

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη & Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Δυνατότητες και περιορισμοί αγροτουριστικής αξιοποίησης της περιοχής του εθνικού πάρκου των Τζουμέρκων»

Μπριασούλης Χρήστος

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γιδαράκου Ισαβέλλα, Καθηγήτρια Γ.Π.Α. (Επιβλέπουσα)
Ακολουθούν αλφαβητικά τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής
Καζακόπουλος Λ., Καθηγητής Γ.Π.Α.
Κασίμης Χ., Καθηγητής Γ.Π.Α.
Κουτσούρης Α., Επίκουρος Καθηγητής Γ.Π.Α.
Τσιμπούκας Κ., Αναπληρωτής Καθηγητής Γ.Π.Α.

Αθήνα, Ιούλιος 2009

«Δυνατότητες και περιορισμοί αγροτουριστικής αξιοποίησης της περιοχής του εθνικού πάρκου των
Τζουμέρκων»

Μπριασούλης Χρήστος

Αθήνα, Ιούλιος 2009

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
2. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	10
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	14
4. ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	18
4.1. Αγροτουρισμός και αγροτική ανάπτυξη.....	18
4.1.1. Ιστορική εξέλιξη του φαινομένου του τουρισμού	18
4.1.2. Η έννοια του αγροτουρισμού.....	19
4.1.3 Αρχές και στόχοι της αγροτουριστικής ανάπτυξης	21
4.1.4. Τουριστικό - Αγροτουριστικό προϊόν.....	24
4.1.5. Αγροτουριστικές επιχειρήσεις	26
4.2. ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ	29
4.2.1. Το ζήτημα των προστατευόμενων περιοχών στην ιστορική τους πορεία	29
4.2.2. Οι έννοιες των Προστατευόμενων Περιοχών και Εθνικών Πάρκων.....	31
4.2.3. Χαρακτηρισμός και οριοθέτηση προστατευόμενων περιοχών.....	32
4.2.4. Νομοθεσία προστατευόμενων περιοχών και ιδιαίτερα εθνικών πάρκων	33
4.2.5. Διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών και των εθνικών πάρκων.....	35
4.2.6. Εθνικά Πάρκα της Ελλάδας.....	39
5. ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	43
6 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ.....	46
6.1 Παράγοντες προσφοράς αγροτουρισμού	46
6.2 Παράγοντες ζήτησης αγροτουρισμού.....	48
7 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ	49
7.1 Γεωγραφία της περιοχής.....	49
7.2 Διοικητική οργάνωση	50
7.3 Καλύψεις γης	51
7.4 Χρήσεις γης.....	52
7.5 Χωροταξικά Σχέδια	54
7.6 Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	56

7.7 Οικονομικές δραστηριότητες.....	58
7.8 Υλικές υποδομές.....	59
7.9 Κοινωνικές υποδομές.....	61
7.10 Δημόσια και ιδιωτικά έργα.....	63
7.11 Ιστορικά στοιχεία.....	64
7.12 Πόροι προς τουριστική αξιοποίηση και επίπεδο προστασίας του εθνικού πάρκου.....	65
8 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ.....	69
8.1 Αποτελέσματα έρευνας φορέων.....	69
8.1.1 Υφιστάμενη κατάσταση του αγροτουρισμού στην περιοχή.....	69
8.1.2 Οι επιχειρήσεις αγροτουρισμού.....	71
8.1.3 Αγροτουριστική ζήτηση.....	72
8.1.4 Σύνδεση του αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία.....	72
8.1.5 Επενδύσεις στον αγροτουρισμό.....	73
8.1.6 Διασύνδεση – δικτύωση αγροτουριστικών επιχειρήσεων.....	75
8.1.7 Προβλήματα του αγροτουρισμού στην περιοχή.....	76
8.1.8 Αγροτουρισμός στο εθνικό πάρκο.....	76
8.2 Αποτελέσματα έρευνας επιχειρήσεων.....	80
8.2.1 Η ταυτότητα του επιχειρηματία.....	80
8.2.2 Σύνδεση με τη γεωργία.....	82
8.2.3 Ταυτότητα επιχειρήσεων.....	82
8.2.4 Τουριστική αγορά.....	85
8.2.5 Ποιοτικά χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων.....	86
8.2.6 Προώθηση, προβολή, δικτύωση.....	88
8.2.7 Προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης.....	91
8.2.8 Αγροτουρισμός στο εθνικό πάρκο.....	95
9 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT.....	101
9.1 Πλεονεκτήματα (Δυνατά σημεία, Strengths).....	101
9.2 Αδυναμίες (Weaknesses).....	105
9.3 Ευκαιρίες (Opportunities).....	106
9.4 Απειλές (Threats).....	107
10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	109

10.1 Συμπεράσματα	109
10.1.1 Ως προς το συντελεστή «Περιβάλλον ανάπτυξης του αγροτουρισμού»	109
10.1.2 Ως προς το συντελεστή «Επιχειρήσεις»	111
10.1.3 Ως προς το συντελεστή «Δημόσιος Τομέας»	112
10.2 Προτάσεις	114
10.2.1 Πρόταση για τη δημιουργία τετραήμερου αγροτουριστικού πακέτου – Ένα παράδειγμα.....	118
11 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	124
12 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	130

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου» του Τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Για τη δημιουργία και συγγραφή αυτής της μελέτης, επιθυμώ να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με βοήθησαν με τη γνώση, την εμπειρία και την προθυμία τους.

Κατ' αρχάς οφείλω να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στην κυρία Ισαβέλλα Γιδαράκου, Καθηγήτρια του Τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία με καθοδήγησε κατά τη διάρκεια της έρευνας και κατά τη συγγραφή της εργασίας. Αξίζει να επισημάνω ότι ενίσχυσε καθοριστικά την προσπάθειά μου το ενδιαφέρον της, οι πολύτιμες γνώσεις και συμβουλές της, καθώς και οι εποικοδομητικές παρατηρήσεις της για την τελική διαμόρφωση της εργασίας.

Ακολούθως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κυρίους Καθηγητές Καζακόπουλο, Κασίμη, Κουτσούρη και Τσιμπούκα, μέλη της εξεταστικής επιτροπής της μελέτης μου, για το ενδιαφέρον τους, τις παρατηρήσεις τους και τις συμβουλές τους.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες αρμόζουν στην κυρία Ελένη Καπετανάκη Μπριασούλη Καθηγήτρια του Τμήματος Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, για τις πολύτιμες και χρήσιμες επιστημονικές υποδείξεις της για την οργάνωση και υλοποίηση της μεταπτυχιακής μου εργασίας.

Επίσης, εκφράζω θερμές ευχαριστίες στα στελέχη των Φορέων, τα οποία συμμετείχαν στην έρευνα, για τις πολύτιμες πληροφορίες που μου έδωσαν με μεγάλη προθυμία.

Τέλος, θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην ευχαριστήσω όλους τους ιδιοκτήτες αγροτουριστικών επιχειρήσεων, οι οποίοι με προθυμία και υπομονή συνεργάστηκαν για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

Για οποιαδήποτε λάθη ή παραλείψεις, την αποκλειστική ευθύνη φέρω προσωπικά εγώ.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αναγνώριση από τον άνθρωπο της αξίας του περιβάλλοντος, στο οποίο ζει αποτέλεσε τη βάση για την προσεκτικότερη ενασχόληση μαζί του. Η επιστημονική επιβεβαίωση της φθοράς που προξενεί η ανθρώπινη δραστηριότητα στη φύση οδήγησε στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την προστασία συγκεκριμένων περιοχών. Οι πρωτοβουλίες αυτές συνέβαλαν στην ενδυνάμωση της επιθυμίας επανασύνδεσης του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον, από όπου οι σύγχρονες συνθήκες διαβίωσης τον είχαν απομακρύνει. Μία έκφραση της υλοποίησης αυτών των προσπαθειών επανασύνδεσης είναι και η δημιουργία των Εθνικών Πάρκων, τα οποία συνδυάζουν την προσπάθεια προστασίας της φύσης με μια ελεγχόμενη τουριστική δραστηριότητα.

Οι ρίζες του τουριστικού φαινομένου φτάνουν στην αρχαιότητα και οι εκάστοτε εκφάνσεις του συνδέονται με τον πολιτισμό κάθε εποχής. Στις μέρες μας η διαρκής εξέλιξη του τουρισμού έχει δημιουργήσει ένα πολυδιάστατο σύστημα με διεθνείς διαστάσεις, το οποίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την οικονομία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον. Σύγχρονες αντιλήψεις στο χώρο του τουρισμού έχουν να παρουσιάσουν μια στροφή στον τρόπο που αντιμετωπίζεται η τουριστική διαδικασία και αντιστέκονται στο κυρίαρχο μαζικό τουριστικό πρότυπο με εναλλακτικές προτάσεις. Στην κατεύθυνση αυτή προτείνονται φιλικότερες στο περιβάλλον μορφές τουρισμού στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης. Ο αγροτικός χώρος αποτελεί ένα πεδίο, όπου μπορούν να αναπτυχθούν τέτοιου είδους τουριστικές δραστηριότητες με επιθυμητά αποτελέσματα.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια εναλλακτική και ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης, η οποία ενδείκνυται για τις προστατευόμενες περιοχές. Η αποστολή της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος μέσω του Εθνικού Πάρκου και η εμπειρία του αγροτουρισμού εμφανίζονται ως σύμμαχοι στην προσπάθεια του ανθρώπου γι' αυτό το σκοπό. Ο αγροτουρισμός λειτουργεί ως βασικός μοχλός ελεγχόμενης και ολοκληρωμένης ανάδειξης των ιδιαιτεροτήτων και της σημασίας ενός Εθνικού Πάρκου. Η διεθνής εμπειρία αναγνωρίζει τη συνεισφορά των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων στις ευαίσθητες φυσικές περιοχές και επιδιώκεται η εφαρμογή τους για τα ποικίλα οφέλη που προκύπτουν.

Η προστασία της φύσης και της πολιτισμικής κληρονομιάς φανερώνει το επίπεδο του πολιτισμού ενός λαού. Κάθε κράτος έχει καθήκον να θεσμοθετήσει ένα σύστημα προστασίας

συγκεκριμένων περιοχών, προκειμένου να διαφυλαχθεί και να αξιοποιηθεί ό, τι έχει αξία για την παγκόσμια κοινότητα. Η Ελλάδα είναι μια χώρα προικισμένη με σπάνια φυσική ομορφιά και εξαιρετικής σημασίας πολιτισμό σε διεθνές επίπεδο. Μέχρι τώρα αρκετές προσπάθειες έχουν πραγματοποιηθεί σε επίσημο επίπεδο για την προστασία και την ανάδειξη αυτού του «θησαυρού». Παρά ταύτα η αδυναμία υλοποίησης πολλών σχεδίων προστασίας περιοχών υποδεικνύει την ανάγκη αποτελεσματικότερης εφαρμογής τους.

Η περιοχή Τζουμέρκων αποτελεί μια από τις πιο όμορφες περιοχές της πατρίδας μας. Αποτελεί τμήμα της κεντρικής Πίνδου και εκτείνεται στους νομούς Άρτας και Ιωαννίνων της περιφέρειας της Ηπείρου και στο Νομό Τρικάλων της περιφέρειας Θεσσαλίας. Χαρακτηριστικό της γνώρισμα είναι η επιβλητικότητα του ορεινού όγκου της Αθαμανικής οροσειράς (ή Τζουμέρκων). Η αναγνώριση του φυσικού πλούτου και του ιδιαίτερου περιβάλλοντος της περιοχής επικυρώνεται με την επίσημη ανακήρυξή της σε Εθνικό Πάρκο.

Κατά τη διαδικασία χαρακτηρισμού της περιοχής, αρχικά εκπονήθηκε από την αναπτυξιακή εταιρεία «ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.» η Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή πάνω στην οποία βασίστηκε η ΚΥΑ για τη δημιουργία του Εθνικού Πάρκου. Κατόπιν η ΚΥΑ διορθώθηκε και εγκρίθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας και τελικά με την έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος της 12^{ης} Φεβρουαρίου του 2009 κηρύσσεται η περιοχή προστατευόμενη ως Εθνικό Πάρκο. Στην παρούσα φάση δεν έχει οργανωθεί ακόμη η λειτουργία του εθνικού πάρκου, καθώς δεν έχει ολοκληρωθεί το στάδιο διαβούλευσης με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς για τη σύσταση του Φορέα Διαχείρισης. Στην ερευνητική εργασία που ακολουθεί, η περιοχή έρευνας ταυτίζεται με την περιοχή που περιλαμβάνει το Εθνικό Πάρκο και αντιμετωπίζεται με την προοπτική της λειτουργίας του.

Η οικονομική ανάπτυξή της ιδιαίτερα πολυποίκιλης αυτής περιοχής έχει καθυστερήσει σημαντικά, διατηρώντας την με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά ανέγγιχτη και παρθένα. Αυτό το γεγονός αποτελεί πρόκληση για το μέλλον της. Στο παρελθόν οι τομείς, στους οποίους στηριζόταν η οικονομία της περιοχής ήταν της κτηνοτροφίας και ο κατασκευαστικός. Όμως, τις τελευταίες δεκαετίες δέχτηκαν μεγάλες πιέσεις, με αποτέλεσμα πολλοί άνθρωποι να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και πολλά χωριά να ερημώσουν. Σήμερα παρατηρείται μια τάση δημιουργίας μικρών τουριστικών επιχειρήσεων σε μια συνειδητή προσπάθεια ανάδειξης και αξιοποίησης της περιοχής ως αγροτουριστικού προορισμού. Αυτό το γεγονός αποτελεί ένδειξη της σημασίας του αγροτουρισμού για το μέλλον της περιοχής. Γι' αυτό το λόγο, καθοριστικά

στοιχεία για τη συνολική και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής είναι ο σωστός σχεδιασμός και η προσεκτική διαχείριση του ήδη αναπτυσσόμενου αγροτουρισμού.

Η ανακήρυξη της περιοχής σε εθνικό πάρκο δημιουργεί νέα δεδομένα για την περιοχή. Αποτελεί μια ευκαιρία ελεγχόμενης και ήπιας ανάπτυξης με βασικό άξονα την αειφορία. Ο αγροτουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός ανάπτυξης που συνάδει με τη λειτουργία και το σκοπό του εθνικού πάρκου. Ήδη στην περιοχή παρατηρείται μια αναγκαστική στροφή της τοπικής οικονομίας προς τον τουρισμό επειδή δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις. Όμως, η έλλειψη ολοκληρωμένου σχεδίου αναμένεται να λειτουργήσει αρνητικά για τη συνολική ανάπτυξη της περιοχής. Γι' αυτό το λόγο, καίριας σημασίας είναι η προσεκτική εξέταση των συνθηκών που διαμορφώνονται με τη δημιουργία του εθνικού πάρκου και η δημιουργία στρατηγικών σχεδίων για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και της περιοχής γενικότερα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο σκέψης, η παρούσα μελέτη εξετάζει τις δυνατότητες και τους περιορισμούς αγροτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή που θα περιλαμβάνει το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων.

Η μελέτη ξεκινά (*Κεφάλαιο 2*) με την παρουσίαση του ερευνητικού ζητήματος. Στη συνέχεια (*Κεφάλαιο 3*) παρουσιάζεται η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί για την εξέταση του ερευνητικού ζητήματος. Ακολουθεί (*Κεφάλαια 4,5 και 6*) η βιβλιογραφική ανασκόπηση για τον αγροτουρισμό και τα εθνικά πάρκα. Το επόμενο κεφάλαιο (*Κεφάλαιο 7*) εκθέτει τα δευτερογενή ευρήματα. Κατόπιν (*Κεφάλαιο 8*), παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (*Κεφάλαιο 9*) και η εξαγωγή συμπερασμάτων ολοκληρώνει την εργασία (*Κεφάλαιο 10*). Στο τέλος επισυνάπτονται η βιβλιογραφία και τα παραρτήματα της μελέτης (*Κεφάλαια 11 και 12*).

2. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την προοπτική ανάπτυξης του αγροτουρισμού σε μια περιοχή της πατρίδας μας, όπου αναμένεται να δημιουργηθεί το Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα της μελέτης είναι:

Ποιές είναι οι δυνατότητες και οι περιορισμοί αγροτουριστικής ανάπτυξης στο Εθνικό Πάρκο;

Ειδικότερα διερευνώνται η υφιστάμενη κατάσταση του αγροτουρισμού στην περιοχή, η τουριστική ζήτηση, οι τουριστικοί πόροι που διαθέτει η περιοχή, οι πιθανές τουριστικές δραστηριότητες που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν στην περιοχή και οι εξωτερικοί παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

Η περιοχή των Τζουμέρκων βρίσκεται στα σύνορα της περιφέρειας Ηπείρου με την περιφέρεια Θεσσαλίας. Κυρίως εκτείνεται στους νομούς Άρτας και Ιωαννίνων, ενώ τμήμα της βρίσκεται στο νομό Τρικάλων. Είναι μια ορεινή περιοχή με έντονο ανάγλυφο, που αντιμετωπίζει πολλά διαρθρωτικά και αναπτυξιακά προβλήματα. Από τις 12 Φεβρουαρίου του 2009 η περιοχή χαρακτηρίστηκε ως εθνικό πάρκο με την έκδοση Προεδρικού Διατάγματος. Τη χρονική στιγμή κατά την οποία εκπονείται η παρούσα ερευνητική εργασία, βρίσκονται σε εξέλιξη οι διαδικασίες για τη στελέχωση του Φορέα Διαχείρισης.

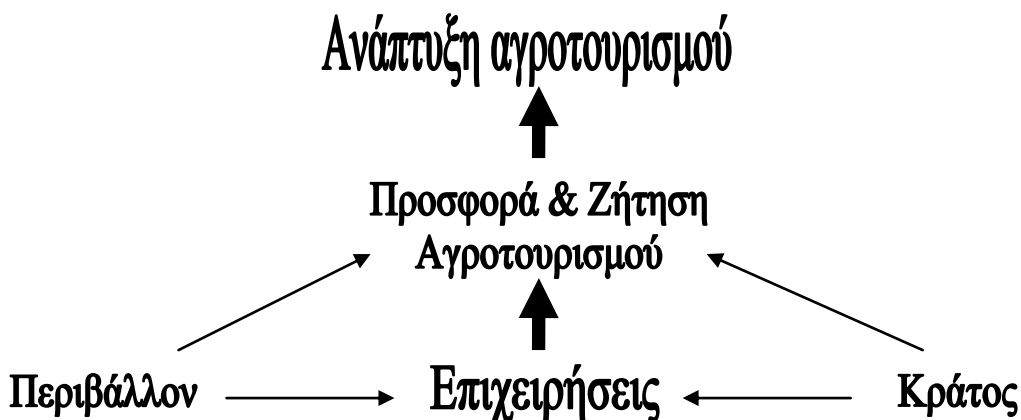
Η θέσπιση του Εθνικού Πάρκου αναμένεται να επιφέρει σημαντικές εξελίξεις στην περιοχή. Πολλές δραστηριότητες θα περιοριστούν ή θα απαγορευτούν και νέες προοπτικές θα εμφανιστούν. Με τη λειτουργία του εθνικού πάρκου η περιοχή θα αναβαθμιστεί τουριστικά, καθώς θα γίνει ένας ελκυστικός προορισμός για ήπιες μορφές τουρισμού. Αναμφίβολα, ο τουριστικός τομέας με επίκεντρο τον αγροτουρισμό θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο για τη συνολική ανάπτυξη της περιοχής. Η αγροτουριστική αξιοποίηση μιας προστατευόμενης περιοχής προϋποθέτει την εφαρμογή ήπιων επεμβάσεων, αλλά και την ανάγκη ενός ολοκληρωμένου κατά το δυνατόν σχεδιασμού. Απαραίτητη είναι η διαμόρφωση ενός σύνθετου αγροτουριστικού προϊόντος, που επιτυγχάνεται με πολυεπίπεδες επεμβάσεις. Επίσης, ο αγροτουρισμός πρέπει να συνδέεται με τις γεωργικές δραστηριότητες δίνοντας έμφαση στην ποιότητα. Τέλος, σημαντικοί παράγοντες για την ορθολογική αγροτουριστική αξιοποίηση της περιοχής αποτελεί ο συντονισμός και η δικτύωση όλων των επιμέρους δράσεων. Όλα αυτά αποτελούν ζητήματα ολοκληρωμένης διαχείρισης της αγροτικής ανάπτυξης του χώρου ενός

εθνικού πάρκου. Γι' αυτό, καταλυτικής σημασίας για την ορθή διαχείριση του αγροτουρισμού είναι η δημιουργία και η υλοποίηση ενός άρτιου σχεδίου ανάπτυξης.

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού είναι μια σύνθετη διαδικασία, στην οποία συμμετέχουν τρεις κύριες ομάδες συντελεστών. Σε πρώτο βαθμό και με άμεση σύνδεση με την αγροτουριστική ανάπτυξη βρίσκονται οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, οι οποίες παρέχουν αγροτουριστικές υπηρεσίες και αγαθά. Σε δεύτερο επίπεδο έχουμε το φυσικό περιβάλλον και τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες της περιοχής. Το τρίπτυχο συμπληρώνει ο δημόσιος τομέας, δηλαδή οι φορείς που διαμορφώνουν τις συνθήκες - πλαίσιο λειτουργίας των επιχειρήσεων. Συνοψίζοντας, οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις αποτελούν τον κεντρικό άξονα ανάπτυξης του αγροτουρισμού και λειτουργούν μέσα σε ένα πλαίσιο που διαμορφώνεται από το περιβάλλον της περιοχής και το δημόσιο τομέα.

Σκοπός της ερευνητικής εργασίας είναι η εξέταση της υφιστάμενης εικόνας της αγροτουριστικής ανάπτυξης στο χώρο που περικλείει το Εθνικό Πάρκο, η διερεύνηση των προς αξιοποίηση πόρων του αγροτουριστικού προϊόντος της περιοχής σήμερα και η δυνατότητα διαμόρφωσης ενός ολοκληρωμένου πακέτου αγροτουριστικού προϊόντος. Για όλα τα παραπάνω λαμβάνονται υπόψη οι δυνατότητες και οι περιορισμοί που επιβάλλουν οι περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της περιοχής.

Οι όροι «δυνατότητες» και «περιορισμοί» συνδέονται με τη ζήτηση και την προσφορά του αγροτουρισμού. Δηλαδή, μας απασχολεί το κατά πόσον καθένα από τους προαναφερθέντες συντελεστές, ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ζήτησης και της προσφοράς του αγροτουρισμού (Σχήμα 1).

Σχήμα 1: Απεικόνιση προσφοράς και ζήτησης αγροτουρισμού

Για κάθε έναν από τους τρεις συντελεστές αγροτουριστικής ανάπτυξης τα ερωτήματα εξειδικεύονται ανάλογα με το ρόλο του και προκύπτουν τα αντίστοιχα επιμέρους ερευνητικά ζητήματα.

A. Ερευνητικά ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον ανάπτυξης του αγροτουρισμού:

Ως προς την προσφορά αγροτουρισμού:

1. Διαθέτει η περιοχή τους κατάλληλους – απαραίτητους αγροτουριστικούς πόρους και ποιοι είναι αυτοί;
2. Τι αλλαγές επιφέρει η δημιουργία του Εθνικού Πάρκου;
3. Το κοινωνικό κεφάλαιο (ανθρώπινο δυναμικό) της περιοχής μπορεί να στηρίξει την αγροτουριστική ανάπτυξη;
4. Πως διαρθρώνεται η τοπική οικονομία;
5. Υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές για την ανάπτυξη των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων;

Ως προς τη ζήτηση αγροτουρισμού:

6. Υπάρχουν στοιχεία για τη ζήτηση αγροτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή και τι εικόνα δίνουν;
7. Επηρεάζει το εθνικό πάρκο τη ζήτηση του αγροτουρισμού για την περιοχή;

B. Ερευνητικά ζητήματα που αφορούν τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις:

Ως προς την προσφορά αγροτουρισμού:

8. Ποιο είναι το αγροτουριστικό προϊόν (υπηρεσίες και αγαθά) που προσφέρεται ή μπορεί να προσφερθεί;
9. Διαθέτουν οι επιχειρήσεις τις κατάλληλες υποδομές;
10. Ποια είναι τα ποιοτικά γνωρίσματα των επιχειρήσεων; Ακολουθούν κάποια κοινά πρότυπα;
11. Υπάρχει δικτύωση μεταξύ των επιχειρήσεων;
12. Ποια η σημασία του εθνικού πάρκου για τις επιχειρήσεις;
13. Πώς βλέπουν το μέλλον της επιχείρησής τους και του αγροτουρισμού στην περιοχή;

Ως προς τη ζήτηση αγροτουρισμού:

14. Ποιο είναι το μέγεθος της ζήτησης του αγροτουρισμού;

15. Ποιοι είναι οι πελάτες - αγροτουρίστες;
16. Που κατευθύνεται η ζήτηση;

Γ. Ερευνητικά ζητήματα που αφορούν το δημόσιο τομέα:

Ως προς την προσφορά αγροτουρισμού:

17. Τι δράσεις - προγράμματα υπάρχουν για να στηριχθεί η αγροτουριστική ανάπτυξη;
18. Τι προσφέρουν σε σχέση με την αγροτουριστική ανάπτυξη (θεσμικό πλαίσιο, χρηματοδότηση, υλικές ή μη υλικές υποδομές (τεχνικές));
19. Συμβάλλει η διοικητική οργάνωση της περιοχής στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού;

Ως προς τη ζήτηση αγροτουρισμού:

20. Προωθείται η ζήτηση του αγροτουρισμού στην περιοχή και με ποια μέτρα;
21. Πώς ελέγχεται η ζήτηση αγροτουρισμού;

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην εξέταση και στην απάντηση των ερευνητικών ζητημάτων στο βαθμό που είναι εφικτό και στην επεξεργασία μιας πρώτης στοιχειώδους πρότασης ολοκληρωμένης αγροτουριστικής ανάπτυξης στο χώρο του εθνικού πάρκου. Τα ερευνητικά ερωτήματα θα απαντηθούν με δύο τρόπους. Οι πληροφορίες που θα χρησιμοποιηθούν για τις απαντήσεις θα προέλθουν τόσο από δευτερογενή στοιχεία, όσο και από πρωτογενή στοιχεία, τα οποία θα συλλεχθούν με την πραγματοποίηση της έρευνας πεδίου. Τα ερωτήματα που αφορούν το περιβάλλον της περιοχής αναμένεται να καλυφθούν από δευτερογενή στοιχεία. Για τα ερευνητικά ζητήματα σχετικά με το δημόσιο τομέα απαιτείται η συγκέντρωση τόσο δευτερογενών, όσο και πρωτογενών στοιχείων. Τέλος, σχετικά με τις επιχειρήσεις, οι πληροφορίες θα συλλεχθούν από πρωτογενή στοιχεία που θα προκύψουν από τη διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας.

Φιλοδοξία της μελέτης είναι η διατύπωση προτάσεων για τη δημιουργία ενός σχεδίου βιώσιμης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης του αγροτουρισμού στο Εθνικό Πάρκο. Ενός σχεδίου που θα εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που διαθέτει η περιοχή, μέσα στο πλαίσιο των περιορισμών που προσδιορίζονται από το χαρακτηρισμό της ως εθνικού πάρκου.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το πεδίο της έρευνας αποτελείται από τις εκτάσεις που καταλαμβάνουν 18 ΟΤΑ. Η περιοχή καλύπτει περίπου 900χλμ² και περιλαμβάνει εκτάσεις που ανήκουν στους νομούς Άρτας, Ιωαννίνων και Τρικάλων. Η συγκεκριμένη περιοχή επιλέχθηκε πρώτον, επειδή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ορεινής και μειονεκτικής περιοχής της Ελλάδας και, καθώς είναι γνωστό, σε αυτές τις περιοχές ο αγροτουρισμός εκτιμάται ως μοχλός ανάπτυξης. Δεύτερον, επειδή επέκειτο ο χαρακτηρισμός της περιοχής ως εθνικού πάρκου, γεγονός που δημιουργεί επιπρόσθετες δυνατότητες αξιοποίησης και ανάδειξης, αλλά παράλληλα ισχύουν νέες δεσμεύσεις, οι οποίες πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό της ανάπτυξής της. Τα δύο δεδομένα συνθέτουν ένα καλό πλαίσιο εργασίας στο αντικείμενο της μελέτης της αγροτουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής.

Σε πρώτο στάδιο μελετάται το θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται η σχέση του αγροτουρισμού με την ανάπτυξη μιας προστατευόμενης περιοχής και ειδικότερα ενός εθνικού πάρκου. Για το σκοπό αυτό γίνεται μια σύντομη αναφορά σε βασικές έννοιες του αγροτουρισμού, στις αρχές και στους στόχους που πρέπει να υπηρετεί και προσδιορίζεται το αγροτουριστικό προϊόν και οι μορφές των αγροτουριστικών επιχειρήσεων που μπορούν να αναπτυχθούν σε μια περιοχή. Στη συνέχεια αναπτύσσονται οι έννοιες των προστατευόμενων περιοχών και των εθνικών πάρκων. Επίσης, παρατίθεται το νομικό πλαίσιο, βάσει του οποίου χαρακτηρίζονται και οριοθετούνται οι περιοχές που συνιστούν εθνικά πάρκα στον ελληνικό χώρο, ένα από τα οποία αποτελεί εδώ και λίγο καιρό η περιοχή μελέτης. Τέλος, προσδιορίζεται ο αναπτυξιακός ρόλος του αγροτουρισμού σε ένα Εθνικό Πάρκο.

Το επόμενο στάδιο της μεθοδολογίας της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των παραγόντων που διαμορφώνουν τις δυνατότητες αγροτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή έρευνας. Για το σκοπό αυτό παρατίθενται οι παράγοντες που διαμορφώνουν την αγροτουριστική προσφορά και ζήτηση και ακολούθως πραγματοποιείται η περιγραφή της μελέτης. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής προέρχονται από δευτερογενείς πηγές και κυρίως από την Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων.

Από τα προαναφερθέντα στάδια της μελέτης αναμένεται να προέλθουν τα δευτερογενή στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν για την εξέταση των ζητημάτων σχετικά με το αναπτυξιακό

περιβάλλον που διαθέτει η περιοχή, σε συνδυασμό με τη γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς. Αυτές οι πληροφορίες θα αποτελέσουν τον κύριο όγκο δεδομένων για την ανάλυση των χαρακτηριστικών τόσο του εσωτερικού περιβάλλοντος της περιοχής, όσο και των εξωτερικών παραγόντων που διαμορφώνουν το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο κινείται η αγροτουριστική ανάπτυξη. Με αυτό τον τρόπο θα απαντηθεί ο κύριος όγκος των ερωτημάτων που αφορούν τους συντελεστές του περιβάλλοντος ανάπτυξης του αγροτουρισμού και του δημοσίου τομέα.

Ακολουθεί η εμπειρική έρευνα που περιλαμβάνει αφενός τη συγκέντρωση στατιστικού υλικού ποσοτικού περιεχομένου και αφετέρου την καταγραφή απόψεων και τάσεων που παρατηρούνται. Για την πληρέστερη ερευνητική και μεθοδολογική προσέγγιση του ερευνητικού προβλήματος που μας απασχολεί, κρίνεται καταλληλότερος ο συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής μεθόδου. Με την ποσοτική μέθοδο μπορούν να δημιουργηθούν επίσης ποσοτικά μεγέθη – δείκτες που θα χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση του προβλήματος. Η μέθοδος ποιοτικής έρευνας παρέχει τη δυνατότητα συλλογής στοιχείων και πληροφοριών που δεν ποσοτικοποιούνται και βοηθούν στην αξιολόγηση των ποσοτικών δεδομένων και στη δημιουργία θεωρητικών θέσεων και σχημάτων. Στόχος είναι να μπορούν να αξιοποιηθούν μέσω της ανάλυσης SWOT.

Η ανάλυση SWOT είναι μια μέθοδος, η οποία χρησιμοποιείται για τη διαπίστωση της δυναμικής και των προοπτικών μιας περιοχής. Για το εξεταζόμενο θέμα με τη SWOT ανάλυση διερευνώνται οι δυνατότητες και οι περιορισμοί της αγροτουριστικής ανάπτυξης σε επίπεδα εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια αποτυπώνονται τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες του τόπου (εσωτερικό περιβάλλον) και αξιολογούνται οι ευκαιρίες και οι απειλές για την αγροτουριστική ανάπτυξη, που προέρχονται από το εκτός της περιοχής περιβάλλον (εξωτερικό περιβάλλον).

Η επιλογή του δείγματος επιδιώκει την προσέγγιση του πληθυσμού που συνδέεται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο με το ερευνητικό πρόβλημα. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικές κατηγορίες στο σύνολο του πληθυσμού. Αρχικά όλους εκείνους που ασκούν κάποια επιχειρηματική δραστηριότητα. Λόγω του μικρού μεγέθους του πληθυσμού των ατόμων αυτής της κατηγορίας συμπεριελήφθησαν στην έρευνα όλα τα άτομα. Ο εντοπισμός τους έγινε μέσω των καταλόγων των επιχειρήσεων, οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν από αναπτυξιακά προγράμματα. Οι κατάλογοι αυτοί προήλθαν από τις δύο αναπτυξιακές εταιρείες που

δραστηριοποιούνται στην περιοχή, την «ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.» και την «ΕΤΑΝΑΜ». Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις διακρίνονται ανάλογα με τις υπηρεσίες που προσφέρουν σε αντίστοιχες κατηγορίες. Το μέγεθος του δείγματος είναι συνολικά 26 αγροτουριστικές επιχειρήσεις, από τις οποίες 12 είναι αγροτουριστικά καταλύματα, 4 επιχειρήσεις εστίασης και 2 εργαστήρια παραγωγής παραδοσιακών γλυκών. Από τις υπόλοιπες 4 λειτουργούσαν ως καταλύματα και αναψυκτήρια / εστιατόρια, 1 ως κατάλυμα και επιχείρηση παροχής υπαίθριων δραστηριοτήτων και 3 λειτουργούσαν ως καταλύματα, εστιατόρια και επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών υπαίθριων δραστηριοτήτων.

Για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων στις επιχειρήσεις απ' όπου συλλέχθηκαν στοιχεία με ποσοτικό χαρακτήρα χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Για να είναι εφικτή η μέτρηση της στάσης των ερωτώμενων στις κλειστές ερωτήσεις, αυτές κατηγοριοποιήθηκαν ως τακτικές κλίμακες (ordinal scales) με διαβάθμιση τύπου Likert. Επίσης, υπήρχαν ερωτήσεις τύπου «ναι» και «όχι» καθώς και ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής. Το ερωτηματολόγιο που απευθύνεται στις αγροτουριστικές επιχειρήσεις διερευνά τα ατομικά χαρακτηριστικά του επιχειρηματία, τη σχέση του με τον πρωτογενή τομέα, το βαθμό ενημέρωσης και πληροφόρησης της επιχείρησης, τις παρεχόμενες υπηρεσίες και την ποιότητά τους, τη δικτύωση και τις απόψεις για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή εν όψει της δημιουργίας του εθνικού πάρκου. Εξετάζονται δηλαδή, τα ερευνητικά ζητήματα που αφορούν την προσφορά και τη ζήτηση αγροτουρισμού σε σχέση με τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις.

Το δεύτερο δείγμα αποτελείται από τους εκπροσώπους των ΟΤΑ της περιοχής και τους φορείς που εμπλέκονται με το σχεδιασμό και τη διαχείριση του εθνικού πάρκου και του αγροτουρισμού. Σ' αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται υπεύθυνοι από τους δήμους και τις κοινότητες που βρίσκονται εντός των ορίων του Εθνικού Πάρκου. Η επιλογή τους πραγματοποιήθηκε με σκοπό την εξέταση του ρόλου της τοπικής διοίκησης μέσω των αρμόδιων προσώπων της περιοχής. Επίσης περιλήφθηκαν στελέχη από άλλους σχετιζόμενους φορείς και ειδικότερα από τις δύο αναπτυξιακές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Ο αριθμός των ερωτώμενων για την κατηγορία της ποιοτικής έρευνας ανέρχεται στους 6.

Για το σκέλος της ποιοτικής έρευνας με τους εκπροσώπους φορέων η άντληση των πληροφοριών έγινε χρησιμοποιώντας την επιστημονική συνέντευξη και πιο συγκεκριμένα τη συνέντευξη σε βάθος. Οι προσωπικές συνεντεύξεις είναι μια τεχνική η οποία χρησιμοποιείται

εκτενώς στις έρευνες του τουρισμού και θεωρείται ως η πλέον ολοκληρωμένη και περιεκτική μέθοδος επικοινωνίας με το κοινό (Pizam 1994, Ιωσηφίδης, 2001). Συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε η μορφή της ημιδομημένης συνέντευξης βάθους. Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο σαν βοήθημα μνήμης (aide memoire) που ήταν προσαρμοσμένο κάθε φορά στα ιδιαίτερα ζητήματα, στα οποία θα μπορούσαν να απαντήσουν τα στελέχη ανάλογα με το αντικείμενο δράσης του φορέα (Robson 2002). Με αυτή τη μέθοδο ο ερευνητής κατευθύνει τον ερωτώμενο σε βασικά θέματα, αλλά ο ερωτώμενος αναπτύσσει τις σκέψεις και τις απόψεις του ελεύθερα και σε βάθος. Οι απόψεις που καταγράφονται από τις συνεντεύξεις των φορέων αποτυπώνουν την εικόνα που παρουσιάζει ο αγροτουρισμός στην περιοχή και τις εκτιμήσεις για τη μελλοντική του πορεία στο πλαίσιο της λειτουργίας του εθνικού πάρκου.

Πριν τη διεξαγωγή κάθε συνέντευξης δίνονταν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με την έρευνα, ούτως ώστε να ενημερωθούν οι ερωτώμενοι για τους πραγματικούς σκοπούς της έρευνας, να δημιουργηθεί πνεύμα συνεργασίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Παράλληλα, με αυτή την τεχνική περιορίστηκε η πηγή δειγματοληπτικών σφαλμάτων που προέρχεται από αρνήσεις συμμετοχής στην έρευνα ή απαντήσεις ηθελημένα λανθασμένες.

Ο τόπος διεξαγωγής της έρευνας εντοπίζεται στις εγκαταστάσεις των αγροτουριστικών επιχειρήσεων, των ΟΤΑ και των αρμόδιων φορέων. Με μοναδικές εξαιρέσεις τα στελέχη των αναπτυξιακών εταιρειών, το σύνολο του πληθυσμού βρίσκεται στα όρια της περιοχής του Εθνικού Πάρκου.

Από τα συμπεράσματα – αποτελέσματα που προκύπτουν από την επιτόπια έρευνα, απαντώνται τα ερωτήματα που αφορούν κυρίως τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις. Παράλληλα ολοκληρώνουν την εικόνα που είχε δημιουργηθεί από τα δευτερογενή στοιχεία για τους συντελεστές του περιβάλλοντος ανάπτυξης του αγροτουρισμού και του κράτους.

Για την ανάλυση των δεδομένων της ποσοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της περιγραφικής στατιστικής. Οι απαντήσεις αξιοποιήθηκαν για την εφαρμογή της ανάλυσης SWOT.

4. ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

4.1. Αγροτουρισμός και αγροτική ανάπτυξη

4.1.1. Ιστορική εξέλιξη του φαινομένου του τουρισμού

Από την αρχαιότητα ο άνθρωπος ταξίδευε για ποικίλους λόγους. Μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη των ταξιδιών είχαν τα μεταφορικά μέσα και οι υποδομές κάθε εποχής (Τσάρτας, 1996). Αρχικά οι ροές των τουριστών ήταν ακανόνιστες και ασυντόνιστες. Μετά από μακρά περίοδο το φαινόμενο του τουρισμού πήρε μια πιο οργανωμένη μορφή. Οι τουριστικοί προορισμοί συνεχώς πληθαίνουν και διαφοροποιούνται, οι υπηρεσίες τουρισμού εξελίχθηκαν και ο όγκος των τουριστών συνεχώς αυξάνει. Τις τελευταίες δεκαετίες, γίνεται λόγος για το τουριστικό σύστημα, ένα σύμπλεγμα υπηρεσιών και δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν την παγκοσμιοποιημένη τουριστική ζήτηση (Gunn, 2002, Βαρβαρέσος, 1999).

Μέσα από τη δυναμική εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου αναπτύχθηκαν πολλές μορφές τουρισμού. Κάθε μορφή τουρισμού εξυπηρετούσε συγκεκριμένες ανάγκες και σκοπούς. Οι κοινωνικές αλλαγές που ακολούθησαν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ο σύγχρονος τρόπος ζωής κατέστησαν το μαζικό τουρισμό ως την κυρίαρχη μορφή τουρισμού. Σήμερα πλέον, παρατηρείται μια συνειδητή στροφή του ανθρώπου προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού, λόγω της ευαισθητοποίησής του στα περιβαλλοντικά θέματα. Μια από αυτές τις μορφές τουρισμού, που λαμβάνει χώρα στον αγροτικό χώρο είναι ο αγροτουρισμός.

Στην προαστική κοινωνία δεν παρατηρείται ο σαφής διαχωρισμός αγροτικού και αστικού χώρου της εποχής μας, οπότε και δεν μπορούμε να έχουμε πληροφόρηση για φαινόμενα τουρισμού στον αγροτικό χώρο. Οι πρώτες εκδηλώσεις επιστροφής στον αγροτικό χώρο για λόγους τουρισμού και αναψυχής εμφανίζονται τον 19^ο αιώνα από κατοίκους των βιομηχανικών πόλεων. Με τα μέσα της εποχής πραγματοποιούνταν επισκέψεις στην ύπαιθρο για να εξυπηρετηθεί η ανάγκη της επαφής με το φυσικό περιβάλλον. Τον περασμένο αιώνα οι ραγδαίες εξελίξεις στη δομή των κοινοτήτων οδήγησαν στην σταδιακή οργάνωση του αγροτουρισμού. Η αρχή της σύγχρονης περιόδου του αγροτουρισμού εντοπίζεται στις ΗΠΑ, όπου εμφανίστηκε η

τουριστική δραστηριότητα “Farm and Ranch hospitality” με γεωργικές και αγροτικές πτυχές (Σφακιανάκης, 2000).

Μέχρι σήμερα ο αγροτουρισμός αποτελεί ένα διαρκώς αναπτυσσόμενο κλάδο της τουριστικής βιομηχανίας. Οι μορφές του αγροτουρισμού διαρκώς μεταβάλλονται προκειμένου να συμβαδίζουν με τις απαιτήσεις της εποχής. Συνεχώς δημιουργούνται νέες δραστηριότητες και νέα προϊόντα που απευθύνονται σε περισσότερους και διαφορετικούς πελάτες. Αναμφίβολα, το αγροτουριστικό κύκλωμα έχει εισχωρήσει δυναμικά στην τουριστική αγορά καταλαμβάνοντας ένα ολοένα διογκούμενο μερίδιο (Σφακιανάκης 2000).

Η Ε.Ε. μέσω του αγροτουρισμού επιδιώκει την ανάπτυξη των μειονεκτικών αγροτικών περιφερειών. Στα βορειοδυτικά κράτη της Ε.Ε. παρατηρείται μια μακρά παράδοση στον αγροτουρισμό με πλούσιες εμπειρίες. Αντίθετα, στον ελληνικό χώρο, όπως και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη της Μεσογείου, ο αγροτουρισμός εμφανίζεται με σχετική υστέρηση (Ανθοπούλου κ.ά. 1998).

Επί μακρόν το μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης που εφαρμόζε η χώρα μας βασιζόταν στο στερεότυπο ήλιος, άμμος και θάλασσα, ευρέως γνωστά και ως 3S. Ο τουρισμός ήταν και εξακολουθεί να είναι καίριας σημασίας για την οικονομία της Ελλάδος, καθώς θεωρείται η βαριά βιομηχανία της χώρας. Μεγάλο τμήμα του πληθυσμού ασχολείται με τουριστικές δραστηριότητες και πολλές περιοχές εξαρτώνται από τον τουρισμό. Όμως, η γεωγραφική κατανομή του τουρισμού είναι άνιση και ενώ ορισμένες περιοχές είναι κορεσμένες, πολλές άλλες παραμένουν ανεκμετάλλευτες. Η αναζήτηση μιας διαφορετικής διεξόδου στο προβληματικό τουριστικό σκηνικό της Ελλάδας βρίσκει στον αγροτουρισμό την ελπίδα για αντιστροφή του κλίματος εγκατάλειψης της υπαίθρου και τη δημιουργία νέων τοπικών πόλων ανάπτυξης.

4.1.2. Η έννοια του αγροτουρισμού

Γύρω από την έννοια του αγροτουρισμού επικρατεί μια γενική ασάφεια. Χαρακτηριστική είναι η ποικιλία των ορισμών που δίνονται για τον αγροτουρισμό. Εν τούτοις, παρά τις διαφορές που υπάρχουν στους ορισμούς, η κεντρική ιδέα, οι αρχές και οι αξίες του αγροτουρισμού εντάσσονται σε ένα κοινό πλαίσιο. Οι διαφορές στην προσέγγιση του αγροτουρισμού που υιοθετούν οι διάφορες επιστήμες, δημιουργούν διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους ορίζεται

εννοιολογικά και οριοθετείται πρακτικά. Επακόλουθο είναι να χρησιμοποιείται συχνά ο όρος καταχρηστικά ή το αντίθετο.

Προκειμένου να ορισθεί ο αγροτουρισμός επισημαίνεται η θέση που κατέχει σε σχέση με τη γενικότερη δραστηριότητα του τουρισμού. Δύο θεμελιώδεις διαστάσεις του τουρισμού, η χωρική και η λειτουργική/αναπτυξιακή (χαρακτηριστικά λειτουργίας και είδους ανάπτυξης του φαινομένου), διακρίνουν τον αγροτουρισμό από το μαζικό τουρισμό.

Χωρικά ο αγροτουρισμός εντάσσεται στην ευρύτερη μορφή του τουρισμού του αγροτικού χώρου. Συναφής έννοια είναι ο τουρισμός της υπαίθρου. Ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται και εξελίσσεται σε περιοχές, όπου κυριαρχούν τα χαρακτηριστικά της αγροτικής κοινωνίας και της υπαίθρου. Βεβαίως, στον αγροτικό χώρο μπορούμε να παρατηρήσουμε και άλλες μορφές τουρισμού (π.χ. τουριστικά χωριά, θεματικά πάρκα, ιστορικός, πολιτιστικός, αθλητικός, κ.λπ. τουρισμός).

Σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του τρόπου ανάπτυξης και λειτουργίας, ο αγροτουρισμός εντάσσεται στη γενική κατηγορία του εναλλακτικού τουρισμού, η οποία συνδέεται με στρατηγικές ήπιας και βιώσιμης ανάπτυξης στον αγροτικό χώρο. Κεντρική ιδέα πάνω στην οποία αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε αυτή η μορφή τουρισμού είναι η αειφορία. Η έννοια της αειφορίας προσδιορίζει μια δραστηριότητα, η οποία λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζει τη συνέχειά της στο μέλλον. Αρκετά είναι τα παραδείγματα, ιδίως σε περιοχές ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού, όπου η τουριστική δραστηριότητα παρουσιάζει προβλήματα. Η ανάπτυξη του τουρισμού, που στοχεύει στην αειφορία, επιδιώκει τη διαρκή δυνατότητα αναπαραγωγής της τουριστικής δραστηριότητας, χωρίς να επιβαρύνει τους άλλους τομείς. Τότε ο τουρισμός λειτουργεί συμπληρωματικά και εξασφαλίζει την επιβίωσή του στο χρόνο. Ακολουθώντας αυτόν τον βασικό άξονα ανάπτυξης, οι μορφές του εναλλακτικού τουρισμού επιδιώκουν την αποφυγή αρνητικών και τη δημιουργία θετικών κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων. (Fennell 1999, Κομίλης 2001).

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) ορίζει τον τουρισμό της υπαίθρου ως μια υπεύθυνη μορφή τουρισμού που προστατεύει το περιβάλλον και βελτιώνει την ευημερία του τοπικού πληθυσμού. Βάσει αυτού του ορισμού, ο αγροτουρισμός θεωρείται ότι ανήκει στη γενικότερη κατηγορία του τουρισμού της υπαίθρου (<http://www.unwto.org>).

Πολλοί επιστήμονες τονίζουν τη σύνδεση του αγροτουρισμού με τον αγροτικό χώρο και τις γεωργικές δραστηριότητες. Οι αγροτουριστικές δραστηριότητες αφορούν τουριστικές

δραστηριότητες μικρής κλίμακας οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής και προσφέρουν εναλλακτικές λύσεις στην απασχόληση των αγροτών βελτιώνοντας με τον τρόπο αυτό το εισόδημα και την ποιότητα ζωής τους (Grefe 1994, Dritsakis 2004, Augustyn 1998).

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει το Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού, ο αγροτουρισμός είναι «η παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων, που αποσκοπεί στην οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση των αγροτικών χώρων και της υπαίθρου, με τη στήριξη της τοπικής αγροτικής παραγωγής, της εμπορίας, της ήπιας και μικρής κλίμακας προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών και της ανάδειξης του πολιτιστικού και φυσικού πλούτου κάθε περιοχής» (<http://www.in.gr/agro>).

Ένας άλλος ορισμός του αγροτουρισμού δίνεται από την Ιακωβίδου (2000):

«Αγροτουρισμός είναι εκείνη η μορφή τουρισμού η οποία αναπτύσσεται σε αγροτικές περιοχές που δεν έχουν κορεστεί τουριστικά και συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές, πολιτισμικές και κοινοτικές αξίες, οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες όσο και στους φιλοξενούμενους – επισκέπτες να υφίστανται αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες.»

Κεντρικό και ουσιώδες στοιχείο του αγροτουρισμού είναι ο άνθρωπος. Ως δραστηριότητα δένεται αρμονικά με την κύρια απασχόληση των κατοίκων των περιοχών αυτών, δηλαδή τη γεωργία, κτηνοτροφία, κ.λπ.. Αυτό σημαίνει ότι αποφεύγει τους ανταγωνισμούς και λειτουργεί συμπληρωματικά με αυτές τις δραστηριότητες. Τα οφέλη του διαχέονται σε όλη την κοινωνία και όλοι μπορούν να ευνοηθούν από αυτόν (Ιακωβίδου 2000).

Χρησιμοποιώντας τις παραπάνω σύντομες προσεγγίσεις, ένας χρηστικός ορισμός είναι ο ακόλουθος:

Αγροτουρισμός είναι η τουριστική δραστηριότητα, που λαμβάνει χώρα στον αγροτικό χώρο, λειτουργεί συμπληρωματικά και ενισχύει τις τοπικές δραστηριότητες, συνδέεται με τον πολιτισμό του τόπου και την τοπική κοινωνία, οι εμπειρίες που προσφέρει βασίζονται στον αγροτικό τρόπο ζωής και στοχεύει στην αειφορία.

4.1.3 Αρχές και στόχοι της αγροτουριστικής ανάπτυξης

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται μια σύντομη περιγραφή του πλαισίου αρχών σχεδιασμού της αγροτουριστικής ανάπτυξης και των στόχων που προκύπτουν, λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική και το πολυδιάστατο του αγροτουρισμού. Για το σκοπό αυτό εξετάζονται οι βασικές

διαστάσεις του αγροτουρισμού: η οικολογική, η πολιτιστική και η κοινωνικο-οικονομική (Κομίλης 2001)

Η οικολογική διάσταση του αγροτουρισμού συνδέεται με την προστασία και ανάδειξη των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος. Οι αγροτουριστικές εμπειρίες πρέπει να συνδέονται με το περιβάλλον, το τοπίο, την άγρια πανίδα και χλωρίδα (Eagles et al. 2002). Αυτό επιτυγχάνεται, όταν οι αγροτουριστικές εμπειρίες βασίζονται στις αρχές των δομών και λειτουργιών των οικοσυστημάτων (Prosser 1994). Επίσης, αναγνωρίζεται ότι υπάρχουν όρια στην εκμετάλλευση του περιβάλλοντος και απαιτείται να ληφθούν υπόψη για την ορθή διαχείρισή της περιοχής. (Κομίλης 2001) Θεωρείται δεδομένο ότι αυτοί που ωφελούνται έχουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος. Σε κάθε περίπτωση, ο σχεδιασμός και η χωροθέτηση των τουριστικών υποδομών πρέπει να εναρμονίζεται με το τοπίο του τόπου (Eagles et al. 2002).

Η πολιτιστική συνιστώσα αναφέρεται στον εναρμονισμό των τουριστικών δραστηριοτήτων με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, τις συνθήκες και τα δρώμενα στους τόπους υποδοχής. Κάθε τόπος, όπου λαμβάνει χώρα ο αγροτουρισμός, έχει μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία, στη δημιουργία της οποίας έχουν συμβάλει οι ανθρώπινες δραστηριότητες. Το σύνολο των εκφάνσεων του ανθρώπινου πολιτισμού διαμορφώνει έναν υφιστάμενο τρόπο ζωής και η ανάπτυξη του αγροτουρισμού οφείλει να τον σέβεται και να τον αναδεικνύει. Σ' αυτή την περίπτωση, ο αγροτουρισμός λειτουργεί ως μέσο επαφής, γνωριμίας, γνώσης και απόλαυσης του πολιτισμού κάθε προορισμού. Μεγάλη σημασία έχει η ενεργή συμμετοχή του τουρίστα στις διάφορες πολιτιστικές ευκαιρίες που δίνονται. Τότε ο αγροτουρισμός αποτελεί πηγή μόρφωσης και πνευματικής εξέλιξης.

Καθοριστικός για την επιτυχή ανάπτυξη του αγροτουρισμού είναι ο κοινωνικο-οικονομικός προσανατολισμός του αγροτουρισμού. Ακολουθώντας ένα μοντέλο που βασίζεται στην «εκ των κάτω» ανάπτυξη είναι απαραίτητη η ορθολογική ένταξη και η συμμετοχή τοπικού πληθυσμού στο σχεδιασμό. Ο έλεγχος του τουρισμού οφείλει να παραμείνει όσο είναι δυνατό στα χέρια των ντόπιων με τα οφέλη να διαχέονται στην κοινωνία – κοινότητα (Eagles et al. 2002). Αυτό συνεπάγεται, ότι οι ντόπιοι θα έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνονται για σχετικά ζητήματα και να συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων.

Λογικό είναι, οι άμεσα εμπλεκόμενοι με τις αγροτουριστικές δραστηριότητες να επωφελούνται οικονομικά. Επιπλέον, πρέπει να επιδιώκεται η ενίσχυση του εισοδήματος όλης

της τοπικής κοινωνίας με τη διάχυση των ωφελειών που προκύπτουν. Αυτό πραγματοποιείται με τις αλληλεπιδράσεις και τη συμπληρωματικότητα των επαγγελμάτων και την ορθή εκμετάλλευση όλων των τουριστικών πόρων. Απαραίτητο για τα παραπάνω είναι η κατάλληλη εκπαίδευση του ντόπιου πληθυσμού (Prosser 1994). Οι τουριστικές επενδύσεις που πραγματοποιούνται, θα πρέπει να υποστηρίζουν την τοπική οικονομία και να διαφοροποιούν τις δραστηριότητες, ώστε να αποφεύγονται συγκρούσεις και να ελαχιστοποιούνται τυχόν αρνητικές επιπτώσεις (Eagles et al. 2002).

Κάθε έκφραση του αγροτουρισμού οφείλει να ακολουθεί ένα αναπτυξιακό πρότυπο εναρμονιζόμενο με τις παραπάνω προσεγγίσεις. Κατ' αρχάς, θα πρέπει να εξασφαλίζεται η διατήρηση των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της ήπιας και ελεγχόμενης ανάπτυξης. Επίσης, οι αγροτουριστικές δραστηριότητες δεν πρέπει να αλλοιώνουν τα τοπικά πολιτιστικά στοιχεία. Παράλληλα, με την ενεργή συμμετοχή του ντόπιου πληθυσμού πρέπει να ωφελείται η τοπική κοινωνία. Ακόμη, σωστό είναι οι εμπειρίες των τουριστών να έχουν και εκπαιδευτικό / επιμορφωτικό χαρακτήρα. Τέλος, σε βάθος χρόνου πρέπει να επιδιώκεται η δημιουργία θετικών αποτελεσμάτων που θα διαχέονται σε όλη τη χώρα.

Υπηρετώντας τις παραπάνω αρχές, ο αγροτουρισμός στοχεύει στην επίτευξη αειφόρου ανάπτυξης στην περιοχή υποδοχής. Σε γενικές γραμμές, οι στόχοι της αγροτουριστικής ανάπτυξης συνδέονται και βρίσκονται στην ίδια κατεύθυνση με τους στόχους της αγροτικής ανάπτυξης. Μια ικανοποιητική προσέγγιση των στόχων του αγροτουρισμού βασιζόμενη σε προτάσεις των Ross και Wall περιλαμβάνει τους παρακάτω πέντε αντικειμενικούς σκοπούς:

1. Παροχή οικονομικο-κοινωνικών ωφελειών στις τοπικές κοινότητες ή συμβολή στην αύξησή τους.
2. Προαγωγή της προστασίας και αναβάθμισης φυσικών περιοχών, και γενικότερα των ποικίλων τοπικών περιβαλλοντικών πόρων.
3. Παροχή και εξασφάλιση υπηρεσιών περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης.
4. Παραγωγή και παροχή εμπειριών υψηλής ποιότητας στους επισκέπτες και στους ντόπιους κατοίκους.
5. Προαγωγή της περιβαλλοντικής διαχείρισης για την προστασία/ ανάδειξη τοπικών περιβαλλοντικών αγαθών και πόρων (Κομίλης 2001).

Ειδικότερα, όσον αφορά την ελληνική ύπαιθρο, όπου εμφανίζονται πολλές ιδιαιτερότητες και διαρθρωτικές δυσκολίες, ο αγροτουρισμός καλείται να λειτουργήσει ως

άξονας ανάπτυξης της υπαίθρου και συγκράτησης του αγροτικού πληθυσμού. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης του αγροτικού πληθυσμού. Στην κατεύθυνση αυτή επιδιώκεται μέσω του αγροτουρισμού η διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων και η δημιουργία μικρών βιώσιμων επιχειρήσεων οικογενειακής μορφής. Επίσης, ο αγροτουρισμός στοχεύει στη διατήρηση και ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων κάθε τοπικής κοινωνίας. Κάθε τόπος διαθέτει ξεχωριστή αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά, η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί μέσα από τις αγροτουριστικές δραστηριότητες. Τέλος, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού οφείλει να συμβάλλει στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος. Όλα τα παραπάνω αποτελούν επιδιώξεις και των προγραμμάτων αγροτουρισμού που καταρτίζει το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης για την υποστήριξη της ανάπτυξης των λιγότερο ευνοημένων περιοχών (Υπουργείο Γεωργίας, 2000).

Στην ελληνική προδιαγραφή για τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις ΕΛΟΤ ΠΡΔ 1417 περιγράφονται ειδικότερα οι εξής στόχοι του αγροτουρισμού (ΕΛΟΤ 2003).

- *Να συμβάλλει ώστε ο επισκέπτης να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού.*
- *Να φέρει τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση καθώς και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες θα μπορεί να συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί και να νοιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης και της ανακάλυψης.*
- *Να κινητοποιήσει τις παραγωγικές, πολιτισμικές και αναπτυξιακές δυνάμεις του τόπου, συμβάλλοντας έτσι στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου.*

Είναι φανερό ότι σκοπός του αγροτουρισμού είναι η επίτευξη μιας πληθώρας στόχων. Συνήθως η επιτυχία ενός στόχου εξαρτάται από την επιτυχία πολλών άλλων. Για το λόγο αυτό πρέπει όλοι οι στόχοι να σταθμίζονται ισόρροπα και να δημιουργείται ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανάπτυξης του αγροτουρισμού.

4.1.4. Τουριστικό - Αγροτουριστικό προϊόν

Λόγω της πολυπλοκότητάς του, το τουριστικό προϊόν δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια. (Stavrakis 1979, Βαρβαρέσος 2000) Ως τουριστικό προϊόν μπορεί να νοηθεί η

σύνθεση όλων των στοιχείων που προσφέρονται για «τουριστική κατανάλωση». Κάθε τουριστικό προϊόν αφορά σε συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο. Η γεωγραφική περιοχή, για παράδειγμα, όπου λαμβάνει χώρα ο τουρισμός παραμένει αμετάβλητη, οπότε η κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος συνεπάγεται τη μετακίνηση των τουριστών προς αυτή μέσα στο χρόνο. (Βαρβαρέσος 2000). Στον συγκεκριμένο προορισμό ο τουρίστας 'καταναλώνει' φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και χρησιμοποιεί εγκαταστάσεις υποδομής και ανωδομής. (Βαρβαρέσος 2000 Μπριασούλη 2000)

Ένας ορισμός που θα μπορούσε να δοθεί για το τουριστικό προϊόν είναι ο εξής:

Τουριστικό προϊόν είναι το σύνολο όλων των αγαθών ή παρεχόμενων υπηρεσιών και αισθητικών εμπειριών που ένας τουρίστας απολαμβάνει κατά τη διάρκεια των διακοπών του.

Τα στοιχεία από τα οποία συντίθεται το τουριστικό προϊόν μπορούν να διακριθούν σε υλικά και μη υλικά. Στα υλικά περιλαμβάνονται τα προϊόντα των διάφορων οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής, καθώς και οι φυσικοί και ανθρωπογενείς πόροι (δάση, ακτές, μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί, φυσικές περιοχές, κ.λπ.). Στα μη υλικά περιλαμβάνονται οι αισθητικές και πολιτισμικές αξίες και η στάση των κατοίκων της περιοχής. Ορισμένα από τα στοιχεία που αναφέρθηκαν είναι ποσοτικοποιήσιμα, ενώ σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι δυνατός ο ποσοτικός προσδιορισμός τους. Επίσης, τα συστατικά του τουριστικού προϊόντος μπορούν να ταξινομηθούν σε ανανεώσιμα και μη ανανεώσιμα. Τέλος, σημειώνουμε ότι τα αγαθά και οι υπηρεσίες του τουρισμού διαφοροποιούνται ανάλογα με το αν είναι ιδιωτικά ή δημόσια. (Μπριασούλη 2000)

Η διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος καθορίζεται από δύο κύριες κατηγορίες παραγόντων, της προσφοράς και της ζήτησης. Για την παραγωγή του τουριστικού προϊόντος που προσφέρεται, χρησιμοποιούνται συντελεστές παραγωγής, όπως και για την παραγωγή κάθε προϊόντος, δηλαδή κεφάλαιο, εργασία και τουριστικοί πόροι. Σε κάθε τουριστική περιοχή παράγεται και προσφέρεται μέσω της τουριστικής διαδικασίας ένα τουριστικό προϊόν. Στους κυριότερους παράγοντες που διαμορφώνουν το τουριστικό προϊόν, εκτός από το φυσικό περιβάλλον, τους πολιτιστικούς πόρους, τις αισθητικές αξίες και στάσεις των κατοίκων που προαναφέρθηκαν, συμμετέχουν οι τουριστικές επιχειρήσεις, τα δίκτυα περιήγησης και οι υποδομές. Η κατανάλωση του παραγόμενου τουριστικού προϊόντος καθορίζεται από τη ζήτηση που υπάρχει. Το μέγεθος και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ζήτησης για τουρισμό

διαμορφώνονται ως επί το πλείστον από τις συνθήκες της διεθνούς αγοράς, τις προτιμήσεις των τουριστών, τους tour operators και το μάρκετινγκ (Κομίλης, Βαγόνης 1999).

Στον αγροτουρισμό παρατηρείται μια εξειδίκευση του τουριστικού προϊόντος. Οι ιδιαιτερότητες του αγροτουρισμού διαφοροποιούν και αποκλείουν χαρακτηριστικά που συναντάμε στη γενική έννοια του τουριστικού προϊόντος. Το αγροτουριστικό προϊόν δημιουργείται από αγαθά και υπηρεσίες, οι οποίες προέρχονται από το φυσικό περιβάλλον του αγροτικού χώρου, τους αγρότες και τον αγροτικό τρόπο ζωής. Η αυθεντικότητα που διαθέτει, ο φιλοπεριβαλλοντικός χαρακτήρας και ο ήπιος τρόπος ανάπτυξης αποτελούν τα κύρια γνωρίσματα του αγροτουριστικού προϊόντος.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του αγροτουριστικού προϊόντος περιλαμβάνουν:

1. Ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον.
2. Καταλύματα παραδοσιακού τύπου, είτε σε κατοικίες αγροτών σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους, είτε σε παραδοσιακούς οικισμούς, παραδοσιακούς ξενώνες ή μικρές ξενοδοχειακές μονάδες.
3. Παραδοσιακή και τοπική γαστρονομία, η οποία προσφέρεται κατά τη διάρκεια της διαμονής του επισκέπτη, με τοπικά ποιοτικά και παραδοσιακά προϊόντα και συνταγές, όσο το δυνατόν περισσότερο στα οικιακά πρότυπα του τόπου.
4. Χαρακτηριστικά τοπικά πολιτιστικά στοιχεία (τραγούδια, χοροί, ιστορικά, έθιμα κ.ά.).
5. Παρατήρηση η και συμμετοχή σε γεωργικές δραστηριότητες.
6. Υπαίθριες δραστηριότητες (ορειβασία, πεζοπορία, ανεμόπτερο πλανιάς κ.τ.λ.).

(Βασιλειάδου 2008, <http://www.agro-tour.gr>)

4.1.5. Αγροτουριστικές επιχειρήσεις

Οι πρώτες αγροτουριστικές επιχειρήσεις εμφανίστηκαν στο εξωτερικό και συσχέτιζαν άμεσα την τουριστική εμπειρία με τις αγροτικές δραστηριότητες. Οι επιχειρήσεις αυτού του είδους περιλαμβάνουν τη διαμονή σε εγκαταστάσεις μεγάλων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, αγροκτημάτων, και τη συμμετοχή στη ζωή των αγροτών και τις αγροτικές δραστηριότητες γενικότερα και έγινε γνωστή με τον όρο «farm-based holidays». Ένα δεύτερο σχήμα αγροτουριστικών μονάδων αποτελούν τα τουριστικά καταλύματα και ενοικιαζόμενα δωμάτια σε μη αστικούς μικρο-συνοικισμούς και τη φιλοξενία τουριστών σ' αυτά με το σύστημα bed and

breakfast (Βαφειάδης κ.ά. 1992). Αυτή η μορφή αγροτουρισμού συναντάται σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη καθώς και στην Ελλάδα, όπου οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις έχουν μικρότερο μέγεθος.

Μέχρι σήμερα, στην Ευρώπη και στη χώρα μας ο προσδιορισμός των αγροτουριστικών επιχειρήσεων συναντά διάφορες δυσκολίες. Η προσπάθεια θεσμοθέτησης συγκεκριμένων κριτηρίων δεν πέτυχε τη συνολική αποδοχή και υιοθέτησή τους. Η Ελληνική προδιαγραφή ΕΛΟΤ ΠΡΔ 1417 αναφέρει ότι η αγροτουριστική επιχείρηση παρέχει τουλάχιστον μια από ορισμένες υπηρεσίες και οι εγκαταστάσεις και η λειτουργία της εναρμονίζονται με το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον της περιοχής και κατόπιν κατατάσσει τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις σε έξι κατηγορίες (ΕΛΟΤ 2003):

1. Αγροτουριστικά καταλύματα.
2. Πρατήρια/Εκθετήρια αγροτουριστικών προϊόντων.
3. Αγροτουριστικά κέντρα εστίασης και αναψυχής.
4. Τουριστικά γραφεία: διοργανωτές ή παροχείς προγραμμάτων υπαίθριων δραστηριοτήτων και περιηγήσεων οικοτουριστικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος.
5. Αγροκτήματα.
6. Επιχειρήσεις παραγωγής προϊόντων και παροχής υπηρεσιών ανάδειξης της τοπικής, πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στον ελληνικό χώρο μπορούμε κυρίως να διακρίνουμε αγροτουριστικά καταλύματα σε εγκαταστάσεις που αποτελούν μέρος μιας αγροτικής εκμετάλλευσης, σε επιχειρήσεις ήπιων μορφών εναλλακτικού τουρισμού και σε παραδοσιακά/ διατηρητέα κτίρια (Ασκέλη 2005).

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, αγροτουριστική επιχείρηση μπορεί να οριστεί κάθε μικρή επιχείρηση που εδρεύει σε αγροτικό χώρο, συνδέεται με την αγροτική ζωή και την τοπική κοινωνία και προσφέρει τουριστικές υπηρεσίες με σεβασμό στο περιβάλλον. Η αγροτουριστική επιχείρηση οφείλει να ακολουθεί μια στρατηγική ήπιας ανάπτυξης με στόχο την αειφορία.

Το 2001 ιδρύθηκε η Αγροτουριστική Α.Ε., η οποία εποπτεύεται από το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης και μια από τις αρμοδιότητές της ήταν να καταγράψει και να ταξινομήσει τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις και να συμβάλει στην προώθηση του αγροτουρισμού. (<http://www.agrotravel.gr>). Από το Μάρτιο του 2008 η εταιρεία τέθηκε σε εκκαθάριση εν λειτουργία και ακολούθησε η δημιουργία νέας αγροτουριστικής εταιρείας με την ονομασία «ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ και ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΑΨΥΧΗΣ ΑΕ» και

διακριτικό τίτλο «ΑΓΡΟ.Τ.Η.Μ.Α. Α.Ε.», η οποία θα υπηρετεί τους στόχους που είχαν τεθεί και για την «Αγροτουριστική» Α.Ε.. Επίσης, το 2007 ιδρύθηκε η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία (ΑΜΚΕ) «ΑΓΡΟΞΕΝΙΑ», η οποία δραστηριοποιείται στο χώρο του τουρισμού της υπαίθρου και του αγροτουρισμού. Η «Αγροξενία» αποτελεί μια ομάδα ανθρώπων, ιδιοκτητών αγροτουριστικών επιχειρήσεων αλλά και άλλων ενδιαφερόμενων, η οποία προβληματίζεται γύρω από τα θέματα του αγροτουρισμού.

4.2. ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ

4.2.1. Το ζήτημα των προστατευόμενων περιοχών στην ιστορική τους πορεία

Η ιστορία των προστατευόμενων περιοχών συνδέεται με την ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού. Περιοχές προστατεύονταν στην Ινδία πριν από 2000 χρόνια για τους φυσικούς πόρους που διέθεταν, ενώ στην Ευρώπη πριν από μια χιλιετία προστατεύονταν εδάφη προκειμένου να κυνηγούν οι ευγενείς (Holdgate and Phillips, 1999). Το ζήτημα των προστατευόμενων περιοχών στην πιο σύγχρονη εποχή ξεκινά το 19^ο αιώνα.

Επίσημα, η πρώτη προστατευόμενη περιοχή, σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι το Yellowstone, το οποίο ανακηρύχθηκε το 1872 από τις ΗΠΑ Εθνικό Πάρκο (Holdgate and Phillips, 1999, <http://www.nsf.gov> (National Science Foundation)). Σκοπός της δημιουργίας αυτού του πάρκου ήταν η ωφέλεια και η αναψυχή των ανθρώπων. Την ίδια περίοδο ακολούθησαν και άλλα κράτη την ιδέα της προστασίας σημαντικών περιοχών. Σταδιακά οι ενέργειες προστασίας εξαπλώθηκαν δημιουργώντας ένα παγκόσμιο ρεύμα. Σήμερα, συνολικά υπάρχουν πάνω από 120.000 προστατευόμενες περιοχές καταλαμβάνοντας το 11,3% του πλανήτη (UNEP-WCMC 2008).

Από τη δημιουργία της πρώτης επίσημα προστατευόμενης περιοχής και για ένα μεγάλο διάστημα επικρατούσε το αμερικάνικο μοντέλο στην ονοματολογία των προστατευόμενων περιοχών και ο όρος Εθνικά Πάρκα (National Parks) χρησιμοποιείτο σε διεθνές επίπεδο (Holdgate and Phillips, 1999). Με την πάροδο του χρόνου, οι λόγοι που οδηγούσαν στην προστασία των περιοχών και οι στόχοι που προέκυπταν, άρχισαν να διαφοροποιούνται. Αποτέλεσμα ήταν η εμφάνιση διαφορετικών κατηγοριών προστατευόμενων περιοχών. Στις μέρες μας, πάνω από 1.000 διαφορετικοί όροι χρησιμοποιούνται παγκόσμια για να χαρακτηριστούν προστατευόμενες περιοχές. (Chape 2004) Από όλες τις κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών τα Εθνικά Πάρκα είναι τα πλουσιότερα σε παράδοση, παλαιότερα σε σχεδιασμό και διαχείριση και κυρίαρχα σε αναγνώριση (Quigg 1978).

Προκειμένου να οργανωθούν και να συντονιστούν οι προσπάθειες για την προστασία των περιοχών και της φύσης σε διεθνές επίπεδο ιδρύθηκε η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης (IUCN, the International Union for Conservation of Nature) τον Οκτώβριο του 1948 (www.iucn.org). Το 1978 η IUCN ανέπτυξε ένα σύστημα κατηγοριοποίησης των

προστατευόμενων περιοχών σύμφωνα με τους στόχους διαχείρισης. Το σύστημα αναθεωρήθηκε το 1994 και κατέληξε σε 6 κατηγορίες (Πίνακας 1). Αυτές περιλαμβάνουν ερημικές τοποθεσίες και φυσικούς οικοτόπους, εκτάσεις, όπου άνθρωποι κατοικούν και δραστηριοποιούνται στη γεωργία, καθώς και περιοχές διαχειριζόμενες με σκοπό την αειφόρο παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών (Holdgate and Phillips, 1999).

Πίνακας 1: Κατηγορίες Προστατευόμενων περιοχών της IUCN

Κατηγορίες Προστατευόμενων περιοχών της IUCN	
Τίτλος Κατηγορίας	Προστατεύεται κυρίως για
Ia Φυσικό απόθεμα απόλυτης προστασίας	Επιστημονικούς λόγους
Ib Αδιατάρακτη περιοχή	Την προστασία της αδιατάρακτης κατάστασής της
II: Εθνικό Πάρκο	Την προστασία του οικοσυστήματος και για αναψυχή
III: Μνημείο της Φύσης	Τη διατήρηση συγκεκριμένων φυσικών στοιχείων
IV: Περιοχή διαχείρισης βιοτόπων/ειδών	Τη διατήρηση μέσω διαχειριστικών επεμβάσεων
V: Προστατευόμενο τοπίο	Την προστασία του τοπίου και για αναψυχή
VI: Περιοχή διαχειριζόμενων φυσικών πόρων	Την αειφορική χρήση των φυσικών οικοσυστημάτων

Πηγή: Holdgate and Phillips 1999

Σήμερα, σχεδόν σε κάθε χώρα υπάρχει ειδική νομοθεσία για τις προστατευόμενες περιοχές. Επίσης, έχουν δημιουργηθεί δίκτυα προστατευόμενων περιοχών σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως αυτά που προβλέπονται από τις συνθήκες Ramsar (Ramsar Wetlands Convention, 1971) και Παγκόσμιας Κληρονομιάς (World Heritage Convention, 1972), αλλά και μικρότερης κλίμακας, όπως το δίκτυο Natura 2000 στην Ε.Ε.. (Phillips 2004).

4.2.2. Οι έννοιες των Προστατευόμενων Περιοχών και Εθνικών Πάρκων

Για να αποκτήσουμε μια σαφέστερη εικόνα του τι θεωρούμε ως Προστατευόμενη Περιοχή και ειδικότερα Εθνικό Πάρκο, θα δούμε πώς προσεγγίζονται οι δύο αυτοί όροι. Σύμφωνα με την IUCN προστατευόμενη περιοχή ορίζεται:

Μια χερσαία και/ή θαλάσσια έκταση με ειδικό προορισμό την προστασία και διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας και των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η οποία υπόκειται σε εξειδικευμένη διαχείριση με νομικά μέσα ή άλλους αποτελεσματικούς τρόπους (<http://www.unep-wcmc.org>).

Η γενικότητα του συγκεκριμένου ορισμού οφείλεται στο ότι επιδιώκει να περικλείσει μια ευρεία ποικιλία βιολογικού υλικού και κοινωνικο-πολιτιστικών καταστάσεων, όπως έχουν εξελιχθεί στο διάβα των αιώνων. Το κοινό όλων των περιοχών είναι ότι περιλαμβάνουν κάποιο ειδικό βιολογικό ή πολιτιστικό στοιχείο που έχει ιδιαίτερη αξία στην κοινωνία και η διατήρηση του οποίου εξαρτάται από ειδικές νομικές, κοινωνικές και διοικητικές ενέργειες (Holdgate and Phillips, 1999).

Ο παραπάνω ορισμός αποτελεί το θεμέλιο του διεθνούς συστήματος κατηγοριοποίησης των προστατευόμενων περιοχών της IUCN. Μια περιοχή για να θεωρηθεί προστατευόμενη πρέπει οπωσδήποτε να εμπίπτει στο πλαίσιο του ορισμού. Στην περίπτωση αυτή μπορεί να ενταχθεί σε κάποια από τις κατηγορίες του συστήματος (Phillips 2004).

Τα Εθνικά Πάρκα είναι προστατευόμενες περιοχές, οι οποίες δημιουργούνται κυρίως για τη διατήρηση του οικοσυστήματος και για αναψυχή. Ο ορισμός που δίνεται για τα Εθνικά Πάρκα από την IUCN είναι ο ακόλουθος:

Εθνικά Πάρκα είναι μεγάλες φυσικές περιοχές, στις οποίες προστατεύεται το περιβάλλον, το σύνολο των ειδών χλωρίδας και πανίδας και τα οικοσυστήματα της περιοχής και παρέχουν τις δυνατότητες για δραστηριότητες συμβατές με τους στόχους του πάρκου. (<http://www.iucn.org> ²)

Στο διεθνές σύστημα κατηγοριοποίησης της IUCN τα Εθνικά Πάρκα αποτελούν τη δεύτερη κατηγορία Προστατευόμενων Περιοχών.

Η δημιουργία των περιοχών αυτών στοχεύει:

(α) να προστατεύσει την οικολογική ακεραιότητα ενός ή περισσότερων οικοσυστημάτων για την παρούσα και τις μελλοντικές γενεές,

(β) να αποκλείσει κάθε αντίθετη με τους σκοπούς της δημιουργίας του Εθνικού Πάρκου εκμετάλλευση ή χρήση της περιοχής,

(γ) να παρέχει τις δυνατότητες για πνευματική, επιστημονική και εκπαιδευτική αξιοποίηση, καθώς και ευκαιρίες για αναψυχή και τουρισμό συμβατών με τα περιβαλλοντολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά του πάρκου.

Στο ίδιο πνεύμα κινείται ο ορισμός των εθνικών πάρκων στη χώρα μας, ο οποίος δίνεται στο νόμο 1650/86 και είναι ο ακόλουθος:

«Ως εθνικά πάρκα χαρακτηρίζονται εκτεταμένες χερσαίες, υδάτινες ή μικτού χαρακτήρα περιοχές, οι οποίες παραμένουν ανεπηρέαστες ή έχουν ελάχιστα επηρεαστεί από τις ανθρώπινες δραστηριότητες και στις οποίες διατηρείται μεγάλος αριθμός και ποικιλία αξιόλογων βιολογικών, οικολογικών, γεωμορφολογικών και αισθητικών στοιχείων.» (ν. 1650/86)

4.2.3. Χαρακτηρισμός και οριοθέτηση προστατευόμενων περιοχών

Στην αξιολόγηση των φυσικών περιοχών περιλαμβάνονται τόσο αντικειμενικοί όσο και υποκειμενικοί παράγοντες, οι οποίοι δεν είναι εύκολο να διαχωριστούν (Roome 1984). Η προστασία βασίζεται σε αξίες και προϋποθέσεις, οι οποίες συχνά προκύπτουν κατά τη διαδικασία αξιολόγησης μιας περιοχής (Ploeg Vlijm 1978, Ehrenfeld 1976).

Για να εξασφαλίζεται η εγκυρότητα της αξιολόγησης, πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις. Τα κριτήρια χαρακτηρισμού πρέπει να είναι επακριβώς καθορισμένα και οι λόγοι της χρησιμοποίησής τους να παρατίθενται αναλυτικά. Επίσης, για κάθε μέθοδο εκτίμησης κάποιας περιοχής πρέπει να αναπτύσσονται με λεπτομέρειες όσες υποθέσεις γίνονται (Smith and Theberge 1987).

Ανεξάρτητα από τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση κάποιας περιοχής, το σύστημα κατάταξης και αξιολόγησης εθνικών περιοχών θα πρέπει να επιτυγχάνει τους ακόλουθους στόχους:

1. Θα πρέπει να είναι ευκατανόητο από αυτούς που το χρησιμοποιούν.
 2. Θα πρέπει να βασίζεται στην κρίση των φυσικών επιστημόνων και της τοπικής κοινωνίας.
 3. Θα πρέπει να είναι λογικό και αντικειμενικό για να εξασφαλίζεται η νομιμότητα.
- (Sargent and Brande 1976)

Ένα πλήθος κριτηρίων έχει χρησιμοποιηθεί για να προσδιοριστεί και να εκτιμηθεί η σημασία των φυσικών περιοχών. Τα κριτήρια ταξινομούνται σε γενικότερες τάξεις ανάλογα με

τη σχέση τους με τα έμβια, αβιοτικά, πολιτιστικά και διοικητικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Σημειώνεται, ότι ακόμη και τα φυσικά κριτήρια εμπεριέχουν τις ανθρώπινες αξίες κατά το χαρακτηρισμό τους. (Smith and Theberge 1986). Για παράδειγμα, ένας βιολόγος αλλιώς κρίνει τη σημασία του οικοσυστήματος ενός υγροτόπου και αλλιώς ένας αλιέας ή βιομήχανος της περιοχής.

Στην 10^η Γενική Σύνοδο της IUCN στο Νέο Δελχί το 1969 συστήνεται σε όλα τα κράτη να χαρακτηρίζουν με τον όρο Εθνικό Πάρκο περιοχές, οι οποίες πληρούν τα ακόλουθα κριτήρια: (IUCN 1980).

1. Ένα ή περισσότερα οικοσυστήματα είναι ουσιαστικά ανέπαφα από τις ανθρώπινες δραστηριότητες και περιλαμβάνουν είδη χλωρίδας και πανίδας, γεωμορφολογικά τοπία και καταφύγια ιδιαίτερου επιστημονικού, εκπαιδευτικού και τουριστικού ενδιαφέροντος ή περιλαμβάνουν ένα φυσικό τοπίο εξαιρετικής ομορφιάς.

2. Η αρμόδια αρχή της χώρας έχει κάνει βήματα για να αποτρέψει ή να εξαφανίσει το συντομότερο δυνατό χρήση ή εκμετάλλευση της περιοχής και να ενδυναμώσει το σεβασμό για τα οικολογικά, τα γεωμορφολογικά ή τα αισθητικά χαρακτηριστικά, τα οποία οδήγησαν στην προστασία της.

3. Οι επισκέπτες επιτρέπεται να εισέρχονται υπό ειδικές συνθήκες για έμπνευση, εκπαίδευση, πολιτισμό και αναψυχή.

Επιπρόσθετα, για την επιλογή των Εθνικών Πάρκων εναπόκειται σε κάθε κράτος ο καθορισμός κριτηρίων και η θέσπιση στάνταρντς, τα οποία λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες και το διεθνή ορισμό των εθνικών πάρκων (Gulez 1992).

Εύκολα μπορεί κανείς να παρατηρήσει, ότι κανένα σύστημα αξιολόγησης δεν μπορεί να εξασφαλίσει απόλυτα την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων του. Πολλοί είναι οι παράγοντες που καθορίζουν αν το φυσικό περιβάλλον και οι πολιτισμικοί πόροι μιας περιοχής δικαιολογούν τη δημιουργία ενός Εθνικού Πάρκου. Εν τούτοις, αν τηρηθούν με ακρίβεια τα όσα προβλέπονται, μπορεί να εξεταστεί μια περιοχή με διαφάνεια και με ικανοποιητική επιστημονική εγκυρότητα.

4.2.4. Νομοθεσία προστατευόμενων περιοχών και ιδιαίτερα εθνικών πάρκων

Σύμφωνα με τον ορισμό της IUCN για τις προστατευόμενες περιοχές, η μακρόχρονη προστασία της φύσης, του οικοσυστήματος και των πολιτιστικών στοιχείων επιτυγχάνεται μέσω

νομικών ή άλλων αποτελεσματικών μέσων (Dudley 2008). Στα περισσότερα κράτη του κόσμου υπάρχει εθνική νομοθεσία που αναφέρεται στις προστατευόμενες περιοχές. Η νομοθεσία ποικίλει σημαντικά μεταξύ των κρατών, όπως άλλωστε και η γενικότερη περιβαλλοντική νομοθεσία. Γενικά, ανάλογα με το σύστημα προστασίας περιοχών που έχει αναπτύξει κάθε κράτος, διαμορφώνεται η αντίστοιχη νομοθεσία (Dillon 2004). Παράλληλα με τις εθνικές νομοθεσίες, η διεθνής κοινότητα έχει υπογράψει μια σειρά συμβάσεων για την προστασία της φύσης. Οι κυριότερες από αυτές είναι:

- Το πρωτόκολλο του Κιότο (1997),
- Η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Υγροτόπων Διεθνούς Σημασίας, ιδιαίτερα ως οικοτόπων υδρόβιων πτηνών (Ραμσάρ 1971),
- Η Διεθνής Σύμβαση για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (Βέρνη 1979),
- Η Διεθνής Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλομορφία (Ρίο 1992) και
- Το πρωτόκολλο της Καρθαγένης για την βιο-ασφάλεια (2000).

(<http://ec.europa.eu>)

Στο χώρο της Ε.Ε. τα σημαντικότερα νομικά κείμενα για την προστασία της φύσης είναι η οδηγία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας 79/409/ΕΟΚ για την διατήρηση των άγριων πτηνών (Οδηγία 79/409/ΕΟΚ) και η οδηγία 92/43/ΕΟΚ για την προστασία των οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ). Ειδικότερα, τα άρθρα 3 και 4 της οδηγίας 79/409/ΕΟΚ προβλέπουν την ίδρυση προστατευόμενων φυσικών περιοχών από τα κράτη μέλη, με σκοπό τη διατήρηση των ειδών της άγριας ορνιθοπανίδας. Σκοπός της οδηγίας για τους οικοτόπους είναι η γενικότερη προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας. Το άρθρο 6 της οδηγίας αναφέρεται στις προστατευόμενες περιοχές και ορίζει ότι τα κράτη: α) λαμβάνουν κάθε μέτρο, που κρίνεται ως πρόσφορο, για την προστασία και αειφορική διαχείριση των περιοχών με ιδιαίτερη φυσική αξία και β) προβαίνουν στην εκπόνηση διαχειριστικών σχεδίων για όποιες περιοχές κάτι τέτοιο κρίνεται ως αναγκαίο.

Τα συγκεκριμένα νομικά κείμενα αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ευρωπαϊκής πολιτικής για την προστασία της βιοποικιλότητας. Βάσει αυτών δημιουργήθηκε το ευρωπαϊκό δίκτυο περιοχών ιδιαίτερης φυσικής αξίας «Φύση 2000» (NATURA 2000) (<http://ec.europa.eu>). Κάθε κράτος μέλος συμμετέχει στο δίκτυο «Φύση 2000» ανάλογα με τους τύπους των φυσικών οικοτόπων που απαντώνται στην επικράτειά του.

Όλοι οι κανονισμοί και οι συνθήκες για το περιβάλλον επιτρέπουν στα κράτη την επιλογή ενός ή περισσότερων νομικών τύπων, μέσω των οποίων υλοποιείται ο θεσμός της ίδρυσης προστατευόμενων φυσικών περιοχών. Στην Ελλάδα η υποχρέωση του Κράτους να προστατεύει τη φύση απορρέει άμεσα από το Σύνταγμα. Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 24 παρ. 1 αναφέρεται το εξής: «*Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξη του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.*» (Σύνταγμα της Ελλάδας). Η χώρα μας συμμετέχει σε αρκετές διεθνείς συμφωνίες για το περιβάλλον και παράλληλα εναρμονίζει τη νομοθεσία της με το κοινοτικό δίκαιο. Ειδικότερα για το καθεστώς των Προστατευόμενων Περιοχών και των Εθνικών Πάρκων ισχύει ο νόμος 1650/86 (ν. 1650/86).

4.2.5. Διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών και των εθνικών πάρκων

Ο σχεδιασμός των Προστατευόμενων Περιοχών υλοποιείται από δύο διαφορετικές, αλλά σχετιζόμενες συνιστώσες, την τεχνική – επιστημονική και τη συμμετοχή της κοινωνίας. Για την επιτυχία του σχεδιασμού απαιτείται η εμπλοκή όλων των ενδιαφερόμενων ομάδων με τέτοιο τρόπο, ώστε να συνεισφέρουν εποικοδομητικά κατά τη διαδικασία κατάρτισης του σχεδίου. Για να επιτευχθεί η μέγιστη κοινωνική συναίνεση, θα πρέπει η διαδικασία του σχεδιασμού να προβλέπει τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων εξ' αρχής. Με αυτό τον τρόπο κάθε πλευρά αισθάνεται ότι το σχέδιο την εκφράζει και την αφορά άμεσα.

Διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών καλείται το σύνολο των ενεργειών και μέτρων που είναι απαραίτητα για την προστασία, οργάνωση και λειτουργία των προστατευόμενων περιοχών και στοχεύουν στην ανάδειξη όλων των αξιών και λειτουργιών τους (οικολογικών, αισθητικών, ιστορικών, πολιτιστικών, οικονομικών, κ.λ.π.), χωρίς να παραγνωρίζεται ο κύριος στόχος της προστασίας (www.infosoc.gr). Η διαχείριση είναι μια διαδικασία, η οποία επιτυγχάνει τους στόχους του σχεδιασμού μέσω του αποτελεσματικού συνδυασμού ανθρώπινων και τεχνικών πόρων (Robbins et al. 2003, Worboys et al. 2005).

Το εθνικό σύστημα διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών αποτελεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας, το οποίο καλύπτει όλο το εύρος των οικοσυστημάτων και των κοινωνιών,

που εντοπίζονται σε μια χώρα. Το εθνικό σύστημα διαχείρισης πρέπει να προσδιορίζει το πλήθος των σκοπών της προστασίας και να ισορροπεί μεταξύ διαφορετικών στόχων (Davey 1998).

Στην Ελλάδα το σύστημα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών καλύπτεται από το νόμο 1650/1986, ο οποίος θεσπίζει θεμελιώδεις κανόνες και καθιερώνει κριτήρια και μηχανισμούς για την προστασία του περιβάλλοντος. Όμως, όπως υποστηρίζει αναφορά που συντάξαν επτά ελληνικές ΜΚΟ που δρουν στον ευρύτερο τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος το εθνικό σύστημα διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα αντιμετωπίζει θεμελιώδη προβλήματα. Επιγραμματικά αυτά εντοπίζονται στην επιδείνωση της κατάστασης προστασίας των περιοχών Natura 2000, στην έλλειψη γενικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, στην ανεπαρκή χρηματοδότηση και στην έλλειψη πολιτικής θέλησης και ενδιαφέροντος (Αρχέλων κ.ά., 2005)

Κάθε πλαίσιο σχεδιασμού ακολουθεί βήματα κοινής λογικής: όρους αναφοράς, ανάπτυξη βάσης δεδομένων, ανάλυση κατάστασης, σύνθεση, στόχους, εναλλακτικές, τελικό σχέδιο και εφαρμογή. Ωστόσο, κάθε προσέγγιση ιεραρχεί διαφορετικά τις αποφάσεις, οι οποίες πρέπει να παρθούν, διαμορφώνοντας διαφορετική στρατηγική και πολιτική (Nilsen and Tayler 1997).

Εφόσον ολοκληρωθεί ο σχεδιασμός για την προστατευόμενη περιοχή ακολουθεί η εφαρμογή του σχεδίου και η διαχείριση της περιοχής. Ένα παρατηρούμενο φαινόμενο που εγείρει ανησυχίες, είναι η δημιουργία προστατευόμενων περιοχών τυπικά, ενώ στην πραγματικότητα δεν πραγματοποιούνται ουσιαστικές ενέργειες προστασίας (Dudley et al. 1999, Carey et al. 2000). Η θεσμοθέτηση των προστατευόμενων περιοχών αποτελεί μόνο την αφετηρία της συνολικής προσπάθειας για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της φύσης (Lockwood et al. 2006). Σε κάθε προστατευόμενη περιοχή απαιτείται η ενεργή διαχείριση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, οι οποίες μπορεί να αποτελούν άμεσες ή έμμεσες απειλές για την περιοχή.

Η ικανότητα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών αποτελεί τη συνιστώσα τριών παραγόντων: του κράτους, των πόρων και της κοινωνίας. Το κράτος, μέσω της πολιτικής και της νομοθεσίας, καθορίζει το πλαίσιο, μέσα στο οποίο θα λειτουργούν οι προστατευόμενες περιοχές. Οι πόροι μπορεί να καλύπτουν τις διαχειριστικές ανάγκες, αλλά ενδέχεται να περιορίσουν τις δυνατότητες, εφόσον δεν υπάρχουν σε επάρκεια. Τέλος, η κοινωνία πρέπει να τοποθετηθεί απέναντι στις ενέργειες και το σκοπό της προστασίας και να συνταχθεί μ' αυτόν, ώστε να μην προβάλλει ενστάσεις και δημιουργήσει εμπόδια (Σχήμα 2).

Σχήμα 2: Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών

Πηγή: Hockings and Phillips, 1999

Η διαχείριση των Εθνικών Πάρκων έχει ως βασικούς στόχους την προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος, την αναψυχή και τον τουρισμό. Ενδεχομένως, όπως αναφέρει η IUCN, να τίθενται και δευτερεύοντες στόχοι, όπως η εκπαίδευση, η επιστημονική έρευνα και η αειφόρος εκμετάλλευση πόρων του φυσικού οικοσυστήματος (IUCN 1994). Οι Hockings και Phillips διατυπώνουν την άποψη, ότι η διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών ακολουθεί μια κυκλική και συνεχή πορεία. Μέσω της αξιολόγησής της, η οποία αποτελεί μια διαδικασία μάθησης, βελτιώνεται ο τρόπος διαχείρισης (Hockings and Phillips 1999).

Οι ενέργειες που απαιτούνται για την αποτελεσματική διαχείριση διαφοροποιούνται ανάλογα με το σκοπό προστασίας της περιοχής. Μια συνηθισμένη πρακτική, η οποία εφαρμόζεται παγκόσμια στις προστατευόμενες περιοχές είναι η δημιουργία ειδικών ζωνών στις περιοχές που προστατεύονται. Αυτή είναι μια στρατηγική που συνδυάζει την ανθρώπινη παρουσία με την προστασία της βιοποικιλίας, κατατάσσοντας σε κλιμακούμενες ζώνες τους διαχειριστικούς στόχους και την ένταση των χρήσεων. Οι ζώνες προστασίας μπορεί να εντοπίζονται εντός και εκτός της προστατευόμενης περιοχής, αλλά και στο πλαίσιο ενός συνόλου προστατευόμενων περιοχών (Duley, Harrison and Rosabal 2004). Ειδικότερα, στο

χώρο της Ευρώπης και σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ Ειδική Ζώνη Διατήρησης (Special Protected Area) ορίζεται «ένας τόπος κοινοτικής σημασίας ορισμένος από τα κράτη μέλη μέσω κανονιστικής, διοικητικής ή/και συμβατικής πράξης, στον οποίο εφαρμόζονται τα μέτρα διατήρησης που απαιτούνται για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων ή/και των πληθυσμών των ειδών για τα οποία ορίστηκε ο τόπος» (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ). Σύμφωνα με αυτό οι φυσικές περιοχές, που εντάσσονται στο ευρωπαϊκό δίκτυο περιοχών «Φύση 2000», ονομάζονται ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης. Ο ονοματολογικός αυτός χαρακτηρισμός αποτελεί μια πρόσθετη υποχρέωση της Διοίκησης για τη κήρυξη των περιοχών αυτών ως προστατευόμενων (Λαζαρέτου 2002).

Για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών συνιστάται από τη IUCN η δημιουργία ειδικών Φορέων (Davey 1998). Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία οι προστατευόμενες περιοχές που δημιουργούνται, διοικούνται και διαχειρίζονται από το Φορέα Διαχείρισης, που μπορεί να είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, ή Δημόσια Υπηρεσία, ή Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ή Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα. Η διοίκηση γίνεται σύμφωνα με τον κανονισμό διοίκησης και λειτουργίας και η διαχείριση σύμφωνα με το σχέδιο διαχείρισης.

Με το **σχέδιο διαχείρισης** προσδιορίζονται οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την εφαρμογή των έργων, δράσεων και μέτρων που απαιτούνται για την αποτελεσματική προστασία και διαχείριση της προστατευόμενης φυσικής περιοχής. Συνοδευτικά διαμορφώνονται πιο εξειδικευμένα και λεπτομερή προγράμματα δράσης. Κάθε πέντε χρόνια το σχέδιο διαχείρισης εξετάζεται και αναθεωρείται.

Ο **Φορέας Διαχείρισης** μιας προστατευόμενης περιοχής είναι αρμόδιος για τα ακόλουθα:

α) Κατάρτιση και εφαρμογή του κανονισμού διοίκησης και λειτουργίας και του σχεδίου διαχείρισης,

β) Την εφαρμογή και αξιολόγηση των όρων και των περιορισμών που έχουν τεθεί,

γ) Την παροχή γνωμοδοτήσεων πριν από την προέγκριση χωροθέτησης και την έγκριση περιβαλλοντικών όρων των έργων και των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στην προστατευόμενη φυσική περιοχή,

δ) Την κατάρτιση και εκπόνηση μελετών και ερευνών ή άλλων έργων και προγραμμάτων που είναι απαραίτητα για την προστασία, διατήρηση, αποκατάσταση και ανάδειξη της προστατευόμενης περιοχής ή των σκοπών της διαχείρισης της,

- ε) Την ενημέρωση των πολιτών σε θέματα προστασίας της φύσης και
- στ) Την προώθηση οικοτουριστικών προγραμμάτων και τη χορήγηση αδειών ξενάγησης και διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας.

4.2.6. Εθνικά Πάρκα της Ελλάδας

Στην Ελλάδα από το 1937 αναγνωρίζονται περιοχές με ειδικό οικολογικό ενδιαφέρον και τίθενται υπό καθεστώς προστασίας. Αρχικά η προσοχή στράφηκε σε δασικές εκτάσεις και υγρότοπους. Η προσέγγιση που ακολουθήθηκε στα πρώτα στάδια του θεσμού των προστατευόμενων περιοχών ήταν η απόλυτη προστασία φυσικών περιοχών και ο αποκλεισμός των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Η προσέγγιση αυτή εγκαταλείφθηκε στην πορεία και έδωσε τη θέση της στην αντίληψη της ενσωμάτωσης της προστατευόμενης περιοχής στον περιβάλλοντα χώρο και της στενής σύνδεσης της προστασίας με την αειφορική χρήση των φυσικών πόρων.

Σύμφωνα με την υφιστάμενη εθνική νομοθεσία υπάρχουν 11 κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών φυσικού περιβάλλοντος. Στην αρχή επικράτησε ο όρος «Εθνικός Δρυμός» αντί του «Εθνικού Πάρκου», ο οποίος ισχύει διεθνώς. Η ονομασία αυτή προέρχεται από τη λέξη δρυμός που σημαίνει «δάσος δρυών», καθώς και «δασωμένη περιοχή, που καλύπτεται από άγρια βλάστηση». Μέχρι σήμερα έχουν δημιουργηθεί δέκα Εθνικοί Δρυμοί (Πίνακας 2). Ο πρώτος Εθνικός Δρυμός που ιδρύθηκε στη χώρα μας είναι αυτός του Ολύμπου, το 1938. Την ίδια χρονιά ανακηρύχθηκε Εθνικός Δρυμός και ο Παρνασσός. Ακολούθησαν η Πάρνηθα το 1961, το φαράγγι της Σαμαριάς και ο Αίνος το 1962, η Πίνδος (Βάλια-Κάλντα) και η Οίτη το 1966, ο Βίκος-Αώος το 1973 και τέλος, οι Πρέσπες και το Σούνιο το 1974. Η συνολική τους έκταση ανέρχεται σε 687.320 στρέμματα.

Τα Εθνικά Πάρκα αποτέλεσαν κατηγορία προστατευόμενων περιοχών στο Ν. 1650/1986 (άρθρα 18 και 19). Σύμφωνα με αυτόν, όταν το Εθνικό Πάρκο, ή μεγάλο τμήμα του, καταλαμβάνει εκτάσεις δασικού χαρακτήρα μπορεί να χαρακτηρίζεται ως Εθνικός Δρυμός. Ανάλογα, όταν το Εθνικό Πάρκο καταλαμβάνει θαλάσσιες περιοχές μπορεί να χαρακτηριστεί ως Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο.

Πίνακας 2: Εθνικοί Δρυμοί (Ν.Δ. 996/71)

1.	ΟΛΥΜΠΙΟΣ
1.	ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
2.	ΠΑΡΝΗΘΑ
3.	ΑΙΝΟΣ
4.	ΣΑΜΑΡΙΑ
5.	ΟΪΤΗ
6.	ΠΙΝΔΟΣ
7.	ΒΙΚΟΣ-ΑΩΟΣ
8.	ΠΡΕΣΠΕΣ
9.	ΣΟΥΝΙΟ

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ (www.minenv.gr)

Αρχικά ιδρύθηκε το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο των Βορείων Σποράδων το 1992, που περιλαμβάνει τις χερσαίες και θαλάσσιες περιοχές του συγκεκριμένου αρχιπελάγους, διότι αποτελούν καταφύγιο της μεσογειακής φώκιας. Στη συνέχεια ιδρύθηκε το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο της Ζακύνθου, το 1999, για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta*. Αργότερα ιδρύθηκε το Εθνικό Πάρκο του Σχοινιά, το 2003, για την προστασία του υγροβιότοπου του Σχοινιά και του δάσους κουκουναριάς. Από το Μάρτιο του 2004 ανακηρύχτηκαν Εθνικά Πάρκα η περιοχή Δάσος Δαδιάς – Λευκίμμης - Σουφλίου, για την προστασία των αρπακτικών που ζουν εκεί, η Βόρεια Πίνδος, η Λίμνη Κάρλα, η Λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου, ο Υγρότοπος Αξιού - Αλιάκμονα - Γαλλικού - Λουδία - Λιμνοθάλασσας Καλοχωρίου, η Λίμνη Καστοριάς και το Ψαλίδι της Κω. Τον Οκτώβριο του 2005 οριοθετήθηκε και θεσμοθετήθηκε το Εθνικό Πάρκο Λίμνης Κερκίνης, τον Ιανουάριο του 2006 το Εθνικό Υγροτοπικό Πάρκο Δέλτα Έβρου και τον Νοέμβριο του 2006 το Εθνικό Πάρκο Αμβρακικού Κόλπου (Πίνακας 3).

Πίνακας 3: Εθνικά Πάρκα

1.	ΣΧΙΝΙΑΣ - ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ
2.	ΛΙΜΝΕΣ ΚΟΡΩΝΕΙΑ – ΒΟΛΒΗ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΤΕΜΠΗ
3.	ΟΡΕΙΝΟΙ ΟΓΚΟΙ ΒΟΡΕΙΑΣ ΠΙΝΔΟΥ
4.	ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΕΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ – ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ, ΚΑΤΩ ΡΟΥΣ ΚΑΙ ΕΚΒΟΛΕΣ ΠΟΤΑΜΩΝ ΑΧΕΛΩΟΥ ΚΑΙ ΕΥΗΝΟΥ ΚΑΙ ΝΗΣΟΙ ΕΧΙΝΑΔΕΣ
5.	ΔΑΣΟΣ ΔΑΔΙΑΣ – ΛΕΥΚΙΜΜΗΣ – ΣΟΥΦΛΙΟΥ
6.	ΛΙΜΝΗ ΚΕΡΚΙΝΗ
7.	ΔΕΛΤΑ ΕΒΡΟΥ
8.	ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ

Εθνικά Θαλάσσια Πάρκα

10.	ΑΛΟΝΝΗΣΟΣ – ΒΟΡΕΙΕΣ ΣΠΟΡΑΔΕΣ
11.	ΚΟΛΠΟΣ ΛΑΓΑΝΑ – ΝΗΣΟΙ ΣΤΡΟΦΑΔΕΣ

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ (www.minenv.gr)

Εκτός από την εθνική νομοθεσία, ειδικές υποχρεώσεις για την προστασία της φύσης απορρέουν από σχετικές Διεθνείς Συμβάσεις τις οποίες η Ελλάδα έχει κυρώσει και από διεθνείς πρωτοβουλίες. Οι προστατευόμενες περιοχές διεθνούς σημασίας είναι οι ακόλουθες:

- Υγρότοποι διεθνούς σημασίας σύμφωνα με τη Σύμβαση Ραμσάρ
- Περιοχές του δικτύου Natura 2000
- Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές σύμφωνα με τη Σύμβαση της Βαρκελώνης (Πρωτόκολλο 4)
- Βιογενετικά Αποθέματα
- Αποθέματα Βιόσφαιρας
- Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς
- Περιοχές στις οποίες έχει απονεμηθεί το Ευρωδίπλωμα

(www.ekby.gr)

Το Δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ένα Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τύπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο πλαίσιο του Natura 2000 πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερης κλίμακας προσπάθεια προσδιορισμού των περιοχών της Ελλάδας που πληρούν τα κριτήρια ένταξης στο συγκεκριμένο δίκτυο. Μέχρι σήμερα έχουν ενταχθεί 239 ΤΚΣ (Τόποι Κοινοτικής Σημασίας) και 163 ΖΕΠ (Ζώνες Ειδικής Προστασίας για τα πουλιά) στο ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000. Οι περιοχές αυτές, αν δεν μετρηθούν διπλά οι αλληλεπικαλύψεις, καταλαμβάνουν έκταση περίπου 34 χιλιάδων στρεμμάτων. Το χερσαίο τμήμα της έκτασης του Natura 2000 καταλαμβάνει το 21.0% της ελληνικής χέρσου ενώ το θαλάσσιο το 5.5% των χωρικών υδάτων.

Τις προστατευόμενες περιοχές μπορούν να διαχειρίζονται Φορείς Διαχείρισης ή υφιστάμενες δημόσιες υπηρεσίες, ειδικές υπηρεσίες και ΝΠΔΔ ή φορείς που ορίζονται για το σκοπό αυτό με συμβάσεις διαχείρισης. Έως τώρα έχουν συσταθεί 27 Φορείς Διαχείρισης για αντίστοιχο αριθμό Προστατευόμενων Περιοχών. Οι φορείς αυτοί λειτουργούν σε τοπική κλίμακα κι ενώνουν τοπικούς φορείς, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), πολίτες κι εκπροσώπους του ΥΠΕΧΩΔΕ και συναρμόδιων υπουργείων για αποτελεσματικότερη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών. Ο στόχος των ΦΔ είναι η διατήρηση, βιώσιμη διαχείριση και ανάδειξη των προστατευόμενων περιοχών της Ελλάδας (www.ornithologiki.gr, www.minenv.gr).

5. ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η διαχείριση ενός εθνικού πάρκου εκτός από τα μέτρα προστασίας οφείλει να δημιουργήσει ένα σχέδιο ανάπτυξης, που θα περιλαμβάνει δραστηριότητες, οι οποίες συμβάλλουν στο σκοπό προστασίας. Ο τουρισμός είναι μια από τις μορφές αξιοποίησης, μέσω της οποίας η τοπική κοινωνία μπορεί να ωφεληθεί οικονομικά. Παράλληλα είναι μια αιτία, που ενθαρρύνει την τοπική υποστήριξη για τη δημιουργία και λειτουργία ενός εθνικού πάρκου. Ο Buckley εντοπίζει τέσσερις συνδέσεις του τουρισμού με το περιβάλλον (Buckley, 1994):

1. Τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος είναι η βάση για το τουριστικό προϊόν.
2. Η διαχείριση της τουριστικής λειτουργίας πρέπει να ελαχιστοποιήσει ή να μειώσει τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις.
3. Τα χρήματα που προέρχονται από τον τουρισμό πρέπει να συνεισφέρουν στη διατήρηση του περιβάλλοντος της περιοχής – προορισμού.
4. Η συμπεριφορά των τουριστών απέναντι στο περιβάλλον καθορίζεται από την ενημέρωση και τις υποδείξεις των επισκεπτών από τους τουριστικούς πράκτορες και το προσωπικό του πάρκου.

Η σχέση του τουρισμού με το περιβάλλον φανερώνει την ανάγκη επιλογής κατάλληλου πλαισίου λειτουργίας για να μην παρεμποδίζεται ο βασικός σκοπός της προστατευόμενης περιοχής. Ο τουρισμός πρέπει να υλοποιείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλει στην προστασία της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του τόπου (Σβορώνου 2003). Τα παραπάνω επιτυγχάνονται μέσω της ήπιας, ελεγχόμενης και αειφόρου ανάπτυξης, στην οποία στοχεύει ο αγροτουρισμός.

Γενικές επιδιώξεις του αγροτουρισμού ως αειφόρου τουρισμού σε μια προστατευόμενη περιοχή είναι να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε: α) Να ωφελούνται οι κάτοικοι της περιοχής και οι τουρίστες, β) Να περιφρουρεί τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και γ) Να είναι οικονομικά βιώσιμος. Συγκεκριμένοι στόχοι προσδιορίζονται μεμονωμένα για κάθε συγκεκριμένο προορισμό μετά από διερεύνηση των αναγκών και των στόχων της κυβέρνησης και των τοπικών κοινωνιών υπό το πρίσμα της προστασίας του περιβάλλοντος και του πολιτισμού της περιοχής (Twining-Ward 1999). Όπως υποστηρίζει και η Ομοσπονδία της Φύσης και των Εθνικών Πάρκων της Ευρώπης (FNNPE) η ανάπτυξη μιας αειφόρου μορφής

τουρισμού ωφελεί τη διατήρηση και την προστασία των περιοχών, τον τουρισμό και την τοπική κοινωνία (Federation of Nature and National Parks of Europe 1993).

Εν τούτοις, κανένα είδος τουρισμού δεν αποκλείει περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Ιδιαίτερος, η αθώα από πρώτη ματιά ύπαρξη τουριστικών δραστηριοτήτων στις προστατευόμενες περιοχές μπορεί να κρύβει σοβαρούς κινδύνους. Η ανησυχία αυξάνει από το γεγονός του διογκούμενου αριθμού των ανθρώπων που συμμετέχουν σε υπαίθριες δραστηριότητες. Επιπλέον, παρατηρείται στροφή στην «ήπια» περιπέτεια και στα ταξίδια με προορισμό περιοχές με ιδιαίτερη φυσική ομορφιά. Αυτές οι παρατηρήσεις δημιουργούν το φόβο, ότι ένας μεγάλος αριθμός επισκεπτών θα επιβαρύνει την περιοχή και γρήγορα θα επιφέρει συνέπειες στο τοπικό φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Goodwin 1996). Οι κίνδυνοι αυτοί έχουν εντοπιστεί και για την αντιμετώπισή τους αρχικά χρησιμοποιήθηκε η έννοια της φέρουσας ικανότητας.

Η φέρουσα ικανότητα αποτέλεσε εργαλείο στο πλαίσιο της διαχείρισης των εθνικών πάρκων και συσχέτιζε τον τουρισμό στα πάρκα με την κατάσταση των φυσικών πόρων. Εκτός από την οικολογική φέρουσα ικανότητα, η οποία χρησιμοποιήθηκε αρχικά, γρήγορα διερευνήθηκαν και άλλες πτυχές. Έτσι άρχισαν να μελετώνται υπό το πρίσμα της φέρουσας ικανότητας η αντοχή της τοπικής κοινωνίας στον τουρισμό, οι επιδράσεις στις υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες, οι δυνατότητες του χώρου και η ικανοποίηση του τουρίστα. Όλη αυτή η διαδικασία πραγματοποιούνταν για να προσδιοριστεί ένας «μαγικός» αριθμός επισκεπτών. Ο «μαγικός» αυτός αριθμός θα υποδείκνυε το ιδανικό πλήθος τουριστών για την προστατευόμενη περιοχή.

Η προσπάθεια αυτή εγκαταλείφθηκε, όταν διαπιστώθηκε, ότι δεν μπορεί να αποδοθούν μόνο στον αριθμό των επισκεπτών οι αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Μεγάλο μερίδιο της ευθύνης αποδίδεται στον τρόπο με τον οποίο αυτοί διαχέονται στο χώρο και στο χρόνο, στη συμπεριφορά τους, στον τρόπο που μετακινούνται και στους όρους με τους οποίους διεξάγεται ο αγροτουρισμός (Σβορώνου 2003). Γι' αυτό το λόγο επιδιώκεται η ενίσχυση του ποιοτικού τουρισμού, η σωστότερη κατανομή τους στους τουριστικούς προορισμούς, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου με ταυτόχρονη ελάττωση του τουριστικού φόρτου στις περιόδους αιχμής και η ενημέρωση των επισκεπτών προκειμένου να υπάρχει συνεννόηση και σωστή συνεργασία για την αποφυγή αρνητικών επιπτώσεων.

Ο βασικότερος λόγος, για τον οποίο οι τουρίστες επισκέπτονται τις προστατευόμενες περιοχές, είναι για να κατανοήσουν και να εκτιμήσουν τις αξίες, για τις οποίες η περιοχή θεσμοθετήθηκε και για να αποκτήσουν προσωπικά οφέλη. Ο τουριστικός σχεδιασμός και η ανάπτυξη του στοχεύει να εκμεταλλευτεί το ενδιαφέρον που δείχνουν οι τουρίστες για να ενθαρρύνουν οικονομικές ευκαιρίες, να προστατέψουν τη φυσική και πολιτισμική κληρονομιά και να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής όλων των εμπλεκόμενων. Οι διαχειριστές των προστατευόμενων περιοχών θα πρέπει να στοχεύουν στην ανάπτυξη στρατηγικών ανάπτυξης του τουρισμού, οι οποίες υποστηρίζουν μακρόχρονη οικονομική ανάπτυξη και ενθαρρύνουν την επανάληψη της επίσκεψης. Επίσης, οφείλουν να προσπαθήσουν να μεγιστοποιήσουν τα κοινωνικά και πολιτισμικά οφέλη και να ενισχύσουν την τοπική απασχόληση.

Εφόσον ο τουρισμός διαχειριστεί με σωστό τρόπο, θα προκληθεί πολύπλευρη και ήπια ανάπτυξη και θα περιοριστεί η μονόπλευρη ανάπτυξης της γεωργίας ή τα φαινόμενα εγκατάλειψης, που θα έθεταν σε κίνδυνο τη βιοποικιλότητα. Σε περίπτωση που δεν ελεγχθεί και διαχειριστεί προσεκτικά ο τουρισμός, θα καταστεί ασύμβατος με την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου και τους στόχους της προστασίας της φύσης (Goodwin 1996).

Οι προστατευόμενες περιοχές και ιδίως τα εθνικά πάρκα αποτελούν πολύ ελκυστικούς προορισμούς που εξυπηρετούν μια ολοένα και αυξανόμενη ζήτηση. Οι προκλήσεις για τους διαχειριστές των προστατευόμενων περιοχών είναι να παρέχουν στους επισκέπτες τις ευκαιρίες συμμετοχής σε επιθυμητές δραστηριότητες και να διασφαλίζουν την προφύλαξη της περιοχής. Απαραίτητο γι' αυτό είναι ο έλεγχος και η διαχείριση του τουρισμού (Σβορώνου 2003).

6 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ

6.1 Παράγοντες προσφοράς αγροτουρισμού

Η αναζήτηση των παραγόντων που διαμορφώνουν την προσφορά του αγροτουρισμού συνδέεται άμεσα με τις δυνατότητες που έχει μια περιοχή. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η εξακρίβωση των ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών του αγροτουριστικού προϊόντος που μπορεί να προσφέρει η περιοχή. Παράλληλα εξετάζονται οι συνθήκες του ευρύτερου περιβάλλοντος και οι ευεργετικές ή περιοριστικές επιδράσεις τους στην αγροτουριστική ανάπτυξη. Για το σκοπό αυτό οι παράγοντες διαμόρφωσης της αγροτουριστικής προσφοράς εντάσσονται στις ακόλουθες επτά γενικές κατηγορίες.

I. Θεσμικοί - Νομικοί παράγοντες

Η κατηγορία αυτή αποτελεί το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να ενταχθεί η αγροτουριστική ανάπτυξη, το οποίο καθορίζεται από το θεσμικό και το νομικό καθεστώς που διέπει την περιοχή. Κατ' αρχάς εξετάζεται η διοικητική οργάνωση της περιοχής του Εθνικού Πάρκου. Όσο πιο πολλοί φορείς υπάρχουν τόσο πιο πολύπλοκες και χρονοβόρες θα είναι οι διαδικασίες. Ένα άλλο στοιχείο καθοριστικό για τις δράσεις που θα υλοποιηθούν είναι οι χρήσεις γης στην περιοχή. Τέλος, λαμβάνεται υπόψη το ιδιοκτησιακό καθεστώς των εκτάσεων, το οποίο προσδιορίζει την χωρική διάσταση που θα λάβουν οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις.

II. Κοινωνικοί παράγοντες

Σε αυτή την κατηγορία αναζητείται αυτό που είναι γνωστό ως κοινωνικό κεφάλαιο. Το ανθρώπινο δυναμικό μιας περιοχής έχει καταλυτική σημασία για την ανάπτυξη της αγροτουριστικής δραστηριότητας. Ο αγροτουρισμός απαιτεί την ενεργό συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, γεγονός που καθιστά απαραίτητη την ύπαρξη ανθρώπων ικανών να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αυτής της εναλλακτικής ανάπτυξης. Εξετάζοντας τα δημογραφικά στοιχεία αντιλαμβανόμαστε τις δυνατότητες εφαρμογής και αποδοχής από την τοπική κοινωνία αγροτουριστικών δράσεων. Αυτό βέβαια εξαρτάται και από το μορφωτικό επίπεδο των ντόπιων καθώς και τη δομή της οικογένειας στις συγκεκριμένες περιοχές.

III. Αγροτουριστικοί πόροι

Οι παράγοντες της παρούσας κατηγορίας αναφέρονται αρχικά στους αμιγώς αγροτουριστικούς πόρους που διαθέτει μια περιοχή. Με τον όρο αγροτουριστικοί πόροι

εννοούμε κάθε φυσικό ή τεχνητό πόρο που χρησιμοποιείται από τον αγροτουρισμό. Οι φυσικοί πόροι αποτελούνται από το περιβάλλον, το τοπίο, τη χλωρίδα και την πανίδα. Επίσης, μπορεί να υπάρχουν ειδικές περιπτώσεις εξαιρετικού ενδιαφέροντος όπως σπήλαια, ποτάμια, λίμνες κ.α.. Τεχνητοί είναι όσοι πόροι έχουν δημιουργηθεί από την ανθρώπινη παρέμβαση. Ιδίως όσον αφορά τον αγροτουρισμό μας ενδιαφέρει οτιδήποτε έχει σχέση με τις αγροτικές δραστηριότητες, όπως είναι τα αγροκτήματα, τα οινοποιία και τα ελαιοτριβεία. Επίσης, στην ίδια κατηγορία ανήκουν τα πολιτιστικά μνημεία (γεφύρια, ναοί, νερόμυλοι κ.α.).

IV. Οικονομικοί παράγοντες

Η οικονομική διάσταση του αγροτουρισμού είναι σημαντική ιδίως για περιοχές με διαρθρωτικά προβλήματα, όπου οι επιλογές είναι περιορισμένες και δεν φαίνεται κάποια άλλη διέξοδος. Κυρίως εξετάζεται η υπάρχουσα οικονομική δομή. Η αποτύπωση των οικονομικών δραστηριοτήτων και μεγεθών της περιοχής είναι απαραίτητη. Ιδίως για τον αγροτουρισμό, πρέπει να ανιχνευτεί η έως και τώρα σύνδεση της αγροτικής παραγωγής με τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις, καθώς και οι δυνατότητες και οι προοπτικές που υπάρχουν.

V. Υποδομές

Οι υποδομές της περιοχής αφορούν έργα κυρίως δημόσια, τα οποία έχουν πραγματοποιηθεί προκειμένου να εξυπηρετήσουν την περιοχή. Η ύπαρξή τους μπορεί να είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού ή να είναι δευτερεύουσας σημασίας. Στοιχειώδεις υποδομές θεωρούνται η ύπαρξη ενός άρτιου και λειτουργικού οδικού δικτύου, η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας, νερού και τηλεπικοινωνιών, καθώς και εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης. Συμπληρωματικές υποδομές αποτελούν τα σχολεία, τα μουσεία κ.α.. Εξαιρετικές περιπτώσεις αποτελούν τα χιονοδρομικά κέντρα, τα εθνικά πάρκα, τα δασικά χωριά κ.α., τα οποία στοχεύουν σε συγκεκριμένα αναπτυξιακά αποτελέσματα. Οι προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού εξαρτώνται από την ποιότητα και την πληρότητα των υποδομών.

Τέλος, έχουμε και τις μη υλικές υποδομές, όπως είναι οι υπηρεσίες, οι οποίες είναι διαθέσιμες στους κατοίκους, αλλά και στους επισκέπτες της περιοχής.

VI. Ενδιάμεσοι παράγοντες

Εδώ ανήκουν επιχειρήσεις και φορείς, οι οποίοι λειτουργούν διαμεσολαβητικά μεταξύ της αγροτουριστικής προσφοράς και ζήτησης. Σε γενικές γραμμές σ' αυτή την κατηγορία έχουμε τους φορείς και τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται με την προώθηση του αγροτουρισμού

και την προσέλκυση πελατών. Επίσης, περιλαμβάνονται οργανώσεις και μη κυβερνητικοί οργανισμοί που δραστηριοποιούνται στο συγκεκριμένο χώρο.

VII. Κράτος

Όλοι οι παράγοντες προσφοράς και ζήτησης ελέγχονται και κατευθύνονται σε σημαντικό βαθμό από το Κράτος. Μέσω των δημοσίων υπηρεσιών το Κράτος λειτουργεί πολυεπίπεδα καλύπτοντας την προσφορά και εμπλέκεται ως ενδιάμεσος παράγοντας. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι ενέργειές του έμμεσα ή άμεσα επιδρούν στο φαινόμενο του τουρισμού.

6.2 Παράγοντες ζήτησης αγροτουρισμού

Η ζήτηση για αγροτουρισμό καθορίζεται από επισκέπτες εκτός της περιοχής. Ανάλογα με τον τόπο προέλευσης της αγροτουριστικής ζήτησης οι κυριότεροι από τους παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν τόσο το μέγεθος (ποσότητα) όσο και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της είναι (Μπριασούλη 1998):

- Διεθνείς τουριστικές αγορές
- Ημεδαπές τουριστικές αγορές
- Χρήση τουριστικών πόρων και εγκαταστάσεων από τον τοπικό πληθυσμό
- Εξειδικευμένες αγορές (π.χ. συνέδρια, clubs)

Για να εξακριβωθεί το μέγεθος της ζήτησης του αγροτουρισμού εξετάζεται το προφίλ του αγροτουρίστα. Η έρευνα αγοράς για τον αγροτουρισμό και ιδίως για τη συγκεκριμένη περιοχή είναι απαραίτητη. Κατόπιν θα πρέπει να διαπιστωθεί το κατά πόσο οι υφιστάμενες υπηρεσίες αγροτουρισμού ανταποκρίνονται στις επιθυμίες του αγροτουρίστα και στις διάφορες κατηγορίες αγροτουριστών (π.χ. νέοι, οικογένειες με παιδιά, ηλικιωμένοι, έλληνες ή αλλοδαποί). Πολύτιμη, για το σκοπό αυτό, είναι η βοήθεια ενός καταλόγου των υπηρεσιών αγροτουρισμού, στον οποίο θα καταγράφονται όλες οι επιχειρήσεις της περιοχής και οι υπηρεσίες που παρέχουν.

7 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ¹

7.1 Γεωγραφία της περιοχής

Η περιοχή μελέτης ανήκει στο τμήμα της Αθαμανικής ή Κεντρικής Πίνδου, το οποίο εντοπίζεται στη δυτική πλευρά του Κεντρικού τμήματος της Ελληνικής Χερσονήσου. Η συγκεκριμένη περιοχή μοιράζεται στα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Περιλαμβάνει δύο μεγάλα ορεινά συγκροτήματα: το Λάκμο (ή Περιστερί) και τα Αθαμανικά όρη (ή Τζουμέρκα). Οι υψηλότερες κορυφές είναι η Κακαρδίτσα (2429μ.) και το Καταφίδι (2393μ.) στα Τζουμέρκα και η Τσουκαρέλλα (2.221 μ.) στο Λάκμο. Τα δύο αυτά όρη στην πραγματικότητα αποτελούν μία ενιαία γεωγραφική συνέχεια με προσανατολισμό από βορά προς νότο. Επίσης, στην περιοχή μελέτης υπάγεται και η χαράδρα του ποταμού Άραχθου, η οποία σχηματίζεται από τις δυτικές απολήξεις των παραπάνω ορέων και τις ανατολικές πλαγιές του όρους Ξηροβονίου.

Το ανατολικό τμήμα της περιοχής μελέτης περιλαμβάνεται στη λεκάνη απορροής του ποταμού Αχελώου (Ασπροπόταμος), ενώ το βόρειο, δυτικό και νότιο σε εκείνη του ποταμού Αράχθου και των κύριων παραποτάμων του (Μετσοβίτικο, Καλαρρύτικος).

Το Εθνικό Πάρκο καταλαμβάνει έκταση που ανέρχεται στα εννιακόσια περίπου τετραγωνικά χιλιόμετρα (900 km²) (βλ. Παράρτημα, χάρτες 1 και 2). Στο σύνολό της σχεδόν, η περιοχή είναι ορεινή με ισχυρό ανάγλυφο που αποτελεί τυπικό γνώρισμα της περιοχής. Παρατηρούνται μεγάλες υψομετρικές διαφορές (144μ-2.429μ.), οι οποίες διαμορφώνουν έντονες ή μέτριες κλίσεις. Οι επίπεδες επιφάνειες είναι πάρα πολύ σπάνιες, ενώ οι επιφάνειες με ήπιες κλίσεις χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν, όπως και εν μέρει και σήμερα, για την εγκατάσταση μικρής έκτασης γεωργικών καλλιεργειών.

Επίσης, η περιοχή διασχίζεται από έναν μεγάλο αριθμό ρεμάτων, το καθένα από τα οποία δημιουργεί τη δική του κοιλάδα με ιδιαίτερα οικολογικά χαρακτηριστικά. Όλα αυτά συντελούν στη σύνθεση ενός μωσαϊκού βιοτόπων το οποίο με τη σειρά του αντικατοπτρίζεται σε ένα επίσης

¹ Βασική πηγή πληροφοριών για την εξέταση των χαρακτηριστικών της περιοχής ήταν η Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη που εκπόνησε η αναπτυξιακή εταιρεία «ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.» στο πλαίσιο της διαδικασίας αξιολόγησης και οριοθέτησης του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων. Στη συνέχεια περιγράφονται ομαδοποιημένα τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν την υφιστάμενη κατάσταση και τις τάσεις που εμφανίζονται στην περιοχή.

πολυποίκιλο μωσαϊκό οικοσυστημάτων με κύριο χαρακτηριστικό τους τη μεγάλη ποικιλία ειδών, τόσο οριζόντια όσο και κατακόρυφα (υψηλός βαθμός ποικιλομορφίας). Στην περιοχή μελέτης συναντώνται πέντε βασικές κατηγορίες χερσαίων οικοσυστημάτων με βάση το βαθμό φυσικότητάς τους και την ένταση των ανθρωπίνων επεμβάσεων ανά τους αιώνες καθώς και άλλων φυσικών φαινομένων:

- Φυσικά- ημιφυσικά οικοσυστήματα: περιορισμένη ανθρώπινη επίδραση, κυρίως λαμβάνουν χώρα η δασοπονία και η κτηνοτροφία,
- Γεωργικά οικοσυστήματα: κυρίως γεωργικές καλλιέργειες κατά κανόνα σε εγγύτητα με τους οικισμούς,
- Μεταβατικά οικοσυστήματα: χαρακτηρίζονται από την εγκατάλειψη των γεωργικών δραστηριοτήτων που παραδοσιακά ασκούσαν σε αυτά και τη σταδιακή μετατροπή τους σε φυσικά- ημιφυσικά,
- Οικισμοί,
- Διαβρωμένες- γυμνές από βλάστηση εκτάσεις: έχουν προκύψει από το συνδυασμό ανθρωπίνων δραστηριοτήτων ανά τους αιώνες και φυσικών διεργασιών.

Στα υδάτινα οικοσυστήματα της περιοχής διακρίνουμε τα ρέοντα ύδατα, που περιλαμβάνουν τους ποταμούς, του ρύακες και τις πηγές και τα στάσιμα ύδατα, που περιλαμβάνουν ένα αραιό και διάσπαρτο σύμπλεγμα από μικρές λίμνες, μικρά έλη, χαρακτηριστικές ποτίστρες και δεξαμενές.

Τα χερσαία οικοσυστήματα περιβάλλουν τα επιμέρους υδάτινα οικοσυστήματα της περιοχής μελέτης και εκτείνονται σε ολόκληρη την υπόλοιπη επιφάνεια.

7.2 Διοικητική οργάνωση

Η περιοχή μελέτης καταλαμβάνει έκταση περίπου εννιακοσίων τετραγωνικών χιλιομέτρων (892,4χλμ²), η οποία ανήκει στους νομούς Ιωαννίνων, Άρτας και Τρικάλων. Διοικητικά στην περιοχή μελέτης εντοπίζονται 18 ΟΤΑ. Οι ΟΤΑ περιλαμβάνουν 8 Κοινότητες με 13 συνολικά Κοινοτικά Διαμερίσματα και 10 Δήμους με 48 συνολικά Δημοτικά Διαμερίσματα. Τα περισσότερα κοινοτικά και δημοτικά διαμερίσματα δεν κατοικούνται ή έχουν ελάχιστους κατοίκους. Η κατανομή τους στους τρεις νομούς έχει ως εξής:

Νομός Ιωαννίνων: 10 ΟΤΑ (6 Δήμοι και 4 Κοινότητες),

Νομός Άρτας: 5 ΟΤΑ (3 Δήμοι, 2 Κοινότητες),

Νομός Τρικάλων: 3 (1 Δήμος, 2 Κοινότητες).

Ολόκληρη η περιοχή του πάρκου είναι εξαρτημένη από τις πρωτεύουσες των αντίστοιχων νομών. Όλες σχεδόν οι απαραίτητες δομές οργάνωσης, διοικητικής λειτουργίας, υποστήριξης, υγείας, πρόνοιας, ανώτερες βαθμίδας εκπαίδευσης κ.λ.π. βρίσκονται στις πρωτεύουσες των νομών. Τα σημαντικότερα από διοικητική και οργανωτική άποψη οικιστικά κέντρα που βρίσκονται εντός της περιοχής μελέτης είναι τα Άγναντα, τα Πράμαντα και το Βουργαρέλι.

Οι περισσότεροι από τους οικισμούς κατατάσσονται σε ορεινούς και ημιορεινούς. Οι οικισμοί της περιοχής μελέτης είναι κτισμένοι σε υψόμετρα που κυμαίνονται από 200μ. έως 1.200μ. Γενικά οι οικισμοί έχουν χωροθετηθεί και προσαρμοστεί στη γεωγραφία της περιοχής.

7.3 Καλύψεις γης

Οι κατηγορίες κάλυψης γης αντιστοιχούν στις τυπικές κατηγορίες κάλυψης γης μιας ορεινής περιοχής και ποικίλουν, κυρίως μεταξύ διαφόρων τύπων δασών, θαμνώνων αειφύλλων και πλατυφύλλων και λιβαδικών και γεωργικών εκτάσεων. Το μεγαλύτερο μέρος καλύπτεται από λιβαδικές και θαμνοσκεπείς εκτάσεις, όπου λαμβάνει χώρα η κτηνοτροφία της περιοχής. Τα δάση και οι δασικές εκτάσεις όλων των δασοπονικών ειδών καλύπτουν το 18,5% της περιοχής μελέτης. Οι γεωργικές εκτάσεις αποτελούνται από τις υφιστάμενες γεωργικές καλλιέργειες σε ποσοστό 3,9% και από εγκαταλελειμμένους αγρούς με ποσοστό που ανέρχεται στο 12,4%. Η άσκηση της γεωργίας στην περιοχή αποσκοπεί κυρίως στην ιδιοκατανάλωση. Θετικό στοιχείο είναι η εναλλαγή των γεωργικών καλλιεργειών με τα δάση, η οποία συνεισφέρει οικολογικά και αισθητικά στην περιοχή (Πίνακας 4).

Πίνακας 4: Καλύψεις γης στην περιοχή μελέτης

Είδος κάλυψης γης	Ποσοστό (%)
Άγονες εκτάσεις	2.00%
Άρκευθος	2.08%
Βραχώδεις εκτάσεις	4.50%
Γεωργικές καλλιέργειες	3.90%
Δρυς φυλλοβόλες (& άλλα φυλλοβόλα)	3.71%
Εγκαταλελειμμένοι αγροί	12.4%
Ελάτη	8.84%
Θαμνώνες αείφυλλων πλατύφυλλων	4.58%
Λιβαδικές εκτάσεις	35.5%
Μαύρη Πεύκη	1.26%
Μικτοί θαμνώνες αείφυλλων και φυλλοβολών πλατύφυλλων	16.44%
Μίξεις διαφόρων δασοπονικών ειδών	0.57%
Οικισμοί	1.60%
Οξιά	1.68%
Παραποτάμια βλάστηση	0.45%
Υδάτινες επιφάνειες	0.50%
Σύνολο	100.00%

Πηγή: ΕΠΜ ευρύτερης περιοχής Τζουμέρκων

7.4 Χρήσεις γης

A. Περιγραφή χρήσεων γης

Η οργάνωση και οι χρήσεις γης στο εθνικό πάρκο παρουσιάζουν την τυπική δομή των περισσότερων περιοχών του ορεινού χώρου της Ελλάδας. Τα υψηλότερα ποσοστά καταλαμβάνουν τα δάση και οι βοσκότοποι, ενώ μικρά ποσοστά η καλλιεργήσιμη αγροτική γη.

Η δασοπονία είναι περιορισμένη και λαμβάνει χώρα στο ανατολικό κυρίως τμήμα της περιοχής μελέτης. Στις υπόλοιπες δασικές εκτάσεις δεν υφίσταται συστηματική υλοτομία.

Ο τομέας της κτηνοτροφίας κυριαρχεί στις υφιστάμενες χρήσεις γης. Υπάρχουν μικρές γεωργοκτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις μικτού τύπου, μεγάλες μόνιμες και μετακινούμενες μονάδες εκτατικής μορφής, καθώς και μονάδες εντατικής εκτροφής. Το υψηλό ποσοστό των βοσκότοπων οφείλεται στις εκτεταμένες εκτάσεις των υποαλπικών και αλπικών λιβαδιών που

αναπτύσσονται στις μεγάλες υψομετρικές ζώνες. Σε αυτές τις εκτάσεις είναι σημαντική η παρουσία κοπαδιών κτηνοτροφικών ζώων, ιδίως κατά τους θερινούς μήνες. Ανάλογα με τους διαθέσιμους βοσκότοπους παρατηρείται ισομερής κατανομή της κτηνοτροφίας στους τρεις νομούς της περιοχής μελέτης.

Το μεγαλύτερο ποσοστό της άλλοτε καλλιεργήσιμης γεωργικής γης βρίσκεται σε φάση εγκατάλειψης. Οι εναπομείνουσες γεωργικές εκμεταλλεύσεις είναι μικρές σε μέγεθος και σε μικρή απόσταση από τους οικισμούς. Η μόνη σημαντική σε μέγεθος επιφάνεια καλλιεργούμενης έκτασης είναι ο κάμπος των χωριών Καλεντζίου, Πλαισίων και Πηγαδιών στο Νομό Ιωαννίνων.

Στην περιοχή μελέτης συναντούμε ένα πλήθος συγκροτημένων οικισμών και σε ορισμένες περιπτώσεις αγροικίες διάσπαρτες στο χώρο.

Ο τουρισμός δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα στην περιοχή. Οι τουριστικές υποδομές είναι συγκεκριμένες και εντοπίζονται σε λίγα χωριά. Οι υπαίθριες δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα σε επιλεγμένους τόπους της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα έχουν οργανωθεί η ορειβασία και ο διάπλους των ποταμών, κύρια με ράφτινγκ και λιγότερο με καγιάκ. Οι δραστηριότητες της αλιείας και της θήρας πραγματοποιούνται σε ερασιτεχνικό επίπεδο και χωρίς οργάνωση.

Μια ειδική περίπτωση χρήσης γης αποτελεί η παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας.

Αρκετές από τις χρήσεις γης και τις δραστηριότητες δεν μπορούν να καθοριστούν επακριβώς στο χώρο. Ωστόσο επισημαίνεται ότι για την εξάσκηση ορισμένων από αυτές απαιτούνται συγκεκριμένα οικοσυστήματα (π.χ. τρεχούμενα ύδατα για καγιάκ, ράφτινγκ και παραγωγή Υ/Η ενέργειας). Επίσης, όσον αφορά την ερασιτεχνική θήρα υπάρχουν περιορισμοί, λόγω της ύπαρξης καταφυγίων άγριας ζωής και περιοχών απαγόρευσης της θήρας.

Από τα προαναφερθέντα γίνεται φανερό ότι οι περισσότερες από τις ασκούμενες χρήσεις γης και δραστηριότητες στην περιοχή μελέτης είναι παραδοσιακού τύπου και συμβατές στην πλειονότητά τους με το χώρο στον οποίο ασκούνται.

B. Προβλήματα χρήσεων γης

Η μη ύπαρξη σχεδιασμού στη χάραξη του ορεινού οδικού δικτύου είχε ως αποτέλεσμα την κατασκευή πολλών ορεινών δρόμων. Οι δρόμοι αυτοί αν και είναι μικροί σε πλάτος συντελούν στην υπερφόρτιση των προστατευόμενων περιοχών και στην επιτάχυνση της εξάντλησης των φυσικών πόρων με συνέπεια την υποβάθμιση των οικοσυστημάτων. Γι' αυτό το λόγο κρίνεται αναγκαία η μελέτη χρήσης του απαραίτητου ορεινού οδικού δικτύου, με σκοπό

την ομαλή διεξαγωγή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και την αποφυγή αρνητικών φαινομένων.

Στη συνέχεια αναφέρονται ορισμένα προβλήματα που σχετίζονται με τη διαχείριση των φυσικών πόρων. Ένα πρώτο πρόβλημα εντοπίζεται στην απουσία μελέτης βοσκοϊκανότητας των υποαλπικών και αλπικών λιβαδιών. Κατά συνέπεια αγνοείται η επίδραση της βόσκησης από τα ζώα των κοπαδιών εκτατικής εκτροφής στη βλάστηση και στο έδαφος. Άλλο πρόβλημα σχετίζεται με την υλοτομία. Σε αρκετές περιοχές υπάρχουν υποψίες για πιθανή παράνομη υλοτομία. Επιπλέον, στις περιοχές που λαμβάνουν χώρα νομίμως υλοτομικές εργασίες, δεν εξασφαλίζονται μέτρα κάλυψης των αναγκών διαβίωσης σημαντικών ειδών άγριας πανίδας (όπως η αρκούδα, οι δρυκολάπτες κ.ά.). Μια ακόμη παράνομη δραστηριότητα είναι η λήψη αδρανών υλικών από τις κοίτες των ποταμών και των χειμάρων. Τέλος, ένα σημαντικό πρόβλημα σχετίζεται με τη χρήση των υδάτων για την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας με όλα τα επακόλουθα τα οποία συνεπάγεται.

Εκτός από αυτά, ένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ολόκληρη η περιοχή είναι η διάθεση των στερεών αποβλήτων. Η αυθαίρετη απόρριψη μικρών ποσοτήτων στερεών αποβλήτων οπουδήποτε, ιδιαιτέρως δε σε ρέματα και σε πρηνή δρόμων, αποτελεί σύνηθες φαινόμενο, με τελικό αποτέλεσμα τη ρύπανση και τη μόνιμη αισθητική υποβάθμιση του τοπίου.

Όλα τα παραπάνω προβλήματα σίγουρα θα ήταν περιορισμένα και ελεγχόμενα εφόσον υπήρχαν χωροθετημένες χρήσης γης. Για το άμεσο μέλλον δεν αναμένονται ιδιαίτερες αλλαγές στις χρήσεις γης. Σημειώνεται ότι υπάρχει μία αισθητή τάση για κατασκευή νέων τουριστικών μονάδων στην περιοχή μελέτης. Επίσης, γίνονται προσπάθειες για την κατασκευή των μεγάλων υδροηλεκτρικών έργων στις λεκάνες απορροής του Αράχθου και του Ασπροποτάμου (Αχελώου). Τέλος, για την κατασκευή του Χώρου Υγειονομικής Ταφής (ΧΥΤΑ) των απορριμμάτων όλων των ΟΤΑ του Νομού Ιωαννίνων έχει επιλεγεί μια τοποθεσία στα δυτικά όρια της περιοχής μελέτης.

7.5 Χωροταξικά Σχέδια

Η περιοχή μελέτης υπαγόμενη στις Περιφέρειες Ηπείρου και Θεσσαλίας εντάσσεται στα αντίστοιχα Χωροταξικά Σχέδια των δύο περιφερειών.

Όσον αφορά στο Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Ηπείρου διακρίνονται τρεις βασικοί άξονες που υπηρετούν τους στρατηγικούς στόχους και κατευθύνσεις του σχεδίου. Μέσω

του τρίτου άξονα επιδιώκεται η εφαρμογή ενός προτύπου "αιφόρου" ανάπτυξης. Η επίτευξη του στόχου αυτού προϋποθέτει τη συνολική προστασία των παραγωγικών, οικολογικών και πολιτιστικών πόρων της Περιφέρειας. Ακόμη προτείνεται η θεσμοθέτηση χρήσεων γης και η επιβολή περιορισμών δόμησης σε περιοχές συγκρούσεων χρήσεων ή ευρέων οικιστικών συγκεντρώσεων.

Στο Χωροταξικό Σχέδιο της Ηπείρου "ορίζονται" τέσσερις γενικευμένες ζώνες ανάπτυξης. Η περιοχή μελέτης ανήκει στη ζώνη ορεινών όγκων που επιδέχονται τουριστική ανάπτυξη, η οποία χαρακτηρίζεται από τη δυνατότητα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης. Αυτό οφείλει να επιτευχθεί βάσει των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του φυσικού κάλλους και της πολιτιστικής κληρονομιάς των περιοχών που εμπεριέχει. Επίσης, αναφέρεται ότι ο τουρισμός αναμένεται να αναπτυχθεί καλύτερα εάν συνδυασθεί η παράκτια ζώνη με τις ορεινές περιοχές και την ενδοχώρα γενικότερα.

Αντίστοιχα, σύμφωνα με το αντίστοιχο Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Θεσσαλίας υπάρχουν τέσσερις διαφορετικές ζώνες. Το τμήμα της περιοχής μελέτης που διοικητικά βρίσκεται στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και συγκεκριμένα στο Νομό Τρικάλων, ανήκει στη ορεινή – περιμετρική ζώνη. Σ' αυτή τη ζώνη κυριαρχούν οι γεωργικές δραστηριότητες και οι ήπιες μορφές τουρισμού. Οι γενικοί στόχοι, οι οποίοι έχουν προταθεί από το περιφερειακό χωροταξικό για αυτή τη ζώνη είναι η ενίσχυση του Δυτικού τμήματος, ώστε να είναι σε θέση να στηρίξει τις αναπτυξιακές διαδικασίες και να αποτελέσει την πύλη για το Δυτικό και Βόρειο οδικό άξονα της χώρας.

Οι γενικές αρχές και η φιλοσοφία από την οποία διέπεται τόσο το Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Ηπείρου, όσο και αυτό της Περιφέρειας Θεσσαλίας συμβαδίζει με τους στόχους μιας ήπιας και ελεγχόμενης ανάπτυξης. Συνιστάται για την περιοχή μελέτης να εφαρμοστεί ένα μοντέλο ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, η οποία θα βασίζεται στην προβολή της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς και την ανάδειξη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Παράλληλα ο πρωτογενής τομέας θα πρέπει να εκσυγχρονιστεί και να αποκτήσει μια πιο καθετοποιημένη δομή για να αυξήσει την παραγόμενη προστιθέμενη αξία, ώστε να λειτουργήσει συμπληρωματικά με τον τουρισμό.

7.6 Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με την απογραφή που πραγματοποίησε το 2001 η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία ο πληθυσμός της περιοχής μελέτης ανέρχεται σε 22.165 κατοίκους. Σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή του 1991 ο πληθυσμός συρρικνώνεται, με μικρό όμως ρυθμό μεταβολής ο οποίος φτάνει στα 2,4 άτομα λιγότερα στα χίλια για κάθε χρόνο. Επίσης, παρατηρείται γήρανση του πληθυσμού με το δείκτη να διπλασιάζεται από 131% σε 259% (δείκτης γήρανσης: ο αναλογών αριθμός ατόμων άνω των 65 ετών ως προς 100 άτομα ηλικίας 0-14 ετών). Ακόμη αυξάνονται τα άτομα που ανήκουν στη μη παραγωγική ηλικία σε σχέση με τα ηλικιακά παραγωγικά άτομα με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο δείκτης εξάρτησης (δείκτης εξάρτησης: ο αναλογών αριθμός ατόμων των ομάδων 0-14 ετών και 65 και άνω, ως προς 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών) (Πίνακας 5 & Διάγραμμα 1).

Συνοπτικά, τέσσερα είναι τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τις δύο τελευταίες απογραφές τις ΕΣΥΕ για το σύνολο της περιοχής μελέτης:

1. Μικρή σχετικά ποσοστιαία μείωση του πληθυσμού.
2. Δραματική μείωση παιδιών-εφήβων σχολικής ηλικίας (μικρότερων των 20 ετών).
3. Σημαντική αύξηση του ποσοστού ατόμων ηλικίας μεγαλύτερης των 65 ετών.
4. Σημαντικό ποσοστό μη οικονομικά ενεργών κατοίκων (κυρίως συνταξιούχων).

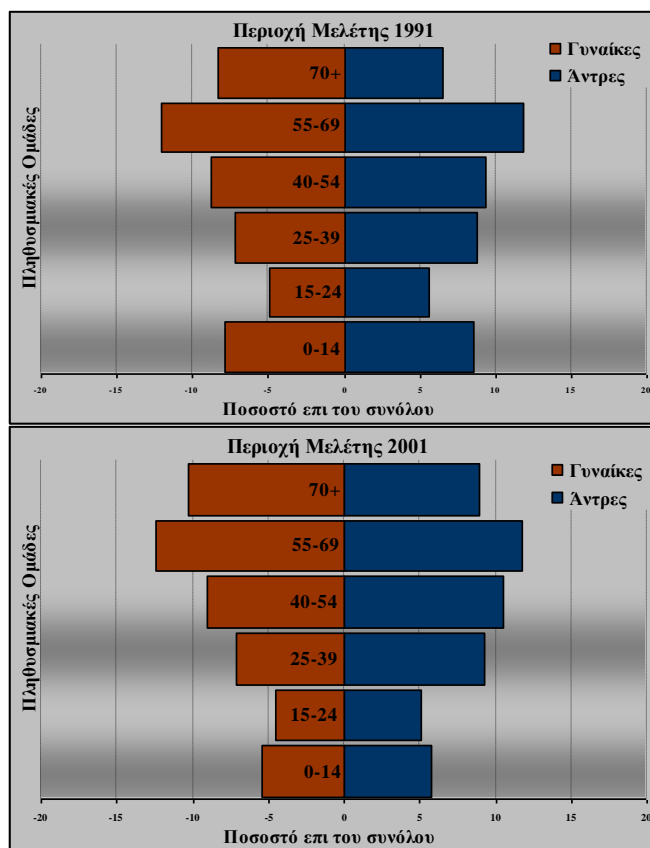
Πίνακας 5: Δημογραφικές μεταβολές

Σύνολο Περιοχής μελέτης	1991	2001
Αρ. Κατοίκων	22704	22165
Μ.Ε.Ρ.Μ		-2.4
Δείκτης Γήρανσης	131%	259%
Δείκτης Εξάρτησης	61%	67%

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος Απογραφή 1991 - 2001

Σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου η εξέλιξη του πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή παρουσίασε μια σημαντική διακύμανση. Αρχικά, κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου και κυρίως μετά την λήξη του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου και του Ελληνικού εμφυλίου πολέμου, σημειώθηκε αυξητική τάση του πληθυσμού (Baby Boom). Η τάση αυτή αντιστράφηκε εξαιτίας της εσωτερικής και της εξωτερικής μετανάστευσης κατά τη δεκαετία του 70, όπου το σύνολο και των τριών Νομών αποδυναμώνεται πληθυσμιακά σε σημαντικό βαθμό. Τέλος, μια σημαντική επισήμανση είναι ότι στην περιοχή αναμένεται να απογράφονται πολύ περισσότερα άτομα από τους πραγματικούς κατοίκους που διαμένουν μόνιμα σε αυτήν. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην έντονη συναισθηματική σύνδεση των ανθρώπων που κατάγονται από την περιοχή, πράγμα άλλωστε αρκετά συνηθισμένο και σε άλλα ορεινά μέρη της Ελλάδας. Το ποσοστό των ανθρώπων αυτών δεν είναι ευκαταφρόνητο και σε ορισμένα Δημοτικά και Κοινοτικά Διαμερίσματα μπορεί να φτάσει το 500%, γεγονός το οποίο αλλοιώνει σημαντικά τα δημογραφικά στοιχεία των στατιστικών.

Διάγραμμα 1: Πληθυσμός περιοχής 1991 - 2001

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος Απογραφή 1991 – 2001

7.7 Οικονομικές δραστηριότητες

Η ύπαρξη πολλών και μικρού μεγέθους οικισμών αποτελεί κύριο γνώρισμα της περιοχής. Σε αυτούς τους οικισμούς αναπτύσσονται, ως επί το πλείστον, μικρού μεγέθους οικονομικές μονάδες, ανεπαρκείς για να συγκρατήσουν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στην περιοχή. Συνέπεια αυτού του γεγονότος είναι η εμφάνιση ισχυρών οικονομικών εξαρτήσεων από τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα.

Η παραγωγή στην περιοχή μελέτης προέρχεται από τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ενώ παρατηρείται πολύ μικρή εκπροσώπηση των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα. Επιπλέον, στον τριτογενή τομέα εντοπίζονται κυρίως τα καταστήματα που υπάρχουν σε όλα τα δημοτικά και κοινοτικά διαμερίσματα, τα οποία κατά βάση αποτελούν ατομικές επιχειρήσεις (συνήθως καφενεία και παντοπωλεία), καθώς και υπάλληλοι διαφόρων κατηγοριών. Επίσης, ποσοστό το οποίο προσεγγίζει το 10% επί του ενεργού πληθυσμού, ανήκει στην κατηγορία των οικοδόμων.

Ο χαρακτήρας και το μοντέλο του πρωτογενούς τομέα διαμορφώνεται κατά κύριο λόγο από τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις είναι πολύ μικρού μεγέθους και το μέσο μέγεθος για το σύνολο της περιοχής μελέτης είναι 4,5 στρέμματα ανά αγροτεμάχιο. Αυτό οφείλεται στον πολυτεμαχισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Ειδικότερα στην περιοχή καταγράφηκαν συνολικά 3.194 γεωργικές εκμεταλλεύσεις, οι οποίες διαθέτουν 11.523 αγροτεμάχια και καταλαμβάνουν 52.510 στρέμματα. Χαρακτηριστική εξαίρεση αποτελεί ο Δήμος Πραμάντων, στον οποίο η μέση έκταση κάθε εκμετάλλευσης είναι τα 10,1 στρέμματα. Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις είναι ιδιόκτητες σε ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 75% και 100%. Μόνη εξαίρεση αποτελεί ο Δήμος Πραμάντων, όπου μεγάλο ποσοστό της γης ενοικιάζεται (72,3%).

Επίσης, ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας τυπικής εκμετάλλευσης της περιοχής είναι ο μικτός της χαρακτήρας σε ότι αφορά την ταυτόχρονη εξάσκηση γεωργικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων με το ποσοστό αυτό για το σύνολο της περιοχής μελέτης να φτάνει στο 85%. Τέλος, για το σύνολο σχεδόν των εκμεταλλεύσεων παρατηρείται έντονος κατακερματισμός των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Στην περιοχή δεν εντοπίζονται οργανωμένες και υψηλής παραγωγικότητας γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Αντίθετα, υπάρχουν παραδοσιακού τύπου γεωργικές εκμεταλλεύσεις που ασκούνται από κάθε νοικοκυριό χρησιμοποιώντας κυρίως

παραδοσιακούς τρόπους παραγωγής, το εισόδημα από τις οποίες δρα συμπληρωματικά στο γενικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται και από άλλες πηγές.

Η ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή στηρίζεται στο πλούσιο φυσικό της περιβάλλον. Το φυσικό περιβάλλον λειτουργεί καθοριστικά στη διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος της περιοχής, καθώς αποτελεί το σημαντικότερο «κεφάλαιό» της. Μέσω του τουρισμού καλείται να το αναδείξει και να το αξιοποιήσει, με σκοπό να παραχθούν οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και περιβαλλοντικά οφέλη. Επιπλέον, πρέπει να ληφθούν υπόψη χαρακτηριστικά της ευρύτερης περιοχής, αλλά και πολλών ορεινών και αγροτικών περιοχών της Ελλάδας, που είναι η ανεργία, το χαμηλό εισόδημα των κατοίκων, οι μικρές επενδύσεις και γενικά, οι μειωμένοι ρυθμοί ανάπτυξης. Αυτά τα δεδομένα διαμορφώνουν πρόσφορο έδαφος για τη διάδοση και εφαρμογή εναλλακτικών δραστηριοτήτων τουρισμού στην πλούσια από πολιτισμό και φύση εξεταζόμενη περιοχή. Σήμερα στην περιοχή μελέτης λειτουργούν 9 ξενοδοχειακές μονάδες, 17 επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων- ξενώνων και 5 επιχειρήσεις παροχής υπαίθριων ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Διευκρινίζεται στο σημείο αυτό ότι οι προαναφερθείσες επιχειρήσεις δεν συμπίπτουν με τις επιχειρήσεις αγροτουρισμού και με τις επιχειρήσεις που αποτέλεσαν το δείγμα της επιτόπιας έρευνας.

Όπως γίνεται αντιληπτό οι δυνατότητες της περιοχής (ιδιαίτερο πολιτιστικό φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον) και η αναγκαιότητα (ανάγκη για συμπληρωματικά εισοδήματα, προστασία περιβάλλοντος, συγκράτηση ενεργού οικονομικά πληθυσμού κ.α) προδιαγράφουν ευοίωνες προοπτικές για την τουριστική ανάπτυξη. Ο εναλλακτικός και φιλικός προς το περιβάλλον τουρισμός είναι αυτός που θα εγγυηθεί την επιτυχία της ανάπτυξης του.

7.8 Υλικές υποδομές

Υποδομές μεταφορών

Ανάλογα με το μέρος της περιοχής μελέτης που εξυπηρετείται οι κύριοι οδικοί άξονες της ευρύτερης περιοχής είναι:

1. Βορειοδυτικό και βόρειο τμήμα της περιοχής: Ο άξονας που συνδέει τα Ιωάννινα με το Μέτσοβο, ο οποίος στη συνέχεια διακλαδίζεται με κατεύθυνση είτε προς τη Θεσσαλονίκη, είτε προς το Βόλο. Με την ολοκλήρωση της Εγνατίας οδού θα αντικατασταθεί τμήμα του συγκεκριμένου οδικού άξονα που βρίσκεται σε εγγύτητα με την περιοχή μελέτης.

2. Νοτιοανατολικό τμήμα: Ο άξονας Άρτα- Μεσοχώρα- Πύλη- Τρίκαλα, ο οποίος είναι υπό κατασκευή ή βελτίωση σε μεγάλα τμήματά του.

3. Δυτικό και νοτιοδυτικό τμήμα: Ο άξονας Ιωάννινα- Άρτα- Αγρίνιο- Αντίρριο.

Εντός της περιοχής οι μετακινήσεις πραγματοποιούνται μέσω του επαρχιακού δικτύου. Ιδίως το χειμώνα φαινόμενα διάβρωσης προκαλούν κατολισθήσεις δημιουργώντας προβλήματα στο οδικό δίκτυο. Αρνητικό στοιχείο είναι η ύπαρξη πολλών και απρογραμματίστα χαραγμένων ορεινών δρόμων, οι οποίοι έχουν διανοιχτεί με σκοπό τη βελτίωση της προσπέλασης, κύρια των βοσκοτόπων και δευτερευόντως των δασών και δασικών εκτάσεων.

Λιμάνια και αεροδρόμια δεν υπάρχουν εντός της περιοχής. Τα πλησιέστερα μεγάλα λιμάνια βρίσκονται στην Ηγουμενίτσα στα δυτικά και στο Βόλο στα ανατολικά. Το πλησιέστερο αεροδρόμιο είναι των Ιωαννίνων.

Το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής μελέτης εξυπηρετείται με Δρομολόγια των νομαρχιακών ΚΤΕΛ. Η συχνότητα των δρομολογίων ποικίλει ανάλογα με την γεωγραφική θέση του κάθε οικισμού, το πληθυσμιακό του μέγεθος και την εποχή του χρόνου.

Ηλεκτρική ενέργεια

Στην περιοχή μελέτης η ηλεκτροδότηση υλοποιείται μέσω εναερίου δικτύου χαμηλής τάσης. Στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν υποσταθμοί της ΔΕΗ στα Ιωάννινα, στην Ελεούσα, στη Χρυσοβίτσα, στο Καλπάκι και στην περιοχή του Ν. Γρεβενών. Η περιοχή μελέτης και ιδιαίτερα τα ρέματα της υδρολογικής λεκάνης του Αράχθου αποτελούν αντικείμενο εκμετάλλευσης και δημιουργίας μικρών Υδροηλεκτρικών Σταθμών, δραστηριότητα η οποία επιδοτείται από την Ε.Ε. στο πλαίσιο της εκμετάλλευσης Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ). Πρέπει να σημειωθεί ότι συζητείται το πόσο οικολογική είναι η λειτουργία τους και κατά πόσο οι παροχές των διαφόρων ρεμάτων είναι ικανές να υποστηρίξουν τη λειτουργία τέτοιων μονάδων χωρίς να υπάρχουν σημαντικές επιπτώσεις στα υδάτινα οικοσυστήματα της περιοχής. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να πληρούνται οι πλέον σύγχρονες τεχνικές με σκοπό την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Τηλεπικοινωνιακό δίκτυο

Σε γενικές γραμμές η τηλεπικοινωνιακή υποδομή της περιοχής κρίνεται επαρκής. Η περιοχή μελέτης εξυπηρετείται με ψηφιακό τηλεφωνικό δίκτυο στο σύνολό της, ενώ υπάρχουν και ψηφιακά τηλεφωνικά κέντρα σε 23 δημοτικά και κοινοτικά διαμερίσματα. Το τηλεπικοινωνιακό δίκτυο στην περιοχή υλοποιείται με ραδιοεξεύξεις τύπου συνδρομητικών

αγροτικών ράδιο-δικτύων και mini links ενώ το εσωτερικό δίκτυο εντός των οικισμών σε αρκετές περιοχές είναι υπόγειο.

Αποχετευτικό δίκτυο

Σε όλη την περιοχή μελέτης το αποχετευτικό δίκτυο περιλαμβάνει απορροφητικούς βόθρους και δεν υπάρχουν συνήθως δίκτυα αποχέτευσης, εκτός από την περίπτωση του Μετσόβου στο οποίο υπάρχει παντοροϊκό δίκτυο αποχέτευσης και βιολογικός καθαρισμός.

Διάθεση στερεών αποβλήτων

Στην ευρύτερη περιοχή μελέτης δεν υπάρχει κανένας Χ.Υ.Τ.Α.. Κάθε ΟΤΑ, με δικό του εξοπλισμό, συλλέγει τα απορρίμματα και τα διοχετεύει στους Χώρους Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων (ΧΑΔΑ), οι οποίοι εξυπηρετούν τις ανάγκες ενός ή περισσότερων ΟΤΑ. Σύμφωνα με τα στοιχεία του προγράμματος «1 ΧΑΔΑ ανά ΟΤΑ» προβλέπεται -τουλάχιστον για το τμήμα της περιοχής μελέτης που ανήκει στην Περιφέρεια Ηπείρου και έως ότου κατασκευαστούν και αρχίσουν να λειτουργούν ΧΥΤΑ σε επίπεδο Νομού- να υπάρχει ένας οργανωμένος ΧΑΔΑ για την εξυπηρέτηση των αναγκών του κάθε ΟΤΑ. Σήμερα, στην περιοχή μελέτης υπάρχουν και είναι χαρακτηρισμένοι ως ενεργοί 16 ΧΑΔΑ (Πηγή: Πρόγραμμα "Ένας ΧΑΔΑ ανά ΟΤΑ" - Περιφέρεια Ηπείρου). Παρατηρείται συχνά όμως, το φαινόμενο της παράνομης και ανεξέλεγκτης απόρριψης μικρών ποσοτήτων σκουπιδιών και μπαζών σε διάσπαρτες θέσεις, ως επί το πλείστον σε ρέματα και ιδίως σε παρόδιες περιοχές.

Η επικρατούσα κατάσταση σχετικά με τη διάθεση των απορριμμάτων στο τμήμα της περιοχής μελέτης που ανήκει στον Νομό Ιωαννίνων, αναμένεται να αλλάξει εξαιτίας της δημιουργίας ενός νέου και σύγχρονου Χώρου Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων (ΧΥΤΑ), ο οποίος θα εξυπηρετεί το σύνολο του Νομού.

7.9 Κοινωνικές υποδομές

Η περιοχή υπάγεται στη Διοίκηση Υγειονομικής Περιφέρειας (ΔΥ.Π.Ε) Ηπείρου. Εντός των ορίων της περιοχής λειτουργούν δύο κέντρα υγείας στους δήμους Πραμάντων και Αθαμανίας και τρία περιφερειακά ιατρεία.

Η Δ.Υ.Π.Ε. Ηπείρου έχει έδρα τα Ιωάννινα και εποπτεύει τα πέντε μεγάλα Νοσοκομεία της Περιφέρειας Ηπείρου:

- Το Πανεπιστημιακό Γενικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων.
- Το Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Ιωαννίνων «Γ. Χατζηκόστα».

- Το Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Άρτας.
- Το Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Πρέβεζας.
- Το Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Φιλατών.

Πίνακας 6: Συγκεντρωτικός Πίνακας Ανθρώπινου Δυναμικού Δ.Υ.ΠΕ. Ηπείρου – Εργαζόμενων και Μισθοδοτούμενων

Δ.Υ.ΠΕ	Δύναμη εκτός αποσπασμένων	Αποσπασμένοι από το Φορέα	Αποσπασμένοι προς τον Φορέα	Μισθοδοτούμενοι	Εργαζόμενοι
Ηπείρου	4.336	78	117	4.414	4.453

Πηγή: Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Στα Κέντρα Υγείας και στα Νοσοκομεία της Περιφέρειας Ηπείρου είναι διαθέσιμα, επανδρωμένα και εξοπλισμένα για την κάλυψη των αναγκών τους σε διακομιδές πάνω από 30 ασθενοφόρα.

Κάποια από αυτά είναι κινητές μονάδες με ιδιαίτερο εξοπλισμό, παρέχοντας δυνατότητα εξειδικευμένης υποστήριξης. Σε αυτόν τον αριθμό των ασθενοφόρων προστίθεται και ο στόλος των 15 ασθενοφόρων του ΕΚΑΒ με έδρα τα Ιωάννινα.

Πίνακας 7: Επίπεδο Εκπαίδευσης Εργαζομένων Νοσοκομείων Ηπείρου

Δ.Υ.ΠΕ	ΠΕ	ΤΕ	ΔΕ	ΥΕ
Ηπείρου	901	1.658	969	611

Πηγή: Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Το αξιοσημείωτο όμως είναι ότι, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία, πολύ λίγοι ασθενείς προσφεύγουν πλέον για την αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων υγείας σε Νοσοκομεία των μεγάλων κέντρων Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Αυτό οφείλεται στην επιστημονική επάρκεια και ικανότητα των γιατρών και στο υψηλό επίπεδο των ιατροτεχνολογικών υποδομών των Νοσοκομείων της Περιφέρειας Ηπείρου.

Στην περιοχή λειτουργούν τρία φαρμακεία στους δήμους Πραμάντων, Αγνάντων και Αθαμανίας.

Επίσης, στο πλαίσιο του Π.Ε.Π. Ηπείρου του Γ΄ Κ.Π.Σ. στην περιοχή λειτουργεί η πρωτοβουλία "Βοήθεια στο σπίτι", για την παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών σε άτομα που χρίζουν βοήθειας, τα οποία δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν ή να μετακινηθούν εύκολα από τον τόπο διαμονής τους.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, στην περιοχή λειτουργούν τέσσερα νηπιαγωγεία, τέσσερα δημοτικά σχολεία και τρία γυμνάσια - λύκεια.

Ακόμη στην περιοχή λειτουργούν τρία αστυνομικά τμήματα και δύο αστυνομικοί σταθμοί.

Τέλος, στην περιοχή υπάρχουν τρία πρατήρια υγρών καυσίμων.

7.10 Δημόσια και ιδιωτικά έργα

Τα περισσότερα δημόσια έργα σχετίζονται με την κάλυψη βασικών αναγκών των κατοίκων και εκτέλεση βασικών έργων υποδομής. Κυρίως υλοποιούνται έργα βελτίωσης και επέκτασης του συγκοινωνιακού δικτύου, έργα ύδρευσης και αποχέτευσης κ.ά.. Υπεύθυνοι για την εκτέλεση των δημοσίων έργων είναι οι Περιφέρειες, οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις και οι ΟΤΑ και η χρηματοδότηση προέρχεται από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους. Μικρότερης κλίμακας είναι ορισμένα δημόσια έργα που σχετίζονται με πολιτιστικές δράσεις, με τη συντήρηση, προστασία και ανάδειξη των μνημείων, με την προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού κ.ά.. Στην περιοχή δεν έχουν πραγματοποιηθεί εξειδικευμένα έργα που να αφορούν την προστασία και τη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, με εξαίρεση τις εργασίες αναδάσωσης και προστασίας εδαφών της περιοχής ευθύνης των Δασαρχείων Ιωαννίνων και Άρτας, καθώς και την εφαρμογή των διαχειριστικών δασικών μελετών των Δασαρχείων Τρικάλων, Καλαμπάκας και Μετσόβου.

Οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Σημαντική ενίσχυση δίνεται μέσω των συγχρηματοδοτήσεων από εθνικούς-κοινοτικούς πόρους, τον Αναπτυξιακό Νόμο, την Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II και Leader +, καθώς και τα ΟΠΑΑΧ (Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου). Μέχρι στιγμής οι επενδύσεις που έχουν πραγματοποιηθεί ή βρίσκονται στη φάση υλοποίησης στον τομέα αυτό στην περιοχή μελέτης είναι περιορισμένες.

Στην Περιφέρεια Ηπείρου, τα ΟΠΑΑΧ εφαρμόστηκαν συνολικά σε εννέα περιοχές, τα οποία χρηματοδοτούνται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Αγροτική Ανάπτυξη και Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου" του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Ηπείρου. Ειδικότερα στην περιοχή μελέτης, χρηματοδοτήθηκαν έργα από το ΕΠΑΑ-ΑΥ στους δήμους Αγνάντων, Αθαμανίας και Πραμάντων και στις κοινότητες των Θεοδώριανων και των Μελισσουργών. Επίσης, με χρηματοδότηση από το ΠΕΠ ΟΠΑΑΧ Ηπείρου πραγματοποιήθηκαν έργα στους δήμους Τζουμέρκων και Κατσανοχωριών και στις κοινότητες Συράκου, Καλαρρυτών και Ματσουκίου.

Στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER I δεν υλοποιήθηκαν έργα στην περιοχή του εθνικού πάρκου. Περιορισμένα έργα πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο εφαρμογής της Κ.Π. LEADER II, τα οποία είχαν ενταχθεί όλα στο μέτρο 3 της πρωτοβουλίας που αφορούσε τον αγροτουρισμό. Το Ε.Π. Κ.Π. LEADER+ της Χώρας μας εφαρμόστηκε σε ορεινές περιοχές, στις οποίες παρουσιάζεται η εντονότερη κοινωνικοοικονομική υστέρηση μεταξύ των αγροτικών περιοχών της χώρας. Οι περιοχές στις οποίες εφαρμόζονταν ΟΠΠΑΧ δεν εξαιρούνταν καταρχήν από τις περιοχές εφαρμογής του Προγράμματος. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η εφαρμογή του LEADER+ είναι δυνατή μόνο για δράσεις που:

- Δεν καλύπτονται από Ο.Π.Α.Α.Χ.,
- Λειτουργούν συμπληρωματικά, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα των δράσεων του ολοκληρωμένου προγράμματος (π.χ. συνεργασίες, δικτύσεις κλπ.),
- Εξασφαλίζουν την πιλοτική διάσταση του τοπικού προγράμματος και αναδεικνύουν την προστιθέμενη αξία της πρωτοβουλίας (βλ. Παράρτημα, χάρτες 3 και 4).

7.11 Ιστορικά στοιχεία

Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα στην περιοχή μελέτης, η ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων κατοικούνταν τουλάχιστον από την εποχή του Χαλκού. Τον 4ο π.Χ. αιώνα εγκαταστάθηκαν στην περιοχή οι Αθαμάνες. Η περιοχή πήρε το όνομα Αθαμανία και τα Αθαμανικά Όρη (Τζουμέρκα) διατηρούν μέχρι σήμερα αυτή την ονομασία. Δύο πόλεις άνθησαν αυτή την περίοδο, η Αργοθέα και η Θεοδωρία, το σημερινό Βουργαρέλι. Η συμμετοχή των Αθαμάνων σε διάφορες πολεμικές εκστρατείες και κατ' επέκταση οι αντίστοιχες επιδρομές εναντίον τους, έκαναν απαραίτητη την προφύλαξη της περιοχής και έτσι χτίστηκαν αρκετά φρούρια, ερείπια των οποίων εντοπίζονται σήμερα. Ακολούθησε η κατάκτηση της περιοχής από

τους Μακεδόνες και στη συνέχεια περιήλθε στην κυριαρχία του βασιλιά των Ηπειρωτών, Πύρρου. Αργότερα, ιδρύθηκε το «Κοινό των Αθαμάνων» και οι κάτοικοι πήραν ενεργά μέρος στις διαμάχες μεταξύ των Ρωμαίων και των Μακεδόνων του Φιλίππου του Ε' και του Αντίοχου του Γ'. Κατά την περίοδο των ρωμαϊκών χρόνων δεν υπάρχουν πολλά διαθέσιμα ιστορικά στοιχεία μια και η περιοχή είχε πέσει στην αφάνεια, όπως άλλωστε και το μεγαλύτερο τμήμα της Ηπείρου.

Η περιοχή παρουσίασε άνθιση ξανά κατά την εποχή του Δεσποτάτου της Ηπείρου (1204μ.Χ. – 1430μ.Χ) και μέχρι την κατάκτησή της από τους Τούρκους (1480μ.Χ). Οι κάτοικοι της περιοχής συμμετείχαν ενεργά στην ελληνική επανάσταση το 1821. Από την περιοχή κατάγονταν τόσο σημαντικά μέλη της Φιλικής Εταιρείας όσο και εξέχοντες οπλαρχηγοί, όπως ο γνωστός Κατσαντώνης. Από το 1912 απελευθερώνεται το σύνολο της περιοχής και από τότε ανήκει στην ελληνική επικράτεια

7.12 Πόροι προς τουριστική αξιοποίηση και επίπεδο προστασίας του εθνικού πάρκου

Σημαντικό τμήμα της περιοχής προστατευόταν και πριν τη δημιουργία του εθνικού πάρκου με βάση την υπάρχουσα εθνική ή διεθνή νομοθεσία. Αυτό οφείλεται στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον και στα αρχαιολογικά, ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Πολλές από τις χαρακτηρισμένες περιοχές αλληλεπικαλύπτονται, με αποτέλεσμα μια περιοχή να υπάγεται σε περισσότερες από μια κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών. Συγκεκριμένα στην περιοχή μελέτης εντοπίζονται:

- ⇒ 2 περιοχές του Εθνικού Καταλόγου «Natura 2000»,
- ⇒ 2 Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά,
- ⇒ 5 Καταφύγια Άγριας Ζωής,
- ⇒ 5 παραδοσιακοί οικισμοί,
- ⇒ 2 Οικισμοί ειδικής Κρατικής Προστασίας και Τόποι Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους,
- ⇒ 139 κηρυγμένα κλασσικά, βυζαντινά και νεώτερα μνημεία και
- ⇒ Δύο προτεινόμενα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (βλ. Παράρτημα, χάρτες 1 και 5)

Επίσης, σε εγγύτητα με την περιοχή μελέτης υπάρχουν προτεινόμενες προς ένταξη περιοχές στο Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο «Natura 2000».

Το ισχυρό ανάγλυφο, οι μεγάλες υψομετρικές διαφορές (144μ- 2.429μ) και ο μεγάλος αριθμός ρεμάτων συμβάλλουν στη δημιουργία ποικιλίας βιοτόπων, που αντικατοπτρίζει ένα πολυποίκιλο μωσαϊκό οικοσυστημάτων με κύριο χαρακτηριστικό τους τη μεγάλη ποικιλία ειδών. Στην περιοχή του πάρκου συναντώνται δύο βασικές κατηγορίες οικοσυστημάτων: τα Υδάτινα Οικοσυστήματα και τα Χερσαία Οικοσυστήματα. Ειδικότερα διακρίνονται 16 κύριοι τύποι υδάτινων ενδιαιτημάτων και 15 τύποι οικοτόπων χερσαίων οικοσυστημάτων σύμφωνα με το Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43. Ορισμένες ενότητες βλάστησης των χερσαίων οικοσυστημάτων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της σπανιότητάς τους, της αισθητικής τους ή και της αυξημένης βιοπικιλότητάς τους. Ενδεικτικά αναφέρονται τα δάση ελάτης, τα οποία λόγω του προστατευτικού τους χαρακτήρα και συνήθως της έλλειψης διαχειριστικών μέτρων με σκοπό την απόληψη ξυλείας, διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τα φυσικά χαρακτηριστικά τους και το ώριμο δρυοδάσος, το οποίο αποτελείται από δέντρα με χαρακτηριστικά διαμορφωμένη κόμη εξαιτίας της παραδοσιακά ασκούμενης κλαδονομής.

Επίσης, ο χώρος του εθνικού πάρκου αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ορεινές περιοχές της χώρας για τη διατήρηση των απειλούμενων ειδών πουλιών. Επιπλέον, στην περιοχή εντοπίζονται πληθυσμοί από τουλάχιστον 30 είδη θηλαστικών. Περισσότερο σημαντική είναι η παρουσία των μεγάλων θηλαστικών και ειδικά των σπάνιων και προστατευόμενων από την εθνική ή και την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Τα πιο σημαντικά είδη θηλαστικών της περιοχής μελέτης είναι τα εξής:

- Η αρκούδα (*Ursus arctos*). Σημειώνεται ότι το εθνικό πάρκο αποτελεί το νοτιοδυτικό όριο εξάπλωσής του είδους στην οροσειρά της Πίνδου.
- Ο λύκος (*Canis lupus*).
- Το ζαρκάδι (*Capreolus capreolus*).
- Το αγριόγιδο (*Rupicapra rupicapra balcanica*).

Συνολικά, ο βαθμός διατήρησης των ενδιαιτημάτων των ειδών πανίδας και γενικότερα των οικοσυστημάτων της περιοχής μελέτης είναι σε μεγάλο βαθμό πολύ υψηλός, ή όπου αυτά έχουν αλλοιωθεί ο βαθμός αλλοίωσης είναι σχετικά μικρός και οι επιδράσεις αναστρέψιμες.

Υπεύθυνες για την εφαρμογή της υφιστάμενης Νομοθεσίας που αφορά την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των χαρακτηρισμένων μνημείων είναι οι κατεξοχήν αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες.

Στην περιοχή του εθνικού πάρκου οι δραστηριότητες και οι χρήσεις που επιτρέπονται περιγράφονται στο Προεδρικό Διάταγμα, με το οποίο χαρακτηρίζεται ως εθνικό πάρκο. Οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις ποικίλουν ανάλογα με το βαθμό προστασίας που εφαρμόζεται στις καθοριζόμενες ζώνες προστασίας. Σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα δημιουργούνται οι ακόλουθες ζώνες προστασίας:

Η Περιοχή Προστασίας της Φύσης (Ζώνη I) (άρθρο 19 παρ. 2 του ν.1650/86), περιλαμβάνει περιοχές που χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό προστασίας. Στη Ζώνη I σκοπός είναι η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος ή η αποκατάστασή του, ώστε να ακολουθήσει τη φυσική του εξέλιξη με τις ελάχιστες αναγκαίες επεμβάσεις.

Η Περιοχή Διατήρησης Τοπίου, Οικοτόπων και Ειδών (Ζώνη II), η οποία χαρακτηρίζεται από σχετικά υψηλό βαθμό προστασίας, αλλά ασθενέστερο σε σχέση με την προαναφερόμενη ζώνη. Στη Ζώνη II διαχειριστικός στόχος είναι η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος και η αποτελεσματική προστασία και διαχείρισή του. Στις περιοχές αυτής της ζώνης επιτρέπεται η εκτέλεση έργων και εργασιών, η διενέργεια ερευνών και η άσκηση δραστηριοτήτων, κυρίως παραδοσιακού χαρακτήρα σύμφωνα με τα όσα ισχύουν στο Προεδρικό Διάταγμα και όπως θα εξειδικευτούν από τον Κανονισμό Διοίκησης και Λειτουργίας του Φορέα Διαχείρισης.

Στην Περιοχή Εθνικού Πάρκου (Ζώνη III), επιβάλλεται η διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας σε συνάρτηση με τις ασκούμενες δραστηριότητες των κατοίκων, οι οποίες πρέπει να βελτιώνονται με κατεύθυνση των παραδοσιακού χαρακτήρα τους, με παράλληλη παροχή δυνατοτήτων οικοτουριστικών, αγροτουριστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Όπως και στη Ζώνη II επιτρέπεται η εκτέλεση έργων και εργασιών, η διενέργεια ερευνών και η άσκηση δραστηριοτήτων, κυρίως παραδοσιακού χαρακτήρα με τους όρους και τους περιορισμούς του Προεδρικού Διατάγματος και όπως αυτοί θα εξειδικευτούν από τον Κανονισμό Διοίκησης και Λειτουργίας του Φορέα Διαχείρισης.

Τέλος, θεσμοθετείται η Ζώνη IV ως Περιφερειακή Ζώνη του εθνικού πάρκου, με σκοπό τον έλεγχο των χρήσεων γης, των δραστηριοτήτων και των έργων που ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα σε όλο το χώρο του εθνικού πάρκου επιτρέπεται η είσοδος επισκεπτών. Οι όροι για την τουριστική δραστηριότητα στις ζώνες του εθνικού πάρκου

θα εξειδικεύονται στη μελέτη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και διαχείρισης επισκεπτών, η οποία θα εκπονηθεί εντός τριών ετών από την κήρυξη της περιοχής ως εθνικό πάρκο. Σύμφωνα με αυτή θα καθορίζονται χωρικά οι διαδρομές και ο χρόνος και ο τρόπος με τον οποίο θα γίνονται οι επισκέψεις στις Ζώνες I και II του πάρκου. Μέχρι τότε η τουριστική δραστηριότητα θα πραγματοποιείται σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις. Επίσης, στη Ζώνη I δεν θα επιτρέπεται η διανυκτέρευση επισκεπτών, ενώ στη Ζώνη II θα επιτρέπεται σε καθορισμένες θέσεις, όπου θα κατασκευάζονται και θα λειτουργούν μικρά ορειβατικά καταφύγια. Στις υπόλοιπες ζώνες, η τουριστική δραστηριότητα μπορεί να πραγματοποιείται με λιγότερους περιορισμούς, που αφορούν κυρίως το μέγεθος των εγκαταστάσεων και τη φύση των δραστηριοτήτων. Τέλος, ο Φορέας Διαχείρισης θα χορηγεί, υπό τις προϋποθέσεις του Προεδρικού Διατάγματος, άδειες για επιστημονική έρευνα, για ξενάγηση επισκεπτών και διεξαγωγή οικοτουριστικών προγραμμάτων και για την κίνηση οχημάτων.

Οι γεωργικές δραστηριότητες επιτρέπονται σε όλες τις ζώνες του εθνικού πάρκου. Στις ζώνες μεγαλύτερης προστασίας θα πρέπει να ακολουθούν πιο παραδοσιακές και φιλικές στο περιβάλλον μεθόδους.

8 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε, προκειμένου να συγκεντρωθούν οι απαιτούμενες πληροφορίες για την απάντηση στα ερευνητικά ζητήματα που τέθηκαν στην αρχή της μελέτης. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η αγροτουριστική ανάπτυξη βασίζεται σε τρεις παράγοντες, οι οποίοι συνθέτουν το πλαίσιο, όσον αφορά την προσφορά και τη ζήτηση του αγροτουρισμού για τη συγκεκριμένη περιοχή. Αρκετά ερωτήματα σχετικά με το περιβάλλον ανάπτυξης του αγροτουρισμού και το κράτος ήδη μπορούν να απαντηθούν από τα δευτερογενή στοιχεία. Οι απαντήσεις για τον παράγοντα των αγροτουριστικών επιχειρήσεων, καθώς και η συμπλήρωση των δευτερογενών στοιχείων για την αποτύπωση μιας σφαιρικής και ολοκληρωμένης εικόνας για τους άλλους δύο παράγοντες, προέρχονται από την έρευνα πεδίου.

8.1 Αποτελέσματα έρευνας φορέων

Στην έρευνα συμμετείχαν οι ακόλουθοι φορείς:

1. Δήμος Πραμάντων
2. Δήμος Αγνάντων
3. Κοινότητα Μελισσουργών
4. Κοινότητα Θεωδόριανων
5. Ήπειρος Α.Ε.
6. ETANAM

Οι απαντήσεις δόθηκαν από στελέχη των φορέων, τα οποία είχαν τη μεγαλύτερη σχέση με το αντικείμενο της έρευνας. Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων, ένα στέλεχος κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, τέσσερα έχουν πανεπιστημιακό πτυχίο, και ένα είναι πτυχιούχος ΤΕΙ.

8.1.1 Υφιστάμενη κατάσταση του αγροτουρισμού στην περιοχή

Όλοι οι ερωτώμενοι επισήμαναν ότι η ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή ξεκίνησε τα τελευταία χρόνια. Οι επενδύσεις που έχουν πραγματοποιηθεί έως και σήμερα στην περιοχή εντοπίζονται κυρίως στη δημιουργία καταλυμάτων και επιχειρήσεων εστίασης. Τα καταλύματα

διακρίνονται σε μικρές ξενοδοχειακές μονάδες και σε ενοικιαζόμενα δωμάτια. Οι υπηρεσίες που προσφέρουν περιορίζονται στην παροχή υπηρεσιών διαμονής και πρωινού, ενώ σε ορισμένες λειτουργεί και εστιατόριο. Ένας ερωτώμενος συμπλήρωσε, ότι στην περιοχή λειτουργεί το δασικό χωριό «ΚΕΔΡΟΣ» και δύο ξενοδοχεία, τα οποία παρέχουν επιπλέον τη δυνατότητα συμμετοχής σε υπαίθριες δραστηριότητες, που σχετίζονται με το ποτάμι. Οι επιχειρήσεις εστίασης είναι κατά κύριο λόγο ταβέρνες – ψησταριές και ορισμένα παραδοσιακά καφενεία. Όλες σχεδόν οι επιχειρήσεις αποτελούν επενδύσεις μικρού μεγέθους.

Ως αίτια για τα οποία παρατηρείται η παραπάνω εικόνα της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή, αναφέρεται από όλους ότι το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη επιχειρήσεων σχετιζόμενων με τον τουρισμό άρχισε μόλις τα τελευταία χρόνια. Χαρακτηριστικά ορισμένοι αναφέρουν ότι οι πιο σοβαρές προσπάθειες δημιουργίας τουριστικών επιχειρήσεων περιορίζονται στα τελευταία τέσσερα με πέντε χρόνια. Επιπλέον, υποστηρίχθηκε ότι μεγάλο ρόλο παίζει η φυσιογνωμία της περιοχής, καθώς δεν υπάρχουν ιδιαίτερες ευκαιρίες ανάπτυξης άλλων μορφών επιχειρήσεων, περιορίζοντας τις επενδύσεις σε αυτές που ήδη πραγματοποιούνται. Επίσης, τόνισε ότι οι επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται είναι κατά κύριο λόγο ντόπιοι και με περιορισμένες επενδυτικές δυνατότητες, οπότε είναι επόμενο να μην έχουν πραγματοποιηθεί μεγάλες επενδύσεις. Τελευταία δημιουργήθηκε ένα μικρό πάρκο χειμερινών δραστηριοτήτων στην περιοχή των Θεοδώριανων.

Η αγροτουριστική ανάπτυξη στην περιοχή χαρακτηρίστηκε ως ανεπαρκής από δύο ερωτώμενους, μέτρια από δύο, καλή από έναν και πολύ καλή από έναν. Ο ερωτώμενος που υποστήριξε ότι η αγροτουριστική ανάπτυξη είναι πολύ καλή, το ερμήνευσε με την αύξηση των κλινών στην περιοχή του (δέκα χρόνια πριν στην περιοχή του υπήρχαν 35 κλίνες, ενώ σήμερα υπάρχουν περίπου 180). Οι υπόλοιποι δεν έκρυψαν τον προβληματισμό τους σχετικά με τον όρο «αγροτουριστική ανάπτυξη» που χρησιμοποιήθηκε στην ερώτηση. Θεωρούν ότι τώρα ξεκινά δειλά μια δραστηριοποίηση στο συγκεκριμένο χώρο, ότι δεν υπάρχουν ντόπιοι σοβαροί επιχειρηματίες και ότι η ανάπτυξη του τουρισμού δεν είναι ολοκληρωμένη, διότι δεν συνδέεται ικανοποιητικά η τουριστική δραστηριότητα με τον πρωτογενή τομέα. Συνεχίζει λέγοντας ότι: *«εκτός από ελάχιστους, όσοι επιχειρηματίες δραστηριοποιούνται στην περιοχή δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι ανήκουν στον αγροτουρισμό»*. Με το ίδιο σκεπτικό ένας ερωτώμενος συμπληρώνει, ότι αφενός η έως και σήμερα τουριστική ανάπτυξη της περιοχής δεν είναι προς την κατεύθυνση

του αγροτουρισμού, αφετέρου δε ακόμη και οι ίδιοι οι επιχειρηματίες δεν φαίνεται να επιδιώκουν κάτι τέτοιο.

8.1.2 Οι επιχειρήσεις αγροτουρισμού

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν σχετικά με την επάρκεια των τουριστικών επιχειρήσεων διακρίνουμε δύο απόψεις. Η μια υποστηρίζει ότι μέχρι τώρα οι επιχειρήσεις ανταποκρίνονται στη τουριστική ζήτηση. Από την άλλη, κάποιιο θεωρούν ότι ο αριθμός των επιχειρήσεων είναι πολύ μικρός. Ένας ερωτώμενος επισημαίνει την έλλειψη κλινών σε ορισμένες ημέρες, κατά τη διάρκεια των περιόδων αιχμής. Όσον αφορά την ποιότητα του προσφερόμενου προϊόντος, το οποίο αναφέρεται ως επί το πλείστον στα καταλύματα και στις επιχειρήσεις εστίασης, ξανά εμφανίζεται διάσταση των απόψεων. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι το προσφερόμενο προϊόν είναι ποιοτικό και ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των τουριστών. Αντίθετα, οι υπόλοιποι δηλώνουν ότι το προϊόν που προσφέρεται δεν είναι καλής ποιότητας. Ένας διευκρινίζει ότι τα τελευταία δύο με τρία χρόνια γίνονται κάποιες μεμονωμένες προσπάθειες προσφοράς ποιοτικών υπηρεσιών. Προσθέτει δε ότι αυτοί που πραγματοποιούν αυτές τις προσπάθειες είναι νέοι επιχειρηματίες.

Όλοι οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι είναι πολύ δύσκολη η διάκριση των χαρακτηριστικών μιας αγροτουριστικής επιχείρησης. Οι περισσότεροι τόνισαν την ανάγκη να βρίσκεται σε αγροτική περιοχή και να συνδέεται με την τοπική οικονομία προσφέροντας φαγητά με πρώτες ύλες, οι οποίες παράγονται στο χωριό (περιοχή). Ενδεικτικά παραθέτονται δύο απαντήσεις, που δείχνουν πράγματι την έμφαση που δίνουν τα στελέχη που σχετίζονται με το αντικείμενο στην ανάγκη προσφοράς ενός σύνθετου τουριστικού προϊόντος:

«Να έχει άμεση σχέση με το περιβάλλον και τη φύση, μακριά από μεγάλα αστικά κέντρα, να προσφέρει ποικίλες οικοτουριστικές δραστηριότητες στους επισκέπτες και υψηλή ποιότητα παροχής υπηρεσιών.»

«Να προσφέρει ολοκληρωμένες υπηρεσίες και όχι μόνο κατάλυμα. Να συνδυάζει και υπαίθριες δραστηριότητες, παραγωγή και προσφορά τοπικών προϊόντων, να συνδέεται με τη φύση και την περιοχή. Πρώτα πρέπει να είναι κανείς αγρότης και έπειτα να δημιουργεί κατάλυμα.»

8.1.3 Αγροτουριστική ζήτηση

Κατά γενική ομολογία η τουριστική κίνηση παρουσιάζει αυξητική τάση. Ορισμένοι δε χαρακτήρισαν το ρυθμό αύξησης ραγδαίο και προέβλεψαν ότι και στο μέλλον θα συνεχιστεί η αύξηση του αριθμού των επισκεπτών στην περιοχή. Για την εκτίμηση αυτή βασίστηκαν στη βελτίωση της προσβασιμότητας από τα αστικά κέντρα, μέσω της Εγνατίας και της Ιονίας οδού και στη δημιουργία περισσότερων τουριστικών επιχειρήσεων στην περιοχή.

Στην περιοχή διακρίνονται συγκεκριμένοι προορισμοί, τους οποίους προτιμούν οι τουρίστες. Οι περισσότεροι τονίζουν ότι το δυτικό τμήμα των Τζουμέρκων έχει τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα. Ως κύριοι προορισμοί αναδεικνύονται τα χωριά Συρράκο και Καλαρύτες, τα οποία προστατεύονται ως παραδοσιακοί οικισμοί. Ο άξονας του ποταμού Αράχθου και ιδίως η κοινότητα Μονολιθίου είναι ένας δεύτερος σημαντικός πόλος έλξης, καθώς φιλοξενεί τις υπαίθριες δραστηριότητες στο ποτάμι. Επίσης, σημαντικό τμήμα των τουριστών επισκέπτεται τα χωριά Πράμαντα, Άγναντα, Βουργαρέλι, Μελισσουργούς και Καταρράκτη. Η χωρική κατανομή των καταλυμάτων, αλλά και συγκεκριμένοι τουριστικοί πόροι που εντοπίζονται στις παραπάνω περιοχές αποτελούν τους λόγους, για τους οποίους επιλέγουν οι τουρίστες αυτούς τους προορισμούς.

Όλοι οι ερωτώμενοι δήλωσαν κατηγορηματικά ότι οι επισκέπτες της περιοχής είναι στη συντριπτική πλειοψηφία Έλληνες, ενώ σπάνια έρχονται αλλοδαποί. Το ποσοστό των Ελλήνων τουριστών, όπως το εκτίμησε ένας ερωτώμενος αγγίζει το 98%. Οι περισσότεροι είναι άτομα ηλικίας από 25 έως 55 ετών, οι οποίοι έρχονται κυρίως με την οικογένειά τους. Επίσης, μεγάλο ποσοστό είναι οι νέοι, που έρχονται με παρέα για τις δραστηριότητες στο ποτάμι. Την περιοχή επισκέπτονται και ηλικιωμένοι μέσω εκδρομών που οργανώνουν τα ΚΑΠΗ.

8.1.4 Σύνδεση του αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία

Η σύνδεση του αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία από τους περισσότερους κρίνεται ως μη ικανοποιητική. Ένας τόνισε ότι οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις ελάχιστα τροφοδοτούνται από την τοπική γεωργία και κτηνοτροφία. Επίσης, υποστήριξε ότι οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται αφορούν θέσεις βοηθητικού προσωπικού. Ακόμη ανέφερε ότι οι περισσότεροι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων είναι και υπάλληλοι (νομικά πρόσωπα – ΟΤΑ). Γενικά όσοι συμφωνούν με αυτή την άποψη πιστεύουν ότι η σύνδεση του αγροτουρισμού με την τοπική οικονομία δεν έχει προχωρήσει σε βαθμό που να συμβάλει στην συγκράτηση του

πληθυσμού. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένας ερωτώμενος «η έννοια του αγροτουρισμού είναι ακόμα άγνωστη στους περισσότερους».

Όμως, διατυπώθηκε και η άποψη, ότι ο αγροτουρισμός συνδέεται με την τοπική οικονομία και δημιουργεί θέσεις απασχόλησης για τους ντόπιους. Μέσω των επιχειρήσεων προωθούνται τα παραδοσιακά και τα τοπικά κτηνοτροφικά προϊόντα και μέλι. Επίσης, οι επιχειρηματίες συνήθως προμηθεύονται εφόδια για την επιχείρησή τους από την περιοχή. Τέλος, οι επισκέπτες της περιοχής ενισχύουν τα τοπικά καταστήματα και τις ταβέρνες, στις οποίες διασκεδάζουν.

8.1.5 Επενδύσεις στον αγροτουρισμό

Όλοι οι φορείς, στους οποίους απευθύνονταν τα ερωτηματολόγια της έρευνας είχαν υλοποιήσει έργα μέσω προγραμμάτων. Όσον αφορά τις αναπτυξιακές εταιρείες υλοποίησαν έργα στο πλαίσιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER και των ΟΠΑΑΧ. Οι αναπτυξιακές εταιρείες στηρίζουν τους ΟΤΑ της περιοχής με μελέτες και προτάσεις και παρέχουν ενημέρωση σχετικά με τα προγράμματα και τις δράσεις που βρίσκονται σε εφαρμογή. Σημειώνεται ότι οι ΟΤΑ είναι μέτοχοι των αναπτυξιακών. Ειδικότερα η ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε. συνέταξε την Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για τη δημιουργία του εθνικού πάρκου Τζουμέρκων.

Οι ΟΤΑ συμμετείχαν σε προγράμματα και υλοποίησαν ένα σύνολο έργων με σκοπό τη βελτίωση και την ανάδειξη της περιοχής τους. Από ορισμένους εκφράστηκαν παράπονα για τη γραφειοκρατία που συνάντησαν μέχρι την υλοποίηση των έργων. Ενδεικτικά παραθέτονται οι ακόλουθες ενέργειες που αναφέρθηκαν στις απαντήσεις:

- Βελτίωση βατότητας των αγροτικών δρόμων
- Βελτίωση των πεζόδρομων
- Δημιουργία διαφημιστικών φυλλαδίων και λοιπών εντύπων (χάρτες)
- Ανακαίνιση οικισμού (πλακοστρώσεις – πεζοδρομήσεις)
- Προβολή τοπικών προϊόντων

Κατά κοινή ομολογία χωρίς τα επενδυτικά προγράμματα οι αγροτουριστικές επενδύσεις που θα γίνονταν στην περιοχή θα ήταν από ελάχιστες έως και ανύπαρκτες. Ένας θεωρεί ότι τα προγράμματα συνέβαλαν στο να μειωθεί το επενδυτικό ρίσκο και να μπορέσουν όσοι είχαν το όραμα και την ιδέα της αγροτουριστικής ανάπτυξης να πραγματοποιήσουν τα σχέδιά τους. Η καταλυτική σημασία των χρηματοδοτικών προγραμμάτων άρχισε να φαίνεται κατά τη διάρκεια

της Γ΄ Προγραμματικής Περιόδου (2000-2006), οπότε και χρηματοδοτήθηκαν πολλαπλάσια έργα σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους.

Οι επενδυτές του αγροτουρισμού, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των περισσότερων στελεχών των φορέων συνδέονται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο με την περιοχή. Ένας ερωτώμενος σημείωσε ότι οι μισοί είναι ντόπιοι και οι υπόλοιποι μισοί είναι άτομα με καταγωγή από την περιοχή. Ένας άλλος θεωρεί ότι οι κάτοικοι της περιοχής δεν είχαν το απαιτούμενο χρηματικό κεφάλαιο για να ενταχθούν σε κάποιο πρόγραμμα και να πραγματοποιήσουν κάποια επένδυση. Σύμφωνα με τη γνώμη του οι επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή κατάγονται από εκεί, εργάζονταν σε κάποια πόλη και όταν κάποια στιγμή δημιούργησαν μια ικανή αποταμίευση υλοποίησαν τα σχέδιά τους. Γενικά τονίζεται ότι ενδιαφέρον επιδεικνύουν οι άνθρωποι που μένουν στα αστικά κέντρα και θέλουν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, θεωρώντας ότι υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης.

Σύμφωνα με τους ερωτώμενους, οι επιχειρηματίες του αγροτουρισμού στην περιοχή δεν μπορούν να ενταχθούν σε κάποια γενική κατηγορία, όπως για παράδειγμα γεωργοί. Ένας αναφέρει ότι οι περισσότεροι είναι από άλλες περιοχές που ελκύονται από την περιοχή και τον τουρισμό, έχουν κάποιο άλλο επάγγελμα και συμπληρωματικά λειτουργούν την επιχείρησή τους. Όπως προκύπτει και από τις άλλες απαντήσεις εκτός από Δήμους και συλλόγους επενδύσεις πραγματοποιούν όσοι έχουν οικονομική άνεση.

Ακόμη, σημειώνεται ότι η πλειοψηφία των επενδυτών επιλέγει μια τέτοια επένδυση επειδή είναι η πιο εύκολη επένδυση για την περιοχή, όπου δεν βλέπουν άλλες διεξόδους. Ένας ερωτώμενος επισημαίνει την ανάγκη κινητοποίησης των ντόπιων μέσω καλύτερης χρηματοδότησης και στήριξης από τα προγράμματα. Ανασταλτικοί παράγοντες για την κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού σύμφωνα με τις απαντήσεις είναι η ελλιπής ενημέρωση και το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων.

Από μια άλλη οπτική ένας ερωτώμενος υποστηρίζει ότι οι επενδύσεις που γίνονται δεν αποτελούν επενδύσεις αγροτουρισμού με την πραγματική έννοια του όρου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, δεν κάνει κανείς και ούτε ξέρει κάποιον που να το σχεδιάζει. Οι κάτοικοι θα μπορούσαν να κινητοποιηθούν, αλλά όχι από μόνοι τους. Ως ωθητικό παράγοντα για την πραγματοποίηση αγροτουριστικών επιχειρήσεων υποδεικνύει τη μορφολογία της περιοχής, ενώ ως σημαντικότερο ανασταλτικό παράγοντα θεωρεί την έλλειψη γενικού συντονισμού για τη στήριξη και την προώθηση μιας τέτοιας ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή.

Σχετικά με τις δράσεις και τα προγράμματα που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ, ώστε να ενισχυθεί ο αγροτουρισμός στην περιοχή υπάρχουν πολλές προτάσεις. Κατ' αρχάς ζητούνται προγράμματα ενημέρωσης των επιχειρηματιών και των υποψηφίων επιχειρηματιών και ανάπτυξης μικρών συντεχνιακών – συνεταιριστικών ομάδων. Επίσης, στόχος των προγραμμάτων τονίζεται ότι θα πρέπει να είναι η βελτίωση του οδικού δικτύου και η καλύτερη προσβασιμότητα στην περιοχή. Ακόμη, αναφέρεται ότι η οικονομική ενίσχυση των τουριστικών μονάδων, ώστε να προσφέρουν πιο ολοκληρωμένες υπηρεσίες θα ήταν στη σωστή κατεύθυνση. Τέλος, στις απαντήσεις επισημαίνονται μια σειρά από έργα που θα μπορούσαν να αναλάβουν οι ΟΤΑ προκειμένου να βελτιώσουν το περιβάλλον τους και να αξιοποιήσουν τους τοπικούς πολιτιστικούς πόρους.

8.1.6 Διασύνδεση – δικτύωση αγροτουριστικών επιχειρήσεων

Για το βαθμό διασύνδεσης - δικτύωσης μεταξύ των διαφόρων επιχειρηματιών του αγροτουρισμού η απάντηση ενός στελέχους, αναφέρει ότι στην ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων οι επιχειρηματίες στηρίζονται (ακόμα) πιο πολύ στις διαπροσωπικές σχέσεις. Συνεργασία κάτω από τη σκέπη ενός θεσμικού οργάνου (cluster) δεν υπάρχει. Κάποιοι ερωτώμενοι επίσης, θεωρούν ότι δεν υπάρχει καμία διασύνδεση ή δικτύωση και ότι γίνεται μια προσπάθεια από τους ίδιους τους επιχειρηματίες του αγροτουρισμού. Ένας ερωτώμενος πιστεύει ότι υπάρχει με τη μορφή άτυπης άμεσης συνεργασίας, αφού πλέον έχουν καταλάβει ότι η υπόθεση της αγροτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής δεν είναι ατομική, αλλά συλλογική. Σαν παράδειγμα αναφέρει ότι οι επιχειρηματίες της περιοχής προτρέπουν οι ίδιοι μέσα από καθημερινά προγράμματα δράσεων τους επισκέπτες να επισκεφτούν χωριά και αξιοθέατα της περιοχής.

Από τις περισσότερες απαντήσεις που αφορούν στο συντονισμό και στη συνεργασία των δυνητικά εμπλεκόμενων φορέων στην τουριστική / αγροτουριστική ανάπτυξη στο νομό προκύπτει ότι βρίσκεται σε σχετικά καλό επίπεδο η συνεργασία. Αυτό αποδίδεται στο ότι έχει δημιουργηθεί πλέον μια κοινή αντίληψη για τη μορφή της ανάπτυξης που πρέπει να εφαρμόσει η ευρύτερη περιοχή. Επίσης, διευκρινίζεται ότι ενώ υπάρχει μια μορφή συνεργασίας μεταξύ των αναπτυξιακών εταιρειών, κάθε μια αναπτύσσει τις δραστηριότητές της στα δικά της όρια. Όμως, από μερικούς εκφράζεται μια επιφύλαξη σχετικά με την αποτελεσματικότητα των ενεργειών που

πραγματοποιούνται. Ειδικότερα, ένας ερωτώμενος υπογραμμίζει ότι εκτός από τη συμμετοχή στις εκθέσεις δεν βλέπει να υπάρχει σοβαρός συντονισμός.

Το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας «Τα Τζουμέρκα», το οποίο έχει δημιουργηθεί τελευταία στην περιοχή είναι γνωστό σε όλους τους ερωτώμενους πλην ενός. Ένας ακόμη γνωρίζει ότι έχει δημιουργηθεί, αλλά όχι κάτι παραπάνω. Οι υπόλοιποι διατυπώνουν διάφορες απόψεις. Μια υποστηρίζει ότι δεν προχώρησε στην ουσία, παρά μόνο στα χαρτιά. Όλοι όμως πιστεύουν ότι είναι στη σωστή κατεύθυνση και ότι μπορεί να συμβάλει στην αναβάθμιση του επιπέδου των προσφερόμενων υπηρεσιών. Ως δυσκολία εφαρμογής του επισημαίνεται η δυσκολία συνάντησης των συμμετεχόντων λόγω των αποστάσεων.

Η προβολή της περιοχής, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις, γίνεται κυρίως μέσω φυλλαδίων, του διαδικτύου και διαφημίσεων ή εκπομπών στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Συνήθως οι προσπάθειες προβολής προέρχονται από τους επιχειρηματίες και λιγότερο από την Περιφέρεια, τις Νομαρχίες και την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

8.1.7 Προβλήματα του αγροτουρισμού στην περιοχή

Κατά κοινή ομολογία τροχοπέδη για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, αλλά και του τουρισμού γενικότερα στην περιοχή αποτελεί η υφιστάμενη κατάσταση του οδικού δικτύου. Συγκεκριμένα το οδικό δίκτυο χαρακτηρίζεται προβληματικό, ενώ το γεγονός ότι εξυπηρετεί μια πολύ ορεινή περιοχή δυσχεραίνει την κατάσταση. Επίσης, ως ανασταλτικοί παράγοντες αναφέρονται η άγνοια και η ελλιπής ενημέρωση των κατοίκων. Αυτά σε συνδυασμό με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο περιορίζουν πολύ τις δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης. Εκτός όμως, από την έλλειψη ενημέρωσης των κατοίκων, αναφέρονται δυσκολίες και στην πληροφόρηση των ΟΤΑ σχετικά με ζητήματα αγροτουριστικής αξιοποίησης. Τέλος, ένας ερωτώμενος επεσήμανε το γεγονός ότι δεν υφίσταται ένα στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης για το σύνολο της περιοχής.

8.1.8 Αγροτουρισμός στο εθνικό πάρκο

Όλοι οι φορείς γνώριζαν για τη δημιουργία του εθνικού πάρκου στην περιοχή και σχολίασαν θετικά αυτή την ενέργεια. Ως συμπέρασμα από τις απαντήσεις που δόθηκαν προκύπτει ότι με τη λειτουργία του εθνικού πάρκου θα προστατευθεί το φυσικό περιβάλλον και θα αναδειχθούν τα οικοσυστήματα της περιοχής. Επίσης, αναμένεται η ελεγχόμενη ανάπτυξη

του τουριστικού τομέα, καθώς περιμένουν ότι το εθνικό πάρκο θα προσελκύσει κόσμο και ιδίως φυσιολάτρες. Ένας ερωτώμενος συμπληρώνει ότι θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και νέα επαγγέλματα με αποτέλεσμα τη συγκράτηση του πληθυσμού στην περιοχή. Αρκετοί εκφράζουν κάποιες επιφυλάξεις σχετικά με το κατά πόσο θα γίνει σωστή διαχείριση του εθνικού πάρκου.

Η δημιουργία του εθνικού πάρκου, σύμφωνα με τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου είναι γνωστή και στην τοπική κοινωνία. Αυτό που δεν μπορεί να διευκρινιστεί είναι ο βαθμός ενημέρωσης που έχουν οι ντόπιοι. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι είναι επιφυλακτικοί στο κατά πόσο αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι της περιοχής το τι σημαίνει η δημιουργία του εθνικού πάρκου. Όπως υπογραμμίζουν ορισμένοι, ουσιαστικά δεν συμμετείχαν οι πολίτες στις προσπάθειες διαβούλευσης σχετικά με το εθνικό πάρκο, αλλά παρ' όλα αυτά είχαν τη δυνατότητα να πληροφορηθούν εφόσον ενδιαφέρονταν. Ένας σημειώνει ότι οι κτηνοτρόφοι και οι κυνηγοί της περιοχή είναι επιφυλακτικοί σχετικά με το αν θα υπάρχουν περιορισμοί στις δραστηριότητές τους.

Ως προς τα προβλήματα που θα δημιουργήσει η λειτουργία του εθνικού πάρκου στην περιοχή δεν εκφράζονται ιδιαίτερες ανησυχίες. Η προσοχή στρέφεται κυρίως στον πρωτογενή τομέα, όπου και θα επέλθουν κάποιες μικρές αλλαγές σε ορισμένες δραστηριότητες. Επίσης, ορισμένοι σημειώνουν τους περιορισμούς που υπάρχουν στην ανοικοδόμηση. Για τα άλλα επαγγέλματα δεν προβλέπονται σημαντικές αλλαγές. Ένας ερωτώμενος αναφέρεται στην αντίδραση των επαγγελματιών, οι οποίοι οραματίζονταν τη δημιουργία χιονοδρομικού κέντρου. Σε γενικές γραμμές από όλους υποστηρίζεται το ότι αν λειτουργήσει σωστά το εθνικό πάρκο τα προβλήματα θα είναι ανύπαρκτα.

Η διαχείριση του εθνικού πάρκου από το Φορέα Διαχείρισης είναι ένα ζήτημα για το οποίο διαμαρτύρονται οι περισσότεροι φορείς. Ο λόγος είναι ότι η έδρα του έχει οριστεί στα Ιωάννινα ενώ οι εκπρόσωποι των φορέων τόνισαν ότι θα έπρεπε να είναι εντός των ορίων του εθνικού πάρκου. Οι φορείς έχουν υποβάλλει τις προτάσεις τους για τη στελέχωση του Φορέα Διαχείρισης και προτιμούν άτομα με περιβαλλοντική ευαισθησία. Ένας σημειώνει ότι θα πρέπει να λειτουργήσουν τουλάχιστον δύο κέντρα διαχείρισης στην περιοχή. Αυτά τα κέντρα θα εξυπηρετούν την πληροφόρηση των επισκεπτών, τις επιστημονικές έρευνες και τη φύλαξη του πάρκου. Επιπλέον, συνεχίζει λέγοντας ότι κάποια περίπτερα ενημέρωσης ίσως να ήταν χρήσιμα.

Όλοι συμφωνούν ότι οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις θα ωφεληθούν από τη δημιουργία του εθνικού πάρκου. Τονίζουν ότι θα αυξηθεί η επισκεψιμότητα, με αποτέλεσμα την αύξηση της κίνησης και της κερδοφορίας στις επιχειρήσεις. Ένας επισημαίνει, ότι η περιοχή έπρεπε να προστατευθεί, γι' αυτό και δημιουργήθηκε το εθνικό πάρκο. Αυτό, συνεχίζει, πρέπει να λειτουργήσει ανεξάρτητα από την τουριστική ανάπτυξη, άσχετα με το αν θα ωφεληθεί ο τουριστικός τομέας.

Στην ερώτηση που αφορά το ρόλο που μπορούν να επιτελέσουν οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις όσον αφορά την προστασία της φύσης, οι εκπρόσωποι των φορέων εστιάζουν την προσοχή τους κυρίως σε θέματα ενημέρωσης και πρόληψης. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι για να στηρίζουν τις επιχειρήσεις τους θα πρέπει να ενδιαφερθούν για το περιβάλλον, στο οποίο βρίσκονται και να ασκούν πιέσεις στους υπευθύνους για την προστασία του. Επίσης, ένας ερωτώμενος υποστήριξε ότι η προστασία της περιοχής θα πρέπει να εμπίπτει στην αρμοδιότητα καθορισμένου επιστημονικού και εξειδικευμένου προσωπικού.

Πολλές ιδέες κατατέθηκαν σχετικά με την αξιοποίηση των πόρων της περιοχής. Η αντίληψη που επικρατεί στους φορείς είναι ότι πολλοί παραμένουν αναξιοποίητοι ή θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν περισσότερο. Όπως σημειώνει ένας εκπρόσωπος οι ΟΤΑ έχουν αποκτήσει πολύτιμη εμπειρία και προσπαθούν να αξιοποιήσουν τους πόρους τους όσο καλύτερα γίνεται. Αυτό περιλαμβάνει και τη βελτίωση ή τη δημιουργία νέων υποδομών, αλλά και τις ενέργειες προβολής της περιοχής. Οι περισσότεροι υποδεικνύουν τους φυσικούς πόρους, στους οποίους περιλαμβάνονται τα ποτάμια, το δάσος και οι καταρράκτες, τους πολιτισμικούς, τους θρησκευτικούς και τους λαογραφικούς. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση ενός ότι θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν τα βότανα της περιοχής και τα τοπικά προϊόντα.

Όταν ζητήθηκε να προσθέσουν ένα δικό τους σχόλιο σχετικά με το θέμα οι περισσότεροι εκπρόσωποι των φορέων εξέφρασαν την αγωνία τους για το μέλλον της περιοχής. Αnéφεραν ότι η δημιουργία του εθνικού πάρκου είναι μια σωστή κίνηση και ότι η ανάπτυξη πρέπει να στηριχθεί στον αγροτουρισμό. Επίσης, θεωρούν ότι πρέπει να υπάρξει καλύτερη συνεργασία του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα. Απαραίτητη κρίνεται η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού, ο οποίος θα πρέπει να έχει καλή και σωστή πληροφόρηση και εκπαίδευση για να υπάρχει σωστό και ποιοτικό αποτέλεσμα. Ένας ερωτώμενος πιστεύει ότι πρέπει να γίνουν οι απαιτούμενες ενέργειες, ώστε τα χωριά να μπουν σε προγράμματα και να διατηρηθούν παραδοσιακά. Τέλος, επισημάνθηκαν κάποιες ελλείψεις στην περιοχή που αφορούν τις υποδομές και συγκεκριμένα

την απουσία ενός οργανωμένου σφαγείου και την προβληματική διαχείριση των απορριμμάτων και των αποβλήτων.

8.2 Αποτελέσματα έρευνας επιχειρήσεων

8.2.1 Η ταυτότητα του επιχειρηματία

Από τους 26 συνολικά επιχειρηματίες αγροτουρισμού στην περιοχή του εθνικού πάρκου Τζουμέρκων, οι οποίοι συμμετείχαν στην επιτόπια έρευνα οι 15 ήταν άνδρες (ποσοστό 57,7%) και οι 11 γυναίκες (42,3%). Οι ηλικίες των ερωτώμενων κατανέμονταν κυρίως στο εύρος από 26 έως 65 ετών. Πιο συγκεκριμένα 6 άτομα ανήκουν στην κατηγορία των 26 έως 35 ετών, 7 άτομα στην κατηγορία 36 έως 45 ετών, 3 άτομα στην κατηγορία 46 έως 55 ετών, 8 άτομα στην κατηγορία 56 έως 65 ετών, ενώ 2 άτομα είναι ηλικίας μεγαλύτερης των 65 ετών.

Στην πλειοψηφία τους οι επιχειρηματίες είναι παντρεμένοι σε ποσοστό 88,46% (23 άτομα), ένα άτομο είναι χωρισμένο και δύο είναι χήροι.

Από τους επιχειρηματίες οι 19 μένουν μόνιμα στην κοινότητα, όπου εδρεύει η επιχείρηση (ποσοστό 73,07%), οι 4 (15,38%) κατοικούν στις πρωτεύουσες των νομών και οι 3 (11,53%) σε άλλη περιοχή εκτός της περιοχής. Πριν την έναρξη της λειτουργίας της επιχείρησης 15 επιχειρηματίες κατοικούσαν στην κοινότητα όπου εδρεύει η επιχείρηση, ενώ 2 κατοικούσαν σε άλλη κοινότητα της περιοχής, 6 στις πρωτεύουσες των νομών, όπου ανήκει η περιοχή και τρεις σε περιοχές εκτός της περιοχής.

Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των επιχειρηματιών, 11 από αυτούς είναι απόφοιτοι λυκείου, 9 είναι πτυχιούχοι ανώτερης σχολής, 3 είναι πτυχιούχοι ανώτατης σχολής και 3 απόφοιτοι δημοτικού. Κανένας από τους ερωτώμενους δεν είχε παρακολουθήσει τουριστική εκπαίδευση. Από όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα, μόνο 3 είχαν παρακολουθήσει επιμορφωτικά προγράμματα σε θέματα που σχετίζονται με τον τουρισμό – αγροτουρισμό. Από αυτά τα δύο ήταν επιδοτούμενα και είχαν ως αντικείμενο τον αγροτουρισμό και τις υπαίθριες δραστηριότητες. Το τρίτο πρόγραμμα αφορούσε τον τουρισμό – αγροτουρισμό και δεν ήταν επιδοτούμενο. Κανένας εργαζόμενος στις επιχειρήσεις δεν είχε εκπαιδευτεί σε θέματα σχετικά με τον τουρισμό και τον αγροτουρισμό.

Πριν την έναρξη λειτουργίας της επιχείρησης 5 ερωτώμενοι (19,23%) εργάζονταν σε αντίστοιχες επιχειρήσεις (ταβέρνες και τουριστικά γραφεία), ενώ οι περισσότεροι ήταν υπάλληλοι στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα (10 άτομα) ή ελεύθεροι επαγγελματίες (7 άτομα). Τέλος, 4 δεν είχαν κάποια απασχόληση ή ήταν συνταξιούχοι. Μετά την έναρξη λειτουργίας της

επιχείρησης 6 άτομα διατηρούσαν την επιχείρηση ως δευτερεύουσα απασχόληση, ενώ οι υπόλοιποι απασχολούνταν μόνο στην αγροτουριστική επιχείρηση.

Ως προς τα εισοδήματα από τις επιχειρήσεις ένας ανέφερε ότι η λειτουργία της επιχείρησης ήταν ζημιογόνα, 3 άτομα ότι το εισόδημα ήταν μέχρι 5.000ευρώ, 2 άτομα ότι έχουν εισόδημα από 5.000-10.000 ευρώ, 5 άτομα υπολόγισαν το εισόδημά τους από 10-15.000 ευρώ, στην επόμενη κατηγορία 15-25.000 ευρώ ανήκουν 9 επιχειρηματίες και 5 άτομα έχουν εισόδημα πάνω από 25.000 ευρώ. Σε μια επιχείρηση που δεν έχει συμπληρώσει ένα έτος δεν μπορεί να υπολογιστεί το εισόδημα (Πίνακας 7).

Πίνακας 7: Εκτίμηση των εισοδημάτων των επιχειρηματιών

	Αγροτουριστική επιχείρηση	Άλλο επάγγελμα
Ζημιογόνα	1	
Έως 5.000 ευρώ	3	
5.000-10.000 ευρώ	2	1
10.000-15.000 ευρώ	5	3
15.000-25.000 ευρώ	9	2
Πάνω από 25.000 ευρώ	5	
Σύνολο	25	6

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Στην ερώτηση σχετικά με τους λόγους που οδήγησαν τους ερωτώμενους στην ανάληψη της επιχειρηματικής δραστηριότητας διακρίνονται πέντε βασικά κίνητρα. Το βασικότερο ήταν η ποιότητα ζωής που θα προσέφερε η συγκεκριμένη απασχόληση. Πολλοί θεώρησαν ότι ήταν μια διέξοδος από τις δύσκολες συνθήκες της ζωής στην πόλη. Δεύτερο κίνητρο ήταν η επαγγελματική ευκαιρία που προσέφερε μια τέτοια επένδυση. Τρίτο κίνητρο αποτέλεσε η αγάπη για την περιοχή, όπου είναι και ο τόπος καταγωγής για τους περισσότερους από τους επιχειρηματίες. Τρίτο κίνητρο ήταν η φιλοσοφική αντίληψη των επιχειρηματιών, οι οποίοι πιστεύουν ότι ο τρόπος και οι συνθήκες ζωής που επέλεξαν είναι πιο φυσικός και πιο κοντά σε αυτό που επιθυμούν. Το τέταρτο κίνητρο ήταν οικογενειακοί λόγοι και ειδικότερα η μελλοντική διαδοχή της επιχείρησης από τα παιδιά του επιχειρηματία.

8.2.2 Σύνδεση με τη γεωργία

Από τους 26 επιχειρηματίες μόνο οι 8 διατηρούν κάποια γεωργική εκμετάλλευση. Από αυτές οι 2 είναι μελισσοκομικές εκμεταλλεύσεις δυναμικότητας 70 και 100 κυψελών η κάθε μια. Μια άλλη γεωργική εκμετάλλευση αποτελείται από 4 στρέμματα με τριφύλλι και καλαμπόκι, 1 στρέμμα με κηπευτικά και μικρό αριθμό δέντρων. Ένας επιχειρηματίας έχει σε 3 στρέμματα καρυδιές, με τις οποίες ασχολείται, όπως είπε, για χόμπι και εκτρέφει 80 κότες, 70 κουνέλια και λίγες γαλοπούλες. Τέλος, ένας ερωτώμενος καλλιεργεί 6 στρέμματα βατόμουρων. Οι άλλες τρεις γεωργικές εκμεταλλεύσεις αποτελούνται από μικρούς κήπους στους οποίους καλλιεργούνται κηπευτικά.

Στο παρελθόν μόνο ένας επιχειρηματίας καλλιεργούσε 5 στρέμματα πορτοκαλιές, αλλά μετά τη λειτουργία της επιχείρησης τα εγκατέλειψε, επειδή άλλαξε ο τόπος κατοικίας.

Όλοι σχεδόν οι επιχειρηματίες που διαθέτουν γεωργική εκμετάλλευση ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα προβλήματα στο να συνδυάσουν την αγροτουριστική επιχείρηση με τη γεωργική εκμετάλλευση. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο ερωτώμενος, ο οποίος εκτρέφει ζώα και όπως είπε αντιμετωπίζει δυσκολίες, γιατί έχει ένα καφενείο στο οποίο αφιερώνει πολλές ώρες.

Οι 6 από τους 8 επιχειρηματίες εκτιμούν ότι θα διατηρήσουν τη γεωργική εκμετάλλευση στην υφιστάμενη κατάσταση, ενώ 2 σκέφτονται να επεκτείνουν την εκμετάλλευσή τους. Ο ένας θέλει να καλλιεργήσει επιπλέον καστανιές και ελιές, ενώ ο άλλος να επεκτείνει τις ήδη υπάρχουσες καλλιέργειες. Ορισμένοι επισημαίνουν ότι χωρίς την αγροτουριστική επιχείρηση θα είχαν ήδη εγκαταλείψει τη γεωργική εκμετάλλευση.

Όσα προϊόντα παράγονται από τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις εφοδιάζουν την αγροτουριστική επιχείρηση σε όλες τις περιπτώσεις, ενώ σε 2 περιπτώσεις πωλούνται και στους τουρίστες. Η παραγωγή από μια γεωργική εκμετάλλευση πωλείται και ανεξάρτητα από την αγροτουριστική επιχείρηση. Επίσης, σε όλες τις περιπτώσεις μέρος της παραγωγής ιδιοκαταναλώνεται.

8.2.3 Ταυτότητα επιχειρήσεων

Από τις 26 επιχειρήσεις 12 ήταν αγροτουριστικά καταλύματα (ποσοστό 46,15%), 4 ήταν εστιατόρια / ταβέρνες και δύο ήταν εργαστήρια παρασκευής γλυκών. Οι υπόλοιπες συνδύαζαν

δύο ή περισσότερες υπηρεσίες. Ειδικότερα 4 λειτουργούσαν ως καταλύματα και αναψυκτήρια / εστιατόρια, 1 ως κατάλυμα και επιχείρηση παροχής υπαίθριων δραστηριοτήτων και 3 λειτουργούσαν ως καταλύματα, εστιατόρια και επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών υπαίθριων δραστηριοτήτων. Στις τρεις επιχειρήσεις οι υπαίθριες δραστηριότητες περιλαμβάνουν αθλήματα που έχουν σχέση με το ποτάμι, καθώς και ορειβασία και πεζοπορία στο δάσος και το βουνό. Η άλλη επιχείρηση διαθέτει άλογα, με τα οποία μπορεί να κάνει περίπατο ο επισκέπτης.

Πέντε από τις επιχειρήσεις προϋπήρχαν και μέσω προγραμμάτων ανακαινίσθηκαν. Όσον αφορά τις νέες επιχειρήσεις η πρώτη ιδρύθηκε το 1995, ενώ οι περισσότερες ξεκίνησαν τη λειτουργία τους τα τελευταία χρόνια, από το 2000 έως και το 2009.

Οι 20 επιχειρήσεις λειτουργούν σε καθημερινή βάση όλη τη διάρκεια του έτους, ενώ οι υπόλοιπες κλείνουν τις περιόδους κατά τις οποίες η τουριστική κίνηση είναι μειωμένη. Όσον αφορά τις επιχειρήσεις που διακόπτουν τη λειτουργία τους, υπάρχει η δυνατότητα κατόπιν συνεννοήσεως με τους πελάτες να προσφερθούν οι υπηρεσίες της επιχείρησης ανεξαρτήτως της περιόδου.

Τη μεγαλύτερη δυναμικότητα εμφανίζουν οι επιχειρήσεις που προσέφεραν και υπηρεσίες υπαίθριων δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα η μεγαλύτερη επιχείρηση μπορεί να φιλοξενήσει 80 άτομα και να παρέχει υπηρεσίες εστίασης σε 160 άτομα. Στις υπαίθριες δραστηριότητες μπορούν να συμμετάσχουν ταυτόχρονα 100 άτομα. Οι άλλες δύο επιχειρήσεις διαθέτουν 25 και 22 κλίνες και έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν φαγητό σε 80 και 200 άτομα. Ο αριθμός των ατόμων που μπορούν να συμμετάσχουν σε υπαίθριες δραστηριότητες είναι 300 άτομα στη μια επιχείρηση και 200 άτομα στη δεύτερη.

Σε γενικές γραμμές τα αγροτουριστικά καταλύματα και οι ξενώνες είναι δυναμικότητας 10 έως 34 κλινών. Τα περισσότερα διαθέτουν δίκλινα δωμάτια, σε μερικά από τα οποία υπάρχει η δυνατότητα να προστεθεί ένα ακόμη κρεβάτι ανεβάζοντας τη δυναμικότητα της επιχείρησης. Ο συνολικός αριθμός των επισκεπτών, οι οποίοι μπορούν να φιλοξενηθούν στα καταλύματα ανέρχεται στους 485. Αναλυτικά η δυναμικότητα των καταλυμάτων παρουσιάζεται στον Πίνακα 8. Στο σύνολο των καταλυμάτων προσφέρεται πρωινό γεύμα.

Πίνακας 8: Δυναμικότητα καταλυμάτων

Αριθμός κλινών	Καταλύματα	Άτομα
10	1	10
14	3	42
18	2	36
20	1	20
22	4	88
24	5	120
25	1	25
30	1	30
34	1	34
80	1	80
Σύνολο	20	485

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Οι επιχειρήσεις εστίασης, συμπεριλαμβανομένων και των καταλυμάτων που παρέχουν υπηρεσίες αυτού του είδους έχουν χωρητικότητα 1136 ατόμων συνολικά (Πίνακας 9). Ο χώρος όλων των επιχειρήσεων εστίασης λειτουργεί και ως αναψυκτήριο.

Πίνακας 9: Δυναμικότητα επιχειρήσεων εστίασης

Αριθμός τραπεζιών (4 άτομα)	Εστιατόρια - Ταβέρνες	Άτομα
6	1	24
10	2	80
14	2	112
30	2	240
40	3	480
50	1	200
Σύνολο	11	1136

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

8.2.4 Τουριστική αγορά

Σχετικά με τις περιόδους αιχμής, κατά κοινή ομολογία αυτές εντοπίζονται στις διακοπές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, στα τριήμερα και τις μέρες κοντά στο δεκαπενταύγουστο. Ως προς την τουριστική τάση οι απόψεις των επιχειρηματιών δίστανται. Οι 17 επιχειρηματίες υποστηρίζουν ότι ο αριθμός των τουριστών κάθε χρόνο αυξάνεται, 1 υποστηρίζει ότι μειώνεται και 5 ότι παραμένει ο ίδιος. Οι υπόλοιποι επιχειρηματίες ανέφεραν ότι δεν μπορούν να γνωρίζουν, γιατί ξεκίνησαν τη λειτουργία της επιχείρησής τους πολύ πρόσφατα και δεν μπορούν να κάνουν κάποια εκτίμηση. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις όλων των ερωτώμενων, η πλειοψηφία των πελατών επισκέπτεται την περιοχή στις περιόδους αιχμής. Συγκεκριμένα τα ποσοστά πληρότητας που δίνουν οι επιχειρηματίες για τους πελάτες αυτών των περιόδων ανέρχονται από 80% έως και 98%.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των επιχειρηματιών στα καταλύματα ο συνολικός αριθμός των πελατών κάθε χρόνο ανέρχεται σε 5.500 άτομα. Στις επιχειρήσεις εστίασης υπολογίζεται ότι εξυπηρετούνται περισσότεροι από 30.000 πελάτες κάθε χρόνο. Τέλος, στις υπαίθριες δραστηριότητες η εκτίμηση κυμαίνεται από 3.000 έως και 6.000 τουρίστες κάθε έτος (Πίνακας 10). Σημειώνεται, ότι οι εκτιμήσεις του αριθμού των πελατών των επιχειρήσεων, οι οποίες έγιναν από τους επιχειρηματίες ενέχουν μεγάλο κίνδυνο σφάλματος, καθώς μόνο ένας τηρούσε πελατολόγιο. Οι υπόλοιποι ερωτώμενοι υπολόγιζαν τον αριθμό των πελατών τους κατά προσέγγιση. Γενικά όμως, οι εκτιμήσεις δείχνουν μια καλή εικόνα ζήτησης που δημιουργεί ελπίδες για μελλοντική αύξηση.

Πίνακας 10: Αριθμός πελατών των επιχειρήσεων

Επιχειρήσεις	Αριθμός πελατών
Καταλύματα	6.500
Εστίασης	> 15.000
Υπαίθριες δραστηριότητες	3.000 – 6.000

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Ο τόπος προέλευσης των πελατών είναι στη συντριπτική πλειοψηφία εκτός της περιοχής. Ειδικότερα από μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας προέρχεται τουλάχιστον το 95% των τουριστών, όπως χαρακτηριστικά τονίζουν όλοι οι ερωτώμενοι. Ακολουθεί ένα μικρό ποσοστό

επισκεπτών που έρχονται από κοντινές περιοχές, ενώ οι ντόπιοι πελάτες είναι ελάχιστοι. Οι αλλοδαποί επισκέπτες είναι σπάνιοι και προέρχονται από την Ευρώπη. Ενδεικτικά αναφέρονται ως χώρες προέλευσης η Γερμανία, η Γαλλία, η Αυστρία, η Σερβία και το Βέλγιο.

Οι ερωτώμενοι δεν μπορούσαν να διακρίνουν τους επισκέπτες ανάλογα με το φύλο. Όσον αφορά την ηλικία, οι περισσότεροι αγροτουρίστες ανήκουν με μικρή διαφορά στις κατηγορίες 25-40 ετών και 40-60 ετών. Ακολουθούν οι αγροτουρίστες κάτω των 25 ετών και τέλος όσοι είναι μεγαλύτεροι των 60 ετών. Αξίζει να αναφέρουμε ότι στην κατηγορία των μεγαλύτερων από 60 έτη συμπεριλαμβάνονται όσοι επισκέπτονται την περιοχή μέσω οργανωμένων εκδρομών των ΚΑΠΗ. Οι περισσότεροι πελάτες των επιχειρήσεων είναι οικογένειες, ενώ ακολουθούν οι έγγαμοι χωρίς παιδιά και τέλος οι ανύπαντροι. Όπως επεσήμαναν αρκετοί ερωτώμενοι, η διάκρισή των πελατών σε αυτές τις κατηγορίες είναι δύσκολη, καθώς ανήκουν σε όλες τις κατηγορίες. Το συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί με ασφάλεια είναι ότι οι περισσότεροι είναι νέοι.

Οι αγροτουρίστες στις περισσότερες περιπτώσεις είναι καινούριοι, ενώ αρκετοί επιχειρηματίες ισχυρίζονται ότι έχουν τακτικούς πελάτες (Πίνακας 11). Επίσης, υπάρχει και μια σημαντική μερίδα επιχειρήσεων με πελάτες οι οποίοι είναι και καινούριοι και τακτικοί. Το ότι υπάρχουν πολλές επιχειρήσεις με καινούριους πελάτες μπορεί να αποδοθεί στο μικρό χρονικό διάστημα λειτουργίας των περισσότερων επιχειρήσεων.

Πίνακας 11: Καινούριοι - Τακτικοί αγροτουρίστες

Πελάτες	Επιχειρήσεις
Τακτικοί	7
Καινούριοι	11
Τακτικοί και καινούριοι	8

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

8.2.5 Ποιοτικά χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων

Η πλειοψηφία των επιχειρήσεων έχει σύγχρονες εγκαταστάσεις (19 περιπτώσεις), ενώ οι υπόλοιπες είναι παλαιά και ανακαινισμένα κτίρια (7 περιπτώσεις).

Πέντε επιχειρήσεις έχουν πρόβλεψη για ειδικές κατηγορίες ατόμων. Οι προβλέψεις αυτές περιλαμβάνουν τη δυνατότητα πρόσβασης στους χώρους των επιχειρήσεων σε άτομα με ειδικές ανάγκες και ηλικιωμένους. Ένας ερωτώμενος επεσήμανε ότι οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις προβλέπονταν από το επενδυτικό πρόγραμμα στο οποίο συμμετείχε. Στις επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες υπαίθριων δραστηριοτήτων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες υπάρχει εξειδικευμένο προσωπικό, το οποίο τα διευκολύνει ώστε να συμμετέχουν στις δραστηριότητες. Επίσης, ένας επιχειρηματίας ανέφερε ότι δεν υπάρχει η δυνατότητα να εξυπηρετήσει άτομα αυτών των κατηγοριών επειδή δεν επιτρέπεται η πρόσβαση με αυτοκίνητο εντός του χωριού στο οποίο εδρεύει η επιχείρηση.

Οι 17 επιχειρήσεις από όσες συμμετείχαν στην έρευνα έχουν λάβει πιστοποίηση από τον ΕΟΤ. Μέχρι τώρα καμία επιχείρηση δεν έχει πιστοποιηθεί για την τήρηση συστημάτων HACCP και ISO. Από όλους τους επιχειρηματίες μόνο 5 σκέφτονται να πιστοποιηθούν, κυρίως για το σύστημα HACCP. Οι υπόλοιποι δεν το σκέφτονται για διάφορους λόγους. Ειδικότερα 5 δεν το θεωρούν απαραίτητο, 5 εκτιμούν ότι η δαπάνη είναι αρκετά υψηλή, 3 δεν το έχουν σκεφτεί και 8 δεν έχουν τις απαιτούμενες γνώσεις (Πίνακας 12).

Πίνακας 12: Πιστοποίηση επιχειρήσεων

Πιστοποίηση	Επιχειρήσεις
ΕΟΤ	17
Σκέφτονται να πιστοποιηθούν	5
Υψηλή δαπάνη	5
Δεν το θεωρούν απαραίτητο	5
Δεν το έχουν σκεφτεί	3
Δεν έχουν απαιτούμενες γνώσεις για να πιστοποιηθούν	8

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Έλεγχος από κάποιο φορέα έχει πραγματοποιηθεί σε 21 επιχειρήσεις, ενώ στις υπόλοιπες 5 φαίνεται ότι δεν έχει πραγματοποιηθεί. Σε πολλές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκε ένας αρχικός έλεγχος και από τότε δεν έχει επαναληφθεί. Ορισμένοι επιχειρηματίες ανέφεραν ότι πραγματοποιούνται τακτικοί έλεγχοι κάθε χρόνο ή πιο αραιά. Οι έλεγχοι πραγματοποιούνται κυρίως από τον ΕΟΤ, τις εταιρείες από τις οποίες είχαν ενταχθεί σε κάποιο χρηματοδοτικό

πρόγραμμα και το υγειονομικό. Επίσης, αναφέρθηκαν και κάποιοι έλεγχοι που πραγματοποιήσε η πυροσβεστική.

Όλοι οι επιχειρηματίες περιγράφουν τη σχέση που αναπτύσσουν με τους πελάτες τους ως πολύ καλή και φιλική. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους αυτή η σχέση δημιουργείται κυρίως λόγω της σωστής φιλοξενίας που παρέχουν. Οι περισσότεροι συζητούν με τους αγροτουρίστες τους ενημερώνουν για την επιχείρησή τους και την περιοχή και τους δίνουν πληροφορίες σχετικά με το τι θα μπορούσαν να κάνουν. Ορισμένοι τους προσφέρουν και κάποια κέρασματα. Εκτός από λίγους επιχειρηματίες που διατηρούν μια επαφή με τους πελάτες που το επιθυμούν, δεν παρατηρείται κάποια άλλη οργανωμένη ενέργεια. Μόνη εξαίρεση αποτελούν δύο επιχειρήσεις υπαίθριων δραστηριοτήτων, στις οποίες συλλέγονται στοιχεία των πελατών. Μάλιστα ο ένας ερωτώμενος συμπλήρωσε ότι σκέφτεται να δημιουργήσει μια βάση δεδομένων με τους πελάτες.

Τα πιστοποιημένα προϊόντα είναι γνωστά σε 8 επιχειρηματίες, 7 επιχειρηματίες δηλώνουν ότι έχουν κάποια σχετική γνώση και οι υπόλοιποι 10 δεν τα γνωρίζουν καθόλου. Ορισμένοι από αυτούς εφοδιάζουν την επιχείρησή τους με πιστοποιημένα προϊόντα, αλλά όχι σε σταθερή βάση.

Οι 14 επιχειρήσεις λαμβάνουν κάποια μέτρα σχετικά με τη προστασία του περιβάλλοντος και τη διαχείριση των φυσικών και ενεργειακών πόρων. Ειδικότερα, 11 επιχειρήσεις φροντίζουν για τη διαχείριση των απορριμμάτων, 6 πραγματοποιούν ανακύκλωση, μια επιχείρηση φρόντισε να χρησιμοποιήσει σύγχρονα δομικά υλικά και συσκευές που εξοικονομούν ενέργεια, τρεις επιχειρήσεις προσπαθούν να κάνουν οικονομία στο πετρέλαιο για τη θέρμανση χρησιμοποιώντας και άλλους τρόπους θέρμανσης και δύο επιχειρήσεις ανέφεραν ότι προσπαθούν να προστατέψουν την περιοχή σε συνεργασία με τους ΟΤΑ. Προβλήματα που αναφέρθηκαν σχετικά με το περιβάλλον είναι η ύπαρξη απορροφητικών βόθρων και η αναγκαστική μεταφορά των υλικών για ανακύκλωση στα αστικά κέντρα.

8.2.6 Προώθηση, προβολή, δικτύωση

Όπως διαπιστώνεται από την έρευνα, οι επιχειρηματίες στηρίζουν σε ένα βαθμό την τοπική οικονομία, καθώς προμηθεύονται σε μεγάλο βαθμό προϊόντα για την επιχείρησή τους από την περιοχή. Ειδικότερα, οι περισσότεροι προμηθεύονται πρώτες ύλες για την τροφοδοσία

της κουζίνας τους από τους παραγωγούς της περιοχής και την τοπική αγορά. Στη συνέχεια έρχεται η αστική αγορά, που βρίσκεται συνήθως στις πρωτεύουσες των νομών και τέλος, λίγες είναι οι περιπτώσεις, στις οποίες χρησιμοποιείται η δική τους παραγωγή. Η συνεργασία με τους τοπικούς παραγωγούς εντοπίζεται στην προμήθεια της επιχείρησης με κρέατα και τυροκομικά είδη και λιγότερο σε προμήθεια κηπευτικών. Επίσης, οι περισσότεροι επιλέγουν τα τοπικά σούπερ μάρκετ για την προμήθεια των αναλώσιμων και ακολουθεί η αστική αγορά (Πίνακας 13).

Πίνακας 13: Προμήθειες των επιχειρήσεων (1: περισσότερες περιπτώσεις, 4: λιγότερες περιπτώσεις)

	Τροφοδοσία	Αναλώσιμα
Από δική τους παραγωγή	3	
Από άλλους παραγωγούς	1	
Από σούπερ μάρκετ της περιοχής	2	1
Από την αστική αγορά	4	2

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Σε σχέση με τις επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες διαφορετικές από την επιχείρηση του ερωτώμενου, 10 επιχειρηματίες υπολογίζουν ότι συμβάλλουν πολύ στην αύξηση του αριθμού των πελατών, 7 ότι συμβάλλουν αρκετά, 1 ότι συμβάλλουν λίγο και 8 ότι δε συμβάλλουν καθόλου. Σημειώνεται εδώ, ότι για τις επιχειρήσεις που προσέφεραν υπηρεσίες υπαίθριων δραστηριοτήτων δεν υπάρχει κάποιο είδος υπηρεσιών που δεν παρέχουν, οπότε δεν θεωρούν ότι οι υπόλοιπες επιχειρήσεις συμβάλλουν στην αύξηση των πελατών. Αντίθετα τονίζουν ότι όσοι έρχονται στην περιοχή για να συμμετάσχουν στις υπαίθριες δραστηριότητες συνήθως πηγαίνουν και σε άλλες επιχειρήσεις.

Ως προς τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων οι περισσότεροι επιχειρηματίες θεωρούν ότι δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα μεταξύ τους. Ειδικότερα, 16 ερωτώμενοι ισχυρίζονται ότι οι υπόλοιπες επιχειρήσεις δεν παίζουν καθόλου ανταγωνιστικό ρόλο, 1 πιστεύει ότι υπάρχει λίγος ανταγωνισμός, 3 θεωρούν ότι υπάρχει αρκετός ανταγωνισμός και 6 υποστηρίζουν ότι ο ανταγωνισμός είναι πολύς μεταξύ των επιχειρήσεων. Οι περισσότεροι από αυτούς που δεν

διέκριναν ανταγωνιστικές τάσεις μεταξύ των επιχειρήσεων συμπλήρωναν ότι ο αριθμός των επιχειρήσεων είναι ακόμη πολύ περιορισμένος για να παρατηρηθούν τέτοια φαινόμενα.

Όλες οι επιχειρήσεις εκτός από δύο διαφημίζονται με κάποιο τρόπο. Ο πιο διαδεδομένος τρόπος διαφήμισης τον οποίο χρησιμοποιούν σχεδόν όλοι οι επιχειρηματίες είναι το διαδίκτυο. Συνολικά 24 επιχειρήσεις προβάλλονται μέσω του διαδικτύου. Επίσης, για την προβολή των επιχειρήσεων συνηθίζονται οι καταχωρήσεις σε εφημερίδες ή περιοδικά (16 περιπτώσεις) και η έκδοση διαφημιστικών φυλλαδίων (13 περιπτώσεις). Ο αριθμός των επιχειρήσεων που χρησιμοποιεί το ραδιόφωνο και την τηλεόραση είναι πιο περιορισμένος. Όπως σημειώνουν πολλοί η δαπάνη είναι αρκετά μεγάλη. Τέλος, ορισμένοι ανέφεραν ότι η καλύτερη διαφήμιση της επιχείρησής τους γίνεται από τα στόματα των ικανοποιημένων πελατών. (Πίνακας 14)

Πίνακας 14: Διαφήμιση των επιχειρήσεων

Μέσο διαφήμισης	Επιχειρήσεις
Διαφημιστικό φυλλάδιο	13
Εφημερίδες / Περιοδικά	16
Ραδιόφωνο	4
Τηλεόραση	2
Διαδίκτυο	24
Ικανοποιημένοι πελάτες	7

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Σύμφωνα με τους ερωτώμενους, οι οποίοι συμμετείχαν σε δίκτυα προώθησης των επιχειρήσεών τους, οι περισσότεροι δεν ήταν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι με τη λειτουργία των δικτύων. Ορισμένα δίκτυα, όπως το «ΚΕΔΡΟΣ» (Κέντρο Έρευνας και Δράσης για την Ορεινή Σύγκλιση) και τα Τζουμέρκα έχουν συσταθεί πολύ πρόσφατα και δεν υπάρχει η δυνατότητα να αξιολογηθούν. Αρκετοί πιστεύουν ότι αποτελούν αξιόλογες προσπάθειες και ότι αν λειτουργήσουν σωστά θα βοηθήσουν αρκετά τις επιχειρήσεις. Σχετικά με το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας οι απόψεις δίστανται. Οι μισοί θεωρούν ότι δεν λειτούργησε όπως θα έπρεπε και οι υπόλοιποι υποστηρίζουν ότι έγιναν σημαντικά βήματα, αλλά θα πρέπει να υπάρχει και συνέχεια (Πίνακας 15).

Πίνακας 15: Συμμετοχή των επιχειρήσεων σε δίκτυα προώθησης - προβολής

Δίκτυο προώθησης	Επιχειρήσεις
Πίνδος	4
Ένωση Αγροτουρισμού Ηπείρου	3
ΚΕΔΡΟΣ	3
Τα Τζουμέρκα	4
Δρόμοι του κρασιού	1
Hydrorizons	1
ΤΣΠ Τα Τζουμέρκα	13

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Αρκετοί επιχειρηματίες συμμετέχουν σε συλλογικά σχήματα. Τα περισσότερα είναι πολιτιστικοί σύλλογοι των χωριών της περιοχής. Οι σύλλογοι προστασίας της φύσης αφορούν τον Άραχθο και όσοι συμμετέχουν έχουν κάποια σχέση με τις υπαίθριες δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο ποτάμι (Πίνακας 16).

Πίνακας 16: Συμμετοχή των επιχειρήσεων σε συλλογικά σχήματα

Συλλογικά σχήματα	Επιχειρήσεις
Πολιτιστικοί σύλλογοι	16
Σύλλογοι προστασίας της φύσης	4
Εθελοντικές οργανώσεις	0

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

8.2.7 Προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης

Όλοι οι επιχειρηματίες είχαν ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης. Τα περισσότερα προγράμματα αφορούσαν ενισχύσεις αγροτουριστικών επενδύσεων, ενώ σε τρεις

περιπτώσεις η χρηματοδότηση προερχόταν από τα προγράμματα ενίσχυσης νέων ελεύθερων επαγγελματιών. Τέλος, ένας επιχειρηματίας είχε ενταχθεί στον Αναπτυξιακό Νόμο και ένας στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα του ΕΟΜΜΕΧ. Οι πιο πρόσφατες επενδύσεις πραγματοποιήθηκαν μέσω των ΟΠΑΑΧ (Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου) με χρηματοδότηση του 60% του προϋπολογισμού της επένδυσης. Για τα προγράμματα ΟΠΑΑΧ και LEADER ο προϋπολογισμός των επενδύσεων ανέρχεται συνολικά στα 4.601.700 ευρώ (Πίνακας 17).

Πίνακας 17: Προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης στα οποία εντάχθηκαν οι επιχειρηματίες

Πρόγραμμα	Επιχειρήσεις
ΟΠΑΑΧ	19
LEADER	5
Νέοι ελεύθεροι επαγγελματίες	3
Αναπτυξιακός νόμος	1
Ανταγωνιστικότητα ΕΟΜΜΕΧ	1

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Η συμβολή των προγραμμάτων για την τωρινή εικόνα των επιχειρήσεων κρίνεται εξαιρετική από 8 ερωτώμενους, μεγάλη από 5, μέτρια από 4, μικρή από 2 και ελάχιστη / ανύπαρκτη από 7. Πολλοί επεσήμαναν ότι αντιμετώπισαν πολλά γραφειοκρατικά προβλήματα μέχρι να εγκριθεί η χρηματοδότηση για την επένδυσή τους. Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις το τελικό κόστος επένδυσης ξεπέρασε κατά πολύ τον αρχικό προϋπολογισμό, οπότε το ποσοστό συμμετοχής του προγράμματος ήταν μειωμένο σε σχέση με αυτό που προβλεπόταν.

Με εξαίρεση τη δημιουργία του Δασικού Χωριού «Κέδρος» από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, η οποία κόστισε 2.000.000 ευρώ, οι περισσότερες επενδύσεις αφορούσαν την αρχική εγκατάσταση αγροτουριστικών καταλυμάτων και τον εκσυγχρονισμό και εξοπλισμό επιχειρήσεων εστίασης (Πίνακας 18).

Οι βασικές πηγές ροής της χρηματοδότησης των επενδύσεων είναι οι δύο αναπτυξιακές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Η «ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.», με έδρα στα Ιωάννινα και η ETANAM που εδρεύει στην Πρέβεζα και έχει παράρτημα στην Άρτα.

Σχετικά με τα μελλοντικά σχέδια των επιχειρηματιών, οι περισσότεροι δεν σχεδιάζουν κάποια νέα επένδυση. Αυτό βέβαια είναι αναμενόμενο καθώς η πλειοψηφία των επιχειρήσεων έχει δημιουργηθεί ή ανακαινιστεί / εκσυγχρονιστεί σχετικά πρόσφατα. Ειδικότερα μόνο 3 επιχειρηματίες προγραμματίζουν νέες επενδύσεις. Στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για προσφορά νέων υπηρεσιών και η μια για επέκταση του χώρου.

Πίνακας 18: Επενδύσεις αγροτουρισμού μέσω των ΟΠΑΑΧ και LEADER

	Ποσό επένδυσης (ευρώ)	Είδος επένδυσης
1	400.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
2	120.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
3	65.000	Επέκταση καταλύματος
4	590.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
5	250.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
6	382.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
7	100.000	Αρχική εγκατάσταση επιχείρησης
8	80.000	Ίδρυση χώρου αναψυχής και εστίασης
9	434.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
10	118.000	Ίδρυση εργαστηρίου παραγωγής γλυκών
11	190.000	Αναπαλαίωση και επέκταση παραδοσιακού κτίσματος για κατάλυμα
12	250.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
13	64.700	Εκσυγχρονισμός εξοπλισμού καφενείου
14	110.000	Ανακαίνιση εκσυγχρονισμός παραδοσιακής ταβέρνας
15	235.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
16	60.000	Ίδρυση εργαστηρίου παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων
17	85.000	Ανακαίνιση εκσυγχρονισμός καφενείου
18	90.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
19	140.000	Ανακαίνιση εκσυγχρονισμός παραδοσιακής ταβέρνας
20	75.000	Ανακαίνιση εκσυγχρονισμός καφενείου
21	285.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
22	180.000	Ανακαίνιση επέκταση καταλύματος
23	210.000	Αρχική εγκατάσταση καταλύματος
24	88.000	Ανακαίνιση παραδοσιακής ταβέρνας
Σύνολο	4.601.700	

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

8.2.8 Αγροτουρισμός στο εθνικό πάρκο

Όλοι οι επιχειρηματίες γνώριζαν για τις προσπάθειες δημιουργίας του εθνικού πάρκου. Από αυτούς δεν είχαν όλοι πληροφορηθεί ότι έχει υπογραφεί το Προεδρικό Διάταγμα σύμφωνα με το οποίο η ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων ανακηρύσσεται σε εθνικό πάρκο. Συγκεκριμένα 15 επιχειρηματίες είχαν πληροφορηθεί για τη δημιουργία του πάρκου, ενώ οι υπόλοιποι δεν ήξεραν κάτι σχετικό. Η πληροφόρηση σχετικά με το εθνικό πάρκο προέρχεται κυρίως από τους ΟΤΑ και τον τοπικό τύπο.

Σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι η δημιουργία του εθνικού πάρκου στην περιοχή είναι μια σωστή ενέργεια. Οι υποστηρικτές του εθνικού πάρκου τόνισαν ότι θα συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος και στην ανάπτυξη της περιοχής. Επίσης, θεωρούν ότι θα υπάρξει σημαντική προσέλκυση νέων τουριστών, ιδίως φυσιολατρών, που θα λειτουργήσει ευεργετικά για τον αγροτουρισμό στην περιοχή. Αρκετοί επεσήμαναν ότι θα πρέπει να λειτουργήσει σωστά ώστε να υπάρξουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Τέλος, τρεις επιχειρηματίες πιστεύουν ότι η λειτουργία του εθνικού πάρκου θα επιφέρει κάποιους περιορισμούς. (Πίνακας 19)

Πίνακας 19: Απόψεις για το εθνικό πάρκο

Απόψεις	Επιχειρηματίες
Σωστή ενέργεια	22
Προστασία περιβάλλοντος	22
Ανάπτυξη της περιοχής	14
Προσέλκυση επισκεπτών	16
Δημιουργία περιορισμών	3

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Όταν κλήθηκαν να απαντήσουν στο πώς θα μπορούσε να αξιοποιηθεί με σωστό τρόπο από τουριστικής άποψης η περιοχή 16 επιχειρηματίες ανέφεραν ότι η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να βασιστεί στο φυσικό περιβάλλον. Επίσης, 8 ερωτώμενοι υποστήριξαν ότι η ανάπτυξη θα πρέπει να είναι ήπια και ένας πρόσθεσε ότι θα πρέπει να πραγματοποιούνται περισσότεροι έλεγχοι από τον ΕΟΤ και του υγειονομικού.

Ως σημαντικότερα πλεονεκτήματα της περιοχής από τουριστική άποψη, όλοι ανέφεραν ως βασικότερο το φυσικό περιβάλλον. Οι περισσότεροι δυσκολεύτηκαν να προσθέσουν άλλα χαρακτηριστικά της περιοχής, τα οποία αποτελούν σημαντικούς πόρους για τον αγροτουρισμό. Κατόπιν διευκρινίσεων αρκετοί συμπλήρωσαν ορισμένα πλεονεκτήματα, υπήρχαν όμως και περιπτώσεις που δεν ήταν σε θέση να σκεφτούν κάποιο άλλο. Συνολικά αναφέρθηκαν στην πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, στις δυνατότητες πραγματοποίησης υπαίθριων δραστηριοτήτων, στην πληθώρα των μνημείων που υπάρχουν στην περιοχή, στην ποιότητα των τοπικών προϊόντων και της κουζίνας, στα μονοπάτια, στην αναλλοίωτη φυσιογνωμία της περιοχής και στους παραδοσιακούς οικισμούς. Τέλος, ένας ανέφερε ότι σημαντικό στοιχείο είναι η αυθεντικότητα των κατοίκων της περιοχής (Πίνακας 20).

Πίνακας 20: Πλεονεκτήματα της περιοχής από τουριστικής άποψης

Απόψεις	Επιχειρηματίες
Φυσικό περιβάλλον	26
Πολιτιστική κληρονομιά	18
Υπαίθριες δραστηριότητες	17
Μνημεία – Γέφυρες - Μοναστήρια	16
Τοπικά προϊόντα και κουζίνα	11
Μονοπάτια	6
Δεν έχει αλλοιωθεί η περιοχή	5
Αρχιτεκτονική – Παραδοσιακοί οικισμοί	3
Παράγοντας άνθρωπος	1

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Το σύνολο σχεδόν των ερωτώμενων θεωρεί ότι σημαντικότερο πρόβλημα της περιοχής είναι η κατάσταση του υφιστάμενου οδικού δικτύου, που έχει ως συνέπεια την προβληματική πρόσβαση των επισκεπτών στις επιχειρήσεις. Στο παραπάνω πρόβλημα έρχεται να προστεθεί η ελλιπής σήμανση στην περιοχή, η οποία δυσκολεύει τον επισκέπτη. Στη συνέχεια αρκετοί υπογραμμίζουν ότι δεν έχει αναπτυχθεί σωστή τουριστική συνείδηση από τους επιχειρηματίες της περιοχής. Άλλο πρόβλημα είναι ότι το ότι δεν έχει προβληθεί ικανοποιητικά η περιοχή, γεγονός που συνδέεται με το μειωμένο αριθμό των πελατών. Επιπλέον, λόγω της άγνοιας της

περιοχής από τους αγροτουρίστες, δεν γνωρίζουν πώς και πού να καταναείμουν το χρόνο τους. Επίσης, ορισμένοι υποστήριζαν ότι δεν υπάρχει η απαιτούμενη πολιτική βούληση που θα ωθήσει την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή. Σε τρεις περιπτώσεις αναφέρθηκε η έλλειψη θεσμικού πλαισίου για τον αγροτουρισμό. Δύο επιχειρηματίες ανέφεραν ότι η τιμολογιακή πολιτική που εφαρμόζουν αρκετές επιχειρήσεις λειτουργεί αρνητικά για την τουριστική εικόνα της περιοχής. Ένας ερωτώμενος επεσήμανε ότι η τουριστική κίνηση στην περιοχή παρουσιάζει έντονη εποχικότητα με μεγάλες νεκρές περιόδους. Τέλος, ένας ανέφερε ότι δεν υπάρχει τρόπος για τον επισκέπτη να εφοδιαστεί με κάποια χρήματα από την περιοχή (Πίνακας 21).

Πίνακας 21: Προβλήματα του τουρισμού στην περιοχή

Απόψεις	Επιχειρηματίες
Οδικό δίκτυο	24
Σήμανση	14
Τουριστική συνείδηση	12
Έλλειψη προβολής	7
Πολιτική βούληση	6
Θεσμικό πλαίσιο	3
Τιμές	2
Εποχικότητα	1
Έλλειψη τραπεζών	1

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Αντίστοιχες με τα προβλήματα που ανέφεραν οι επιχειρηματίες ήταν και οι λύσεις που πρότειναν. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ανωτέρω προβλήματα οι περισσότεροι θεωρούν ότι η πολιτεία πρέπει να φροντίσει για τη βελτίωση των υποδομών της περιοχής. Η κυριότερη ενέργεια που πρέπει να γίνει είναι η αναβάθμιση του οδικού δικτύου. Αυτό εντοπίζεται και στον εκσυγχρονισμό των τοπικών οδών, αλλά και στην κατασκευή των μεγάλων οδικών αρτηριών, που συνδέουν την περιοχή με τα μεγάλα αστικά κέντρα. Ορισμένοι υπογράμμισαν ότι με την κατασκευή της Εγνατίας οδού αυξήθηκαν οι επισκέπτες από τη Μακεδονία, οι οποίοι έρχονται πλέον με σχετική άνεση. Επίσης, τονίζουν ότι πρέπει να οργανωθούν οι επιχειρηματίες της περιοχής και να εκπαιδευτούν σε θέματα σχετικά με τον αγροτουρισμό. Η κατάρτιση θα πρέπει

να έχει στόχος τη δημιουργία μιας νοοτροπίας που να συμβαδίζει με το μοντέλο ανάπτυξης που επιβάλλει η δημιουργία του εθνικού πάρκου και την ανάπτυξη σωστής επαγγελματικής συνείδησης. Όπως χαρακτηριστικά είπε ένας ερωτώμενος η νοοτροπία δεν αλλάζει άμεσα. Κάτι τέτοιο απαιτεί πολύ χρόνο και θα βοηθούσε πολύ η αλλαγή της σύνθεσης του πληθυσμού με την έλευση νέων ανθρώπων. Επιπλέον τονίστηκε ότι οι φορείς πρέπει να φροντίζουν, ώστε η ενημέρωση και οι πληροφορίες για θέματα σχετικά με τον αγροτουρισμό και την ανάπτυξη της περιοχής να φτάνουν σε όλους τους ενδιαφερόμενους για να μην υπάρχει άγνοια και να μη λαμβάνονται μεμονωμένα και αποσπασματικά μέτρα. Μερικοί ερωτώμενοι επεσήμαναν την ανάγκη δημιουργίας ενός θεσμικού πλαισίου για τον αγροτουρισμό. Τέλος, κάποιοι επιχειρηματίες πιστεύουν, ότι η πιο οργανωμένη διαφήμιση και προβολή της περιοχής σε συνεργασία με τους δήμους και τις νομαρχίες θα ενισχύσουν την τουριστική ζήτηση της περιοχής.

Πίνακας 22: Αντιμετώπιση των προβλημάτων

Απόψεις	Επιχειρηματίες
Βελτίωση προσβάσεων - οδικού δικτύου	25
Ενημέρωση - Εκπαίδευση	16
Οργάνωση προβολής - διαφήμισης της περιοχής	7
Θεσμικό πλαίσιο	3
Οργανωμένη διαφήμιση	7

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

Αρκετές απόψεις κατατέθηκαν σχετικά με τους πόρους που παραμένουν ανεκμετάλλευτοι ή που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν περισσότερο στην περιοχή. Αξίζει να σημειωθεί όμως, ότι σημαντικό μέρος των ερωτώμενων (8 περιπτώσεις) δεν ήταν σε θέση να προτείνουν κάτι σχετικό. Από τους υπόλοιπους τονίστηκε η δυνατότητα αξιοποίησης των τοπικών προϊόντων και η καλλιέργεια βοτάνων και αρωματικών φυτών. Επίσης, υποστήριξαν ότι υπάρχουν πολλά μονοπάτια στην περιοχή, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για περιπάτους. Ακόμη, οι καταρράκτες στα χωριά των Θεοδώριανων και του Καταρράκτη, είναι αξιοθέατα που μπορεί να προσελκύσουν πολύ κόσμο. Μερικοί ανέφεραν ως αξιόλογο πόρο τα άφθονα νερά που διαθέτει η περιοχή. Ορισμένοι ανέφεραν τα πολιτιστικά και ιστορικά μνημεία

που διαθέτει η περιοχή, όπως είναι οι νερόμυλοι, τα γεφύρια, τα μοναστήρια και άλλα. Τέλος, ένας πιστεύει ότι οι γνώσεις και οι εμπειρίες των ντόπιων και συγκεκριμένα των μαστόρων και των κτηνοτρόφων, μπορούν να αξιοποιηθούν για να έρθει σε επαφή ο αγροτουρίστας με τη ζωή στην ύπαιθρο.

Οι περισσότεροι επιχειρηματίες δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσουν συγκεκριμένα οφέλη ή προβλήματα που να προκύπτουν από τη δημιουργία του εθνικού πάρκου. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι θα συμβάλει στην αύξηση της τουριστικής κίνησης. Επίσης, πιστεύουν ότι η ανάπτυξη του τουρισμού αναγκαστικά θα πραγματοποιηθεί με ήπιο τρόπο, οπότε θα προστατευθεί η φύση της περιοχής.

Σχετικά με τη συμβολή του κράτους και των τοπικών φορέων στην ανάπτυξη του τουρισμού οι περισσότεροι θεωρούν ότι πραγματοποιούνται αρκετές προσπάθειες ιδίως από τους ΟΤΑ. Στη συγκεκριμένη ερώτηση μερικοί επανήλθαν στο θέμα του Φορέα Διαχείρισης του εθνικού πάρκου και υπογράμμισαν ότι η έδρα του δεν θα έπρεπε να είναι εκτός της περιοχής. Αντίθετη άποψη εκφράζουν 7 επιχειρηματίες, οι οποίοι πιστεύουν ότι δεν υπάρχει καμία πολιτική βούληση για στήριξη του αγροτουρισμού. Όπως επισημαίνουν το πρώτο που θα έπρεπε να γίνει είναι η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου για τον αγροτουρισμό και η μεγαλύτερη στήριξη μέσω προγραμμάτων. Επίσης, θα περίμεναν περισσότερα σεμινάρια και επιμορφωτικές πρωτοβουλίες.

Η εξέλιξη του αγροτουρισμού στην περιοχή σύμφωνα με πολλούς θα πρέπει να γίνει με ήπιο τρόπο και με σταθερά βήματα. Ορισμένοι συμπληρώνουν ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής θα πρέπει να βασιστεί στις αρχές του εναλλακτικού τουρισμού και της προστασίας της φύσης. Πιστεύουν ότι το σημαντικότερο κεφάλαιο για την περιοχή και ίσως η μοναδική δυνατότητα ανάπτυξης είναι ο φυσικός της πλούτος. Αυτό συνδυάζεται με την αναλλοίωτη από ανθρώπινες επεμβάσεις φυσιογνωμία της, η οποία προσδίδει μια ιδιαίτερη θελκτικότητα σε μία εποχή που πολύς κόσμος αναζητά διεξόδους σε προορισμούς, όπου μπορεί να απολαύσει κάτι διαφορετικό από αυτό που προσφέρει ο μαζικός τουρισμός. Επίσης, μια μερίδα ερωτώμενων εκτιμά ότι μελλοντικά θα αυξηθεί η προσέλευση των αγροτουριστών στην περιοχή. Ένας διευκρινίζει ότι αυτό οφείλεται στο ότι δημιουργούνται σταδιακά περισσότερες τουριστικές επιχειρήσεις και στο ότι η περιοχή ήταν μέχρι τώρα άγνωστη και με ελάχιστους επισκέπτες. Συνεχίζει λέγοντας ότι δεν πρέπει να συμπεράνουμε ότι απ' αυτό θα προκληθεί και μια ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού της περιοχής. Επίσης, κάποιοι αναφέρουν ότι παράλληλα θα πρέπει

να υπάρχει και βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών. Αυτό, όπως χαρακτηριστικά τονίζουν είναι εφικτό μόνο μέσω της εκπαίδευσης των επιχειρηματιών και του τοπικού πληθυσμού. Μερικοί θεωρούν ότι η προσέλκυση στην περιοχή νέων ανθρώπων, οι οποίοι θα δραστηριοποιηθούν στον αγροτουρισμό θα λειτουργήσει καταλυτικά για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Ακόμη, τέσσερεις ερωτώμενοι υποστήριξαν ότι δεν περιμένουν ιδιαίτερες εξελίξεις στην περιοχή. Συγκεκριμένα δήλωσαν ότι: «η δημιουργία του εθνικού πάρκου είναι μια ευκαιρία, αλλά όπως λειτουργούν τα πράγματα στην Ελλάδα δύσκολα θα προχωρήσει κάτι πέρα από τα χαρτιά.». Μια πρόταση ενός ερωτώμενου είναι να ενταχθούν σε προγράμματα αγροτουρισμού οι κτηνοτρόφοι της περιοχής, ούτως ώστε να μπορέσει να διατηρηθεί η κτηνοτροφία στην περιοχή. Τέλος, ένας δηλώνει ότι είναι ικανοποιημένος με την παρούσα κατάσταση.

Πίνακας 23: Μελλοντική ανάπτυξη του αγροτουρισμού

Απόψεις	Επιχειρηματίες
Εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος	14
Ήπια ανάπτυξη	16
Αύξηση αγροτουριστικής ζήτησης	18
Εκπαίδευση – Κατάρτιση επιχειρηματιών	6
Βελτίωση παρεχόμενων υπηρεσιών	5
Προσέλκυση νέων επιχειρηματιών	3
Δεν θα υπάρξουν σημαντικές εξελίξεις	4
Συνδυασμός κτηνοτροφίας - αγροτουρισμού	1
Ικανοποιητική η παρούσα κατάσταση	1

Πηγή: Επιτόπια έρευνα

9 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

Η ανάλυση SWOT είναι ένα εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού, το οποίο χρησιμοποιείται για την ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος μίας περιοχής. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας με την ανάλυση SWOT μελετώνται τα δυνατά (Strengths) και αδύνατα (Weaknesses) σημεία της περιοχής του εθνικού πάρκου των Τζουμέρκων, καθώς και οι ευκαιρίες (Opportunities) και οι απειλές (Threats) που υπάρχουν. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης θα χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση προτάσεων για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή. Σκοπός της ανάλυσης είναι ο εντοπισμός των δυνατοτήτων και των περιορισμών αγροτουριστικής αξιοποίησης στο εθνικό πάρκο, ούτως ώστε να αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού και λειτουργικού επιχειρησιακού προγράμματος για τον αγροτουρισμό.

Τα δυνατά και αδύνατα σημεία αφορούν το εσωτερικό περιβάλλον της περιοχής καθώς προκύπτουν από τους εσωτερικούς πόρους που αυτή κατέχει (π.χ. φυσικό περιβάλλον, πολιτιστικά στοιχεία, ανθρώπινο κεφάλαιο, κλπ).

Αντιθέτως οι ευκαιρίες και οι απειλές αντανακλούν μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος, στις οποίες πρέπει να προσαρμοστεί σε αυτές ή ακόμα και να τις προσαρμόσει, όπου κάτι τέτοιο είναι εφικτό ή να επεξεργαστεί τρόπους αντιμετώπισης των απειλών (π.χ. άλλες ανταγωνίστριες περιοχές, θεσμικό πλαίσιο, δημιουργία ή/και εμφάνιση νέων αγορών, κλπ).

9.1 Πλεονεκτήματα (Δυνατά σημεία, Strengths)

Τα πλεονεκτήματα που διαθέτει η περιοχή σύμφωνα με τα δευτερογενή στοιχεία και τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας είναι τα ακόλουθα:

- Το φυσικό περιβάλλον.

Η περιοχή είναι μια κατεξοχήν ορεινή περιοχή που διαθέτει φυσικό περιβάλλον εξαιρετικής σημασίας γεγονός που αποδεικνύεται από την ανακήρυξή της σε εθνικό πάρκο. Τμήματά της έχουν συμπεριληφθεί σε διεθνή δίκτυα προστασίας της φύσης. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει δύο περιοχές του δικτύου Natura 2000 και δύο ορεινές περιοχές της χώρας που έχουν χαρακτηριστεί ως Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ευρώπης (ΣΠΠ). Στην περιοχή υπάρχει πλούσια ποικιλία χλωρίδας. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αυτοφυή

αρωματικά φυτά και τα βότανα που ευδοκιμούν. Μεγάλες εκτάσεις της περιοχής καλύπτονται από δάση ελάτης και δρυοδάση. Ειδικά το ελατοδάσος είναι εξαιρετικής ομορφιάς και είναι ένα από τα μεγαλύτερα σε πυκνότητα και ύψος στα Βαλκάνια. Επίσης, αποτελεί σημαντικό ενδιαίτημα των πληθυσμών της ορεινής ορνιθοπανίδας, καθώς και των πληθυσμών των μεγάλων θηλαστικών, όπως του λύκου και του ζαρκαδιού. Σημειώνεται ότι η περιοχή αποτελεί το νοτιοδυτικό όριο εξάπλωσης της αρκούδας και εντοπίζονται πληθυσμοί σπανίων και προστατευόμενων ειδών ζώων, όπως το αγριόγιδο, ο χρυσαετός κ.ά.. Στο κέντρο της περιοχής δεσπόζει ο επιβλητικός ορεινός όγκος των Τζουμέρκων. Άλλο αξιόλογο χαρακτηριστικό είναι η ύπαρξη μεγάλου αριθμού ποταμιών, χειμάρρων και ρυάκων με διαρκή ροή όλο το έτος. Γενικά στην περιοχή μελέτης υπάρχουν τοπία υψηλής αισθητικής αξίας, τα οποία συνδυάζονται με ποικιλία άλλων παραμέτρων, όπως η βιοπικουιότητα, η διατήρηση της φυσικότητας κ.ά..

➤ Εθνικό πάρκο

Η σύσταση του εθνικού πάρκου αποτελεί το σημαντικότερο δυνατό σημείο, επειδή θέτει τις βάσεις για την προστασία της περιοχής, αλλά παράλληλα επειδή θα αποτελέσει και ένα σημαντικό πόλο έλξης. Οι περιορισμοί που ισχύουν θα συμβάλλουν στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και της φυσιογνωμίας της περιοχής.

➤ Δυνατότητα ανάπτυξης υπαίθριων δραστηριοτήτων

Σε πολλά μέρη της περιοχής υπάρχει η δυνατότητα ανάπτυξης ποικιλίας υπαίθριων δραστηριοτήτων. Ειδικότερα στο ποτάμι και ειδικότερα στα όρια της κοινότητας του Μονολιθίου, μπορούν να πραγματοποιηθούν αθλήματα, όπως είναι το ράφτινγκ, το καγιάκ και η διάσχιση φαραγγιού – canyoning. Κυρίως ο ορεινός όγκος των Τζουμέρκων, αλλά και άλλα μέρη προσφέρονται για ορεινά αθλήματα, όπως είναι η ορειβασία, η αναρρίχηση, ο αιωροπτερισμός (αετός) και η ποδηλασία βουνού. Επιπλέον, παντού στην περιοχή μπορεί κανείς να απολαύσει μια ευχάριστη πεζοπορία. Τέλος, υπάρχουν μεμονωμένα παραδείγματα, όπου αναπτύσσονται και άλλες δραστηριότητες ειδικών ενδιαφερόντων, όπως η ιππασία και η τοξοβολία.

➤ Η αναλλοίωτη φυσιογνωμία της περιοχής

Η περιοχή χαρακτηρίζεται από πολλούς ως παρθένα. Αυτό οφείλεται στο ότι ο βαθμός διατήρησης των φυσικών, αλλά ιδιαίτερα των ανθρωπογενών ενδιαιτημάτων είναι σε μεγάλο βαθμό πολύ υψηλός. Στις περιπτώσεις όπου αυτά έχουν αλλοιωθεί ο βαθμός αλλοίωσης είναι σχετικά μικρός και οι επιδράσεις αναστρέψιμες. Επίσης, η μικρής κλίμακας παραγωγή

αγροτικών προϊόντων σε αναβαθμίδες και ιδιαίτερα η εκτατική και η νομαδική κτηνοτροφία που έχουν επιθυμητά αποτελέσματα, διατηρούνται σε κάποιο βαθμό. Σε γενικές γραμμές η ένταση των ανθρωπογενών επιδράσεων είναι ως επί το πλείστον περιορισμένη στο μεγαλύτερο μέρος της περιοχής.

➤ Τοπικά προϊόντα

Στην περιοχή τα βασικότερα προϊόντα που παράγονται προέρχονται από τον πρωτογενή τομέα και κυρίως από την κτηνοτροφία. Η αιγοπροβατοτροφία αν και έχει συρρικνωθεί σε σχέση με το παρελθόν διατηρείται ακόμη σε σημαντικά επίπεδα. Τα κρέατα και τα γαλακτοκομικά προϊόντα που παράγονται είναι εξαιρετικής ποιότητας, αλλά δεν έχουν προωθηθεί ανάλογα. Επίσης, στην περιοχή παράγονται προϊόντα μελισσοκομίας, τραχανάς, χυλοπίτες καθώς και τσίπουρο. Επιπλέον, υπάρχει παράδοση στις πίτες και στα γλυκά κουταλιού. Τέλος, υπάρχουν πολλά αυτοφυή αρωματικά φυτά και βότανα.

➤ Μνημεία

Η περιοχή μελέτης διαθέτει πλούσια ιστορία, λαϊκό πολιτισμό και πληθώρα μνημείων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης:

Σε 22 θέσεις στην περιοχή μελέτης έχουν εντοπιστεί αρχαιότητες που συμπεριλαμβάνονται στη δικαιοδοσία της ΙΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται και δύο κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι (Καλέντζι, Μικρή Γότιστα). Συνολικά 91 μνημεία έχουν κηρυχθεί διατηρητέα από την 7^η και την 8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Επιπλέον, ένας σημαντικός αριθμός μνημείων (26) έχουν κηρυχθεί διατηρητέα από τις Υπηρεσίες Νεοτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Θεσσαλίας και Ηπείρου. Πέρα από τα παραπάνω, 5 οικισμοί στην περιοχή μελέτης έχουν χαρακτηριστεί «παραδοσιακοί» και προστατεύονται από τη σχετική Νομοθεσία. Οι οικισμοί Συρράκο και Καλαρρύτες έχουν χαρακτηριστεί επιπρόσθετα ως «Οικισμοί ειδικής Κρατικής Προστασίας και Τόποι Ιδιαίτερου φυσικού Κάλλους». Τέλος στην περιοχή μελέτης, τόσο εντός των οικισμών όσο και εκτός αυτών, υπάρχουν πολλά κτίσματα, τα οποία παρόλο που δεν είναι διατηρητέα εμφανίζουν έντονα στοιχεία της ιδιαίτερης τοπικής αρχιτεκτονικής ή γενικότερα της αρχιτεκτονικής του ορεινού χώρου της Ηπείρου και Θεσσαλίας (π.χ. μύλοι- νεροτριβές, αγροικίες, εικονίσματα, εξωκλήσια, λιθόκτιστα μονοπάτια κ.ά.). (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Ευρύτερης Περιοχής Τζουμέρκων 2004)

Τα πιο αναγνωρίσιμα μνημεία σύμφωνα με την επιτόπια έρευνα είναι το πέτρινο γεφύρι της Πλάκας και το μοναστήρι της Κηπίνας.

➤ Οι κάτοικοι της περιοχής και ο τρόπος ζωής στο χωριό.

Ο επισκέπτης των χωριών της περιοχής αμέσως διαπιστώνει ότι οι ρυθμοί ζωής και οι ασχολίες των ανθρώπων παραπέμπουν σε άλλες εποχές. Οι φυσιογνωμίες που θα συναντήσει και οι παραστάσεις από τις εκδηλώσεις και τις δραστηριότητες των κατοίκων διατηρούν την αυθεντικότητα του παραδοσιακού προσδίδοντας γραφικότητα και μοναδικότητα.

➤ Πολιτιστικά στοιχεία – Λαογραφία

Πολλά είναι τα ήθη και τα έθιμα που διατηρούνται έως και σήμερα στην περιοχή. Κάθε χωριό έχει να επιδείξει τα δικά του πανηγύρια και παραδόσεις. Η μακραίωνη ιστορία της περιοχής έχει κληροδοτήσει στο σήμερα αξιόλογα στοιχεία πολιτισμού. Αξιοσημείωτες είναι και οι προσπάθειες που καταβάλλονται για την πραγματοποίηση νέων πολιτιστικών εκδηλώσεων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθες εκδηλώσεις (Πηγή: Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας “Τα Τζουμέρκα”):

- Τα τοπικά πανηγύρια του Προφήτη Ηλία
- Τα πανηγύρια του Δεκαπενταύγουστου με τον τοπικό χορό «διπλοκάγγελο»
- Πλήθος θρησκευτικών πανηγύρεων
- Γιορτή προβατίνας
- Γιορτή Βουνού τον Ιούνιο
- Γιορτή του Τσίπουρου σε συνδυασμό με την εορτή των Αγίων Ταξιαρχών
- Το έθιμο «καγκελάρι» (χορευτικό δρώμενο)
- “Αντάμωμα βλαχόφωνων κοινοτήτων της περιοχής”
- Εκδηλώσεις αφιερωμένες στον Άρη Βελουχιώτη
- Αποκριάτικο καρναβάλι
- Φεστιβάλ Τζουμέρκων
- Άθλος Τζουμέρκων (αθλητικοί αγώνες)

➤ Ιστορικά στοιχεία

Η περιοχή διαθέτει πλούσια ιστορία που ξεκινούν από τα αρχαία χρόνια. Κατά τη μακραίωνη πορεία της αρκετοί πολιτισμοί κυριάρχησαν αφήνοντας ο καθένας το δικό του στίγμα. Κυριότεροι σταθμοί στην ιστορία της περιοχής είναι οι περίοδοι κυριαρχίας των

Αθαμανών και ακολούθως του Πύρου και των Μακεδόνων, η εποχή του Δεσποτάτου της Ηπείρου και οι αγώνες για την απελευθέρωση από τους Τούρκους.

➤ Ορεινή – Μειονεκτική περιοχή

Το γεγονός αυτό καθιστά την περιοχή επιλέξιμη για ειδικά προγράμματα ενισχύσεων.

9.2 Αδυναμίες (Weaknesses)

➤ Οδικό δίκτυο

Το σύνολο του οδικού δικτύου εντός των ορίων της περιοχής είναι επαρχιακό, ορεινό και ιδιαίτερης δυσκολίας. Το χειμώνα λόγω του υψομέτρου είναι συχνές οι χιονοπτώσεις με συνέπεια τον αποκλεισμό τμημάτων του οδικού δικτύου. Επίσης, εξ' αιτίας του χιονιού και των έντονων βροχοπτώσεων οι δρόμοι υφίστανται αρκετές ζημιές.

➤ Προσβασιμότητα

Η περιοχή δεν διαθέτει ικανοποιητικούς τρόπους πρόσβασης. Οι υπάρχοντες κύριοι οδικοί άξονες δεν εξυπηρετούν τους επισκέπτες από τα αστικά κέντρα. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η κατασκευή της Εγνατίας οδού που έχει βελτιώσει την πρόσβαση από τις περιοχές που βρίσκονται στα ανατολικά. Επίσης, η πλησιέστερη αεροπορική σύνδεση που πραγματοποιείται μέσω του αεροδρομίου των Ιωαννίνων και το κοντινότερο λιμάνι της Ηγουμενίτσας δεν είναι σε σημεία που διευκολύνουν ιδιαίτερα τη μετάβαση των επισκεπτών. Μια μεγάλη βελτίωση θα επέλθει όταν ολοκληρωθεί η κατασκευή της Ιονίας οδού, η οποία θα εξυπηρετήσει τη δυτική Ελλάδα. Επίσης, για να επισκεφτεί κανείς την περιοχή πρέπει να διαθέτει ιδιωτικό αυτοκίνητο ή να εξυπηρετηθεί με τα δρομολόγια των ΚΤΕΛ.

➤ Κακή διασύνδεση επιμέρους τμημάτων της περιοχής

Αυτό οφείλεται κυρίως στη έλλειψη σωστά σχεδιασμένου οδικού δικτύου. Η μετάβαση από μια κοινότητα σε κάποια άλλη απομακρυσμένη είναι χρονοβόρα και κουραστική για τον επισκέπτη.

➤ Έλλειψη ικανοποιητικής οργάνωσης και δικτύωσης επιχειρήσεων

Δεν παρατηρείται ικανοποιητική οργάνωση των επιχειρηματιών αγροτουρισμού στην περιοχή. Οι ενέργειες που πραγματοποιούνται είναι κυρίως ιδιωτικές πρωτοβουλίες στερούμενες του απαραίτητου συντονισμού και πνεύματος συνεργασίας. Η δικτύωση των αγροτουριστικών επιχειρήσεων δεν έχει προχωρήσει ακόμη σε ικανοποιητικό επίπεδο.

➤ Εκπαίδευση – πνεύμα φιλοξενίας εκ μέρους των επιχειρηματιών

Στην πλειοψηφία τους οι ντόπιοι επιχειρηματίες δεν διαθέτουν τα απαραίτητα εφόδια ώστε να παρέχουν ποιοτικές υπηρεσίες στους πελάτες τους. Η ενασχόλησή τους με τον αγροτουρισμό αποτελούσε γι' αυτούς επαγγελματική διέξοδο και δεν υπήρξε το απαιτούμενο ενδιαφέρον για το σωστό τρόπο λειτουργίας της επιχείρησης. Επιπλέον, όλοι σχεδόν από τους επιχειρηματίες δεν έχουν εκπαιδευτεί σε θέματα σχετικά με τον αγροτουρισμό.

- Ολοκληρωμένος σχεδιασμός σε επίπεδο εθνικού πάρκου

Δεν υπάρχει ακόμη ολοκληρωμένο σχέδιο για την ανάπτυξη της περιοχής. Η περιοχή του εθνικού πάρκου ανήκει σε τρεις νομούς και έως τώρα δεν είχε αντιμετωπιστεί ως ενιαίο σύνολο. Ο φορέας διαχείρισης που θα επιληφθεί του σχεδιασμού βρίσκεται ακόμη στο στάδιο της σύστασής του. Οι μεμονωμένες προσπάθειες διαχείρισης και ανάπτυξης της περιοχής δεν έχουν αποδώσει αξιόλογα αποτελέσματα. Οι τουριστικοί πόροι δεν έχουν οργανωθεί και δεν προβάλλονται ως ένα ολοκληρωμένο τουριστικό πακέτο.

- Προσέγγιση του αγροτουρισμού

Οι επιχειρήσεις αγροτουρισμού εμφανίζουν μικρή διασύνδεση με τον πρωτογενή τομέα. Στις περισσότερες των περιπτώσεων ο εφοδιασμός των τοπικών προϊόντων γινόταν από παραγωγούς εκτός της επιχείρησης. Επίσης, προς το παρόν δεν φαίνεται να δημιουργούνται προστιθέμενες ωφέλειες στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

9.3 Ευκαιρίες (Opportunities)

- Στροφή στις ήπιες μορφές τουρισμού

Παρατηρείται μια στροφή της τουριστικής ζήτησης σε μορφές τουρισμού που διαθέτουν διαφορετικά στοιχεία από το μαζικό. Υπάρχει πλέον μια εμφανής αύξηση των τουριστών που αναζητούν την αυθεντικότητα, την ηρεμία, τη φύση και την παράδοση. Η αναζήτηση αυτών των μορφών τουρισμού, στις οποίες ανήκει και ο αγροτουρισμός, σε συνδυασμό με τη φυσιογνωμία και τους πόρους που διαθέτει η περιοχή αποτελούν μια πολύ σημαντική ευκαιρία για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή.

- Συνδυασμός με γειτονικές περιοχές

Η περιοχή αποτελεί φυσική συνέχεια του προτεινόμενου εθνικού πάρκου Βόρειας Πίνδου με δυνατότητα να αποτελέσει στο μέλλον μία αναπόσπαστη ενότητα. Επιπλέον, αποτελεί φυσική συνέχεια προς τα δυτικά της προτεινόμενης προς ίδρυση περιοχή Οικοανάπτυξης του Ασπροποτάμου. Λόγω του μεγάλου μεγέθους της επιφανείας που καταλαμβάνει θα αποτελέσει,

μαζί με τις γειτονικές, της στο εγγύς μέλλον μία από τις μεγαλύτερες ενιαίες προστατευόμενες ορεινές περιοχές των Βαλκανίων και της Ευρώπης.

➤ Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίζει την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και ευνοεί την ανάπτυξη δραστηριοτήτων φιλικών προς αυτό. Με αυτό το σκεπτικό επιδοτεί τον αγροτουρισμό ως μοχλό ανάπτυξης της υπαίθρου και διατήρησης του αγροτικού επαγγέλματος.

9.4 Απειλές (Threats)

➤ Πολιτική βούληση

Μέχρι στιγμής δεν φαίνεται να υπάρχει η απαιτούμενη πολιτική βούληση για να δημιουργηθεί ένα θεσμικό πλαίσιο που θα διευθετούσε τα ζητήματα σχετικά με τον αγροτουρισμό. Αν και ο αγροτουρισμός θεωρητικά αποτελεί εργαλείο ανάπτυξης για τις περιοχές της υπαίθρου, υπάρχουν νομικά κενά που δυσκολεύουν την ανάπτυξη ενός κατά το δυνατόν σύνθετου ή ολοκληρωμένου αγροτουριστικού προϊόντος από την ίδια επιχείρηση, καθώς και προβλήματα πιστοποίησης των επιχειρήσεων.

➤ Φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Νομαρχίες, Περιφέρειες)

Η περιοχή ανήκει διοικητικά σε τρεις νομούς και δύο περιφέρειες με συνέπεια να υπάρχει διαφορετική αντιμετώπιση της ανάπτυξης στις περιοχές κάθε δικαιοδοσίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ανισορροπιών και τη δυσκολία προγραμματισμού και συντονισμού των ενεργειών που πρέπει να γίνουν. Την κατάσταση δυσχεραίνουν μικρόνοες αντιλήψεις που δίνουν προτεραιότητα στο πολιτικό συμφέρον αντί στην ανάπτυξη του τόπου.

➤ Οικονομική κρίση

Η περίοδος εκπόνησης της παρούσας μελέτης συνέπεσε με τη διεθνή οικονομική κρίση, η οποία φαίνεται να έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την τουριστική ζήτηση. Η μείωση της τουριστικής κίνησης είναι κάτι το αναπόφευκτο και ενδέχεται να επηρεάσει, ίσως μόνο βραχυπρόθεσμα, τη λειτουργία των αγροτουριστικών επιχειρήσεων.

➤ Ανταγωνισμός

Οι επιχειρήσεις αγροτουρισμού στην περιοχή, αλλά και γενικότερα, πρέπει να επιβιώσουν σε ένα περιβάλλον έντονου ανταγωνισμού, όπου κυριαρχεί ο μαζικός τουρισμός. Ειδικά στην Ελλάδα κατά τη θερινή περίοδο επικρατεί ο θαλάσσιος τουρισμός. Επίσης, κοντά

στην περιοχή έχουν αναπτυχθεί εδώ και χρόνια ανάλογοι τουριστικοί προορισμοί στο Μέτσοβο – Ζαγοροχώρια.

- Άποψη ότι ο αγροτουρισμός αποτελεί πανάκεια και θα εξασφαλίσει κέρδη

Τέλος, από μεγάλη μερίδα ανθρώπων ειδικών και μη ο αγροτουρισμός προβάλλεται ως σίγουρη επένδυση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της εσφαλμένης αντίληψης ότι μπορεί κάποιος χωρίς προϋποθέσεις να αναπτύξει μια επιτυχημένη επιχείρηση.

10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σε αυτό το κεφάλαιο της εργασίας συνοψίζονται τα βασικά της σημεία, δηλαδή ο σκοπός, η δομή και η ανάλυση των στοιχείων. Στη συνέχεια διατυπώνονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα σχετικά με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς αγροτουριστικής αξιοποίησης της περιοχής.

Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει ως θέμα τη διερεύνηση των παραγόντων που λειτουργούν ωθητικά ή περιοριστικά για την αγροτουριστική ανάπτυξη σε μια προστατευόμενη περιοχή και συγκεκριμένα στο εθνικό πάρκο Τζουμέρκων.

Στην αρχή της μελέτης τέθηκε το ερευνητικό πρόβλημα και διευκρινίστηκαν τα επιμέρους ζητήματα και η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί. Ακολούθησε η ανάπτυξη των βιβλιογραφικών στοιχείων για τις δύο βασικές έννοιες της μελέτης, του αγροτουρισμού και των προστατευόμενων περιοχών. Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύεται η δυνατότητα αγροτουριστικής αξιοποίησης μιας προστατευόμενης περιοχής. Στη συνέχεια παρουσιάστηκαν οι παράγοντες που προσδιορίζουν την προσφορά και τη ζήτηση του αγροτουρισμού. Κατόπιν παραθέτονται τα δευτερογενή στοιχεία για την περιοχή. Ακολουθεί η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της επιτόπιας έρευνας και η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε με την ανάλυση S.W.O.T.. Η εργασία ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο που ακολουθεί, στο οποίο καταγράφονται τα συμπεράσματα, όπως εξάγονται από την ανάλυση S.W.O.T. που προηγήθηκε και διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις για τη δημιουργία στρατηγικής για τον αγροτουρισμό στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδίου ανάπτυξης.

10.1 Συμπεράσματα

10.1.1 Ως προς το συντελεστή «Περιβάλλον ανάπτυξης του αγροτουρισμού»

Το σημαντικότερο κεφάλαιο της περιοχής είναι το φυσικό της περιβάλλον. Οι πλούσιοι φυσικοί πόροι της περιοχής διαμορφώνουν ένα θαυμάσιο πεδίο ανάπτυξης του τουρισμού με επίκεντρο το φυσικό περιβάλλον. Το γεγονός ότι η φύση της περιοχής παραμένει ανέγγιχτη και διατηρεί τη φυσιογνωμία της ως «παρθένα» προσδίδει ιδιαίτερη αξία. Επίσης, στην περιοχή

υπάρχει πληθώρα φυσικών και ανθρωπογενών τουριστικών πόρων, μνημείων αρχαιολογικού, ιστορικού και πολιτισμικού χαρακτήρα, που μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του αγροτουρισμού.

Όλες οι προσπάθειες αξιοποίησης των πόρων της περιοχής ξεκίνησαν τα τελευταία χρόνια με αποτέλεσμα πολλοί πόροι της περιοχής να μην αξιοποιούνται επαρκώς ή να μην έχουν αξιοποιηθεί καθόλου. Με την πάροδο του χρόνου αποκτάται πολύτιμη εμπειρία και αυξάνει η αποτελεσματικότητα των ενεργειών που γίνονται.

Στην περιοχή δεν υπάρχουν πολλές επαγγελματικές ευκαιρίες και αρκετοί κάτοικοι καταφεύγουν στον τουρισμό με την ελπίδα να βρουν μια διέξοδο. Αρνητικό στοιχείο, όμως, είναι η ελλιπής κατάρτιση και η εκπαίδευση του κόσμου σε σχετικά θέματα, ενώ δεν υπάρχει το κατάλληλο γνωστικό υπόβαθρο για τη δημιουργία ποιοτικού αγροτουριστικού ή τουριστικού προϊόντος. Επιπλέον, το ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής, όπως προκύπτει από τα δευτερογενή δεδομένα, δεν διαθέτει τα χαρακτηριστικά που απαιτούνται προκειμένου να στηρίξει την αναπτυξιακή διαδικασία του αγροτουρισμού.

Σε γενικές γραμμές οι υποδομές που διαθέτει η περιοχή είναι προβληματικές. Η δύσκολη προσβασιμότητα φαίνεται να είναι το μεγαλύτερο εμπόδιο. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί η απουσία βασικών τουριστικών υποδομών, προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο επισκέπτης. Σε καμία περίπτωση όμως, δεν πρέπει να αγνοηθούν οι προσπάθειες που καταβάλλονται από τους ΟΤΑ για την αναβάθμιση των οικισμών τους.

Η τοπική οικονομία στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην παραγωγή του πρωτογενούς τομέα και ιδιαίτερα της κτηνοτροφίας. Όμως, παρατηρείται χαλαρή σύνδεση της τουριστικής δραστηριότητας με την πρωτογενή παραγωγή, η οποία δεν πραγματοποιείται συνειδητά σε μια προσπάθεια ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Κυρίως περιορίζεται στις προμήθειες πολλών αγροτουριστικών επιχειρήσεων από τους ντόπιους παραγωγούς, οι οποίες αφορούν κυρίως κρέατα, γαλακτοκομικά και σε μικρότερο βαθμό κηπευτικά.

Το ουσιαστικότερο στοιχείο ως προς τις δυνατότητες αγροτουριστικής ανάπτυξης που προσδιορίζονται από το συντελεστή «φυσικό περιβάλλον» είναι το γεγονός, ότι το εθνικό πάρκο Τζουμέρκων αποτελεί μια ευκαιρία αξιοποίησης και ανάπτυξης μιας περιοχής που δεν φέρει τραύματα από βεβιασμένες και λανθασμένες ενέργειες του παρελθόντος. Ο αγροτουρισμός, αλλά και ο τουρισμός γενικότερα βρίσκονται σε βρεφικό στάδιο σε όλη την περιοχή. Κάποιες

τάσεις τουριστικής ανάπτυξης έχουν αρχίσει να εμφανίζονται, αλλά ακόμη δεν έχουν επιφέρει αξιοσημείωτες αλλαγές.

Η τουριστική απήχηση της περιοχής αναβαθμίζεται με τη δημιουργία του εθνικού πάρκου. Το εθνικό πάρκο προσφέρει ένα επιπλέον πλεονέκτημα όσον αφορά τη δυνατότητα προβολής της περιοχής. Εκτός από μερικές εξαιρέσεις, στους ντόπιους έχει δημιουργηθεί η κοινή αντίληψη ότι πρόκειται για μια σωστή ενέργεια. Όμως, αρκετοί εκφράζουν προβληματισμούς σχετικά με το κατά πόσο θα προχωρήσουν στην πράξη όσα σχεδιάστηκαν και το αν η λειτουργία του εθνικού πάρκου θα ωφελήσει ουσιαστικά την περιοχή.

10.1.2 Ως προς το συντελεστή «Επιχειρήσεις»

Συνολικά στην περιοχή, ως προς το συντελεστή «αγροτουριστικές επιχειρήσεις», η πλειοψηφία των τουριστικών επιχειρήσεων που έχουν αναπτυχθεί δεν ακολουθεί τα κριτήρια που θέτει ο αγροτουρισμός. Σημειώνεται ότι ο αριθμός των τουριστικών επιχειρήσεων στην περιοχή είναι προς το παρόν μικρός. Η μορφή του τουρισμού που αναπτύσσεται στην περιοχή μπορεί να χαρακτηριστεί ήπια, αλλά δεν εμφανίζονται ικανοποιητικές διασυνδέσεις με τον πρωτογενή τομέα και τον αγροτικό τρόπο ζωής. Επιπλέον, μεγάλο μέρος των επιχειρηματιών αγνοεί βασικούς κανόνες λειτουργίας μιας αγροτουριστικής επιχείρησης ή δεν ενδιαφέρεται για την εφαρμογή των αγροτουριστικών αρχών.

Στην περιοχή δραστηριοποιούνται κυρίως επιχειρήσεις εστίασης και καταλύματα, ενώ τελευταία δημιουργήθηκαν ορισμένες επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες υπαίθριων δραστηριοτήτων. Η οργάνωση και η δικτύωση των επιχειρηματιών δεν έχει αναπτυχθεί και οι ενέργειες που έχουν πραγματοποιηθεί έως τώρα εμφανίζουν δυσλειτουργίες. Η ποιότητα των επιχειρήσεων και των παρεχόμενων υπηρεσιών συνήθως έγκειται στη θέληση και την ικανότητα του ιδιοκτήτη, καθώς δεν εφαρμόζονται κοινά κριτήρια ποιότητας με μοναδική εξαίρεση το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας «Τα Τζουμέρκα». Σημειώνεται, ότι σχεδιάζονται και οργανώνονται νέες προσπάθειες σε αυτή την κατεύθυνση.

Όσον αφορά την τουριστική ζήτηση σε γενικές γραμμές παρουσιάζει αυξητικές τάσεις. Μέχρι στιγμής η προσφορά από τις υπάρχουσες επιχειρήσεις εξυπηρετεί τους επισκέπτες της περιοχής. Από τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας για το προφίλ του τουρίστα της περιοχής, προκύπτει ότι είναι κυρίως άτομα νεαρής ηλικίας ή νέες οικογένειες με ενδιαφέρον για τη φύση, την περιοχή και τις υπαίθριες δραστηριότητες. Η προέλευσή τους εντοπίζεται στα μεγάλα

αστικά κέντρα της Ελλάδας, ενώ οι τουρίστες από το εξωτερικό είναι ελάχιστοι. Υπογραμμίζεται ότι δεν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία που θα επέτρεπαν μια ακριβέστερη ανάλυση της τουριστικής ζήτησης. Χαρακτηριστική και ενδιαφέρουσα ήταν η διαπίστωση ενός επιχειρηματία, ότι οι επισκέπτες της περιοχής διακρίνονται: α) σε εκείνους που επιθυμούν να γνωρίσουν την περιοχή και να απολαύσουν το φυσικό περιβάλλον, β) σε όσους επισκέπτονται την περιοχή λόγω της καταγωγής τους και γ) σε όσους έρχονται από μόδα.

Προσπάθειες προβολής γίνονται τόσο από ιδιωτικές πρωτοβουλίες, όσο και από τους αρμόδιους φορείς. Συνήθως, οι επιχειρηματίες προσπαθούν να προωθήσουν την επιχείρησή τους μέσω της περιοχής. Αξίζει να αναφερθεί ότι έχουν πραγματοποιηθεί κάποιες οργανωμένες ενέργειες των επιχειρήσεων, όπως η συμμετοχή σε εκθέσεις, η έκδοση διαφημιστικών φυλλαδίων, η συμμετοχή σε δίκτυα και η δημιουργία συλλογικών διαφημίσεων.

10.1.3 Ως προς το συντελεστή «Δημόσιος Τομέας»

Από τη μεριά των δήμων και των κοινοτήτων, αλλά και σε μεγαλύτερη κλίμακα από τις νομαρχίες και τις περιφέρειες πραγματοποιούνται διαφημιστικές εκστρατείες, χωρίς να έχουν αποδώσει ικανοποιητικά.

Η συμβολή των προγραμμάτων που ενίσχυαν τις ενέργειες για τη δημιουργία αγροτουριστικών επιχειρήσεων ήταν καθοριστική. Χωρίς τα προγράμματα το πιθανότερο είναι να είχαν πραγματοποιηθεί ελάχιστες επενδύσεις. Το σημαντικότερο μειονέκτημά τους εντοπίζεται στο ότι αδυνατούν να ελέγξουν τη μορφή και την ποιότητα της επιχείρησης που δημιουργείται ή ανακαινίζεται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι επιχειρηματίες να μη δεσμεύονται για την τήρηση συγκεκριμένων κανόνων λειτουργίας, οπότε η επιχείρηση μπορεί να θεωρηθεί αγροτουριστική μόνο κατά τον τύπο. Άλλο ένα πρόβλημα που επισημάνθηκε είναι οι γραφειοκρατικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει κάποιος που θέλει να ενταχθεί σε ένα πρόγραμμα. Παρά ταύτα υπάρχει η διάθεση του τοπικού πληθυσμού να προχωρήσει σε επενδύσεις εφόσον υπάρχει κάποια στήριξη.

Μεγάλες δυσκολίες αντιμετωπίζουν όσοι επιθυμούν να ασχοληθούν σοβαρά με τον αγροτουρισμό λόγω της έλλειψης θεσμικού πλαισίου, που θα εξασφάλιζε τους κανόνες λειτουργίας των αγροτουριστικών επιχειρήσεων. Αυτό έχει ως σημαντικότερη συνέπεια την εξαφάνιση του συγκριτικού πλεονεκτήματος που διαθέτουν οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις, καθώς οι δυνητικοί πελάτες δεν είναι σε θέση να τις διακρίνουν. Επίσης, λειτουργεί

περιοριστικά, διότι δεν προβλέπει την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων, στις οποίες βασίζεται ο αγροτουρισμός.

Η διοικητική διάσπαση της περιοχής σε δύο περιφέρειες και τρεις νομούς λειτουργεί περιοριστικά. Βασικότερο μειονέκτημα είναι η έλλειψη ενός ενιαίου σχεδίου ανάπτυξης για την περιοχή και η διεκδίκηση του πρώτου ρόλου από κάθε εμπλεκόμενο. Επακόλουθο είναι η δυσκολία συντονισμού των ενεργειών ενημέρωσης, προβολής και διαφήμισης.

Τέλος, σημαντικό ρόλο αναμένεται να επιτελέσει ο φορέας διαχείρισης, ο οποίος θα έχει λόγο στο σχεδιασμό και την εφαρμογή δράσεων μέσα στο χώρο του πάρκου. Στις αρμοδιότητες του φορέα διαχείρισης εμπίπτει ο έλεγχος και η διαχείριση των τουριστικών δραστηριοτήτων, οι οποίες θα πρέπει να συμβαδίζουν με τους όρους και τους περιορισμούς που ισχύουν σε κάθε ζώνη προστασίας του πάρκου.

10.2 Προτάσεις

Ο αγροτουρισμός είναι ένα πολύ κρίσιμο ζήτημα για την ανάπτυξη της περιοχής. Όπως, διαπιστώθηκε από την παρούσα έρευνα, τόσο οι φορείς όσο και οι επιχειρηματίες αναγνωρίζουν τη σημασία του τουρισμού και ενδιαφέρονται για την όσο το δυνατόν σωστότερη ανάπτυξή του. Όμως, η στροφή του ενδιαφέροντος στον τουρισμό μπορεί να λειτουργήσει και αρνητικά, όταν θεωρηθεί ο αγροτουρισμός ως πανάκεια. Μια ενδεχόμενη ανεξέλεγκτη προώθηση της αγροτουριστικής ανάπτυξης θα λειτουργήσει περιοριστικά και θα αλλοιώσει την ανέπαφη φυσιογνωμία της περιοχής. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, είναι πολύ σημαντικό να οργανωθεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης του εθνικού πάρκου και του αγροτουρισμού ειδικότερα, για να αποφευχθούν ανεπιθύμητα αποτελέσματα.

Οι περισσότερες επιχειρήσεις που μελετήθηκαν θεωρήθηκαν αγροτουριστικές επειδή είχαν ενταχθεί σε κάποιο χρηματοδοτικό πρόγραμμα. Ουσιαστικά η λειτουργία τους δεν εμπίπτει απόλυτα στον αγροτουρισμό, κυρίως γιατί δεν διαφαίνεται κάποια σύνδεση της επιχείρησης με τον αγροτικό τομέα. Αυτό δεν είναι απαραίτητα αρνητικό για την περιοχή, επειδή δημιουργούνται κάποιες θέσεις εργασίας και υπάρχει μια μικρή τόνωση της τοπικής οικονομίας. Ο σκοπός του αγροτουρισμού όμως, είναι η δημιουργία επιχειρήσεων που διασυνδέονται έντονα με τον τόπο και ιδίως με την πρωτογενή παραγωγή. Τα οφέλη του αγροτουρισμού είναι πολλαπλά διότι επιδιώκεται μέσω αυτού η ολοκληρωμένη και αειφόρος ανάπτυξη. Το μεγαλύτερο πρόβλημα για τη δημιουργία και λειτουργία καθαρά αγροτουριστικών επιχειρήσεων εντοπίζεται στην έλλειψη θεσμικού πλαισίου για τον αγροτουρισμό. Είναι σημαντικό να αντιληφθούν οι φορείς και οι επιχειρηματίες τα πολλαπλά οφέλη που θα προκληθούν από την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων, ώστε να ασκήσουν πιέσεις για τη δημιουργία του απαραίτητου θεσμικού πλαισίου.

Η δημιουργία του εθνικού πάρκου στην περιοχή αποτελεί μοναδική ευκαιρία για την οργάνωση και το συντονισμό των ενεργειών και των δράσεων για την ανάπτυξη της περιοχής. Η περιοχή πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ενιαίο σύνολο, καθώς τα βασικά χαρακτηριστικά των διαφόρων δήμων και κοινοτήτων είναι κοινά, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα και να έχουν τις ίδιες δυνατότητες.

Όπως έχει προγραμματιστεί, ο Φορέας Διαχείρισης του εθνικού πάρκου θα έχει έδρα τα Ιωάννινα, γεγονός που έχει προκαλέσει πολλές αντιδράσεις. Το πιο σωστό, σύμφωνα και με προτάσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα θα ήταν να εδρεύει εντός της περιοχής. Ανεξάρτητα

όμως με την έδρα, ο Φορέας Διαχείριση μπορεί να επιτελέσει σημαντικό έργο στην περιοχή. Ο κεντρικός του στόχος ως προς τους κατοίκους της περιοχής είναι η ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης και η προώθηση της αντίληψης περί βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης. Επειδή δεν είναι εύκολη η επιτυχία μιας τέτοιας προσπάθειας, απαιτείται η συνεργασία με τους τοπικούς φορείς και η διεξαγωγή επαναλαμβανόμενων ενημερωτικών και εκπαιδευτικών ημερίδων και σεμιναρίων για την αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού. Ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στα άτομα που απασχολούνται στον τουριστικό και στον πρωτογενή τομέα, προκειμένου να υπάρξει σύνδεση των δύο τομέων και η δημιουργία ολοκληρωμένων αγροτουριστικών προϊόντων. Εφόσον ο Φορέας Διαχείρισης κινηθεί σε αυτή την κατεύθυνση, τα πρώτα αποτελέσματα θα πρέπει να αναμένονται σε βάθος χρόνου.

Είναι πολύ σημαντικό για τη σωστή ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή, η διαμόρφωση και η εφαρμογή μιας στοχευμένης εμπορικής πολιτικής από τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις, μέσω της οποίας θα επιδιώκεται η προσέλκυση ποιοτικών τουριστών που θα σέβονται το θεσμό του εθνικού πάρκου. Για το σκοπό αυτό, το εθνικό πάρκο πρέπει να αξιοποιηθεί για την δημιουργία ενός συνόλου ποιοτικών τουριστικών προϊόντων με βάση τη φύση. Προαπαιτούμενο για τα παραπάνω είναι η κατάρτιση ενός διαχειριστικού σχεδίου του πάρκου από το Φορέα Διαχείρισης, στο οποίο να περιγράφονται οι ενέργειες για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και οι δυνατότητες τουριστικής αξιοποίησης. Μερικές προτάσεις είναι η διεξαγωγή επιστημονικών συνεδρίων στο χώρο του εθνικού πάρκου και η διοργάνωση οργανωμένων επισκέψεων σε συνεργασία με περιβαλλοντικές οργανώσεις. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνονται προληπτικά μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος, επειδή ως πρωταρχικός σκοπός είναι η προστασία της φύσης.

Επίσης, η αγροτουριστική δραστηριότητα θα πρέπει να συνδεθεί σε μεγαλύτερο βαθμό με την τοπική οικονομία και την πρωτογενή παραγωγή. Στην περιοχή οι επιχειρήσεις μπορούν να συνδυάσουν τις υπηρεσίες τους κυρίως με την κτηνοτροφία και τη μελισσοκομία. Η παρακολούθηση των αγροτικών εργασιών και η συμμετοχή σε ορισμένες από αυτές θα προσέλκυε πολλούς, οι οποίοι επιθυμούν να γνωρίσουν τον αγροτικό τρόπο ζωής.

Από την έρευνα είναι φανερό, ότι η περιοχή προσφέρεται για την ανάπτυξη υπαίθριων δραστηριοτήτων. Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο χώρο, θα πρέπει να φροντίζουν για την ασφάλεια των συμμετεχόντων, καθώς υπάρχει θεσμικό κενό. Δυστυχώς, μέχρι τώρα η πολιτεία δεν έχει ρυθμίσει τα σχετικά ζητήματα, ώστε να υπάρχουν ειδικά εκπαιδευμένα άτομα,

τα οποία θα είναι υπεύθυνα για την παρακολούθηση και διεξαγωγή των δραστηριοτήτων. Σε συνεργασία με άλλες ομοειδείς επιχειρήσεις πρέπει να ασκηθούν πιέσεις για τη διευθέτηση του θέματος. Οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή δεν επιβαρύνουν το περιβάλλον και μπορούν να λειτουργούν παράλληλα με το εθνικό πάρκο.

Επίσης, μπορούν να αναπτυχθούν δραστηριότητες σε συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες που να έχουν σχέση με τη φύση και το εθνικό πάρκο. Αυτές οι δραστηριότητες θα απευθύνονται σε φυσιολάτρες, αλλά και σε ανθρώπους που ενδιαφέρονται και αγαπούν τη φύση. Ευκαιρία προς αξιοποίηση αποτελεί το γεγονός της ύπαρξης πολλών αρωματικών φυτών και βοτάνων στην περιοχή, τα οποία μπορούν να καλλιεργηθούν και να συνδυαστούν με τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις.

Επίσης, η αναβίωση των εθίμων της περιοχής και η δημιουργία νέων πολιτιστικών εκδηλώσεων και δρώμενων αποτελούν ένα επίσης πεδίο δραστηριοτήτων. Οι προσπάθειες γίνονται πρέπει να προβάλλονται, ώστε να γίνουν σταδιακά γνωστές και να προσελκύσουν ακόμη περισσότερο κόσμο που θα συνδεθεί με την περιοχή.

Υπάρχει η δυνατότητα ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού που να στηρίζεται στα πολιτιστικά στοιχεία και τα μνημεία της περιοχής. Η σύνδεση μεταξύ τους με σχεδιασμό διαδρομών που συνδέουν πολιτισμικά δρώμενα, ιστορικά ή αρχιτεκτονικά μνημεία, θέσεις θέας, που έχουν ως σημείο αναφοράς έναν παραδοσιακό οικισμό ή αποτελούν παρακάμψεις ενός ευρύτερου δρόμου που θα διασχίζει την περιοχή και η προβολή τους θα δώσουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα να εμπλουτίσει το πρόγραμμά του, όταν βρεθεί στην περιοχή. Πολλά μνημεία βρίσκονται σε κατάσταση εγκατάλειψης και πρέπει να γίνουν άμεσα ενέργειες για τη διάσωση και τη διατήρησή τους. Συγκεκριμένα παραδείγματα τουριστικών πόρων που μπορούν να αναδειχθούν είναι τα λίθινα γεφύρια, τα μοναστήρια και οι νερόμυλοι. Επίσης, κάθε περιοχή διαθέτει μοναδικά στοιχεία που μπορούν να αξιοποιηθούν, όπως είναι οι καταρράκτες στα Θεωδόριανα και στον Καταρράκτη, το σπήλαιο των Πραμάντων και η τρύπα του Κατσαντώνη στους Μελισσουργούς. Παράλληλα, είναι ανάγκη να βελτιωθεί η πρόσβαση και η σήμανση των τουριστικών τοποθεσιών.

Προς όφελος των αγροτουριστικών επιχειρήσεων πρέπει να δοθεί έμφαση στην οργάνωση και τη δικτύωση μεταξύ τους. Όλες οι επιχειρήσεις μπορούν να προσφέρουν ένα κοινά διαμορφωμένο και ποιοτικό προϊόν, απευθυνόμενες σε μια ομάδα ανθρώπων που από τα παγκόσμια δεδομένα συνήθως είναι πολύ καλής οικονομικής κατάστασης. Η διαμόρφωση μιας

ενιαίας πολιτικής προσέγγισης των αγροτουριστών από τις επιχειρήσεις θα είναι περισσότερο αποτελεσματική, γιατί προωθεί περισσότερες και ολοκληρωμένες προτάσεις.

Σημαντική προϋπόθεση για την αναβάθμιση της τουριστικής εικόνας της περιοχής είναι η βελτίωση των υποδομών της περιοχής. Το βασικότερο πρόβλημα της περιοχής εντοπίζεται στην προσβασιμότητα μέσω του οδικού δικτύου. Η διόρθωση της χάραξης και ο εκσυγχρονισμός του κρίνονται επιβεβλημένα. Επίσης, θα πρέπει να δημιουργηθεί η δυνατότητα εφοδιασμού των επισκεπτών με χρήματα εντός του εθνικού πάρκου με τη δημιουργία υποκαταστημάτων τραπεζών ή αυτομάτων μηχανημάτων. Άλλη μια απαίτηση του σύγχρονου τουρίστα είναι η ανάγκη πρόσβασης στο διαδίκτυο, κάτι που δεν συμβαίνει μέχρι σήμερα στις περισσότερες επιχειρήσεις.

Σε κάποια επιμέρους τμήματα της περιοχής, όπου είναι αισθητά τα φαινόμενα της εκδήλωσης συγκεκριμένων ανθρωπογενών επιδράσεων (π.χ. εντατική εκτροφή πουλερικών, κατασκευή και λειτουργία ΥΗΕ, κ.ά.), πρέπει να ληφθούν μέτρα περιορισμού της επιβάρυνσης που δημιουργούν στα οικοσυστήματα της περιοχής.

Η διατήρηση της φυσιογνωμίας της περιοχής οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο σεβασμό της παράδοσης και της αισθητικής του τόπου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι προστατευόμενοι οικισμοί του Συρράκου και των Καλαρυτών, οι οποίοι αποτελούν πόλο έλξης. Αυτό το οφείλουν στην αρχιτεκτονική τους καθώς όλα τα κτίρια είναι κτισμένα με πέτρα και οι στέγες είναι κατασκευασμένες με μαύρη πλάκα. Σε όλη την περιοχή αυτό θα πρέπει να προσεχθεί και να επιβληθεί, όπου απαιτείται, μέσω πολεοδομικών κανονισμών, προκειμένου να διαφυλαχθεί ο παραδοσιακός χαρακτήρας των χωριών.

Σε μεγαλύτερη κλίμακα θα μπορούσε κατά τη θερινή περίοδο να συνδυαστεί η περιοχή με την περιοχή του Ιονίου. Η δημιουργία τουριστικών πακέτων που θα συνδύαζαν τον τουρισμό στο βουνό με τον παραθαλάσσιο τουρισμό θα μπορούσε να δημιουργήσει μια ροή ξένων επισκεπτών από τα νησιά του Ιονίου στο εθνικό πάρκο των Τζουμέρκων. Η τουριστική περίοδος στην περιοχή εντοπίζεται περιοδικά καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και θα μπορούσε να επιμηκυνθεί για περισσότερο διάστημα τους θερινούς μήνες. Για τις νεκρές περιόδους θα μπορούσαν να προγραμματίζονται οργανωμένες εκπαιδευτικές εκδρομές σχολείων ή επιστημονικές συναντήσεις με βασικό άξονα το εθνικό πάρκο.

10.2.1 Πρόταση για τη δημιουργία τετραήμερου αγροτουριστικού πακέτου – Ένα παράδειγμα

Η πρόταση που ακολουθεί αποτελεί ένα ενδεικτικό σχέδιο για την ανάπτυξη ολοκληρωμένων αγροτουριστικών πακέτων στην περιοχή των Τζουμέρκων. Με την επιλογή των 4 ημερών επιδιώκεται η προσέλκυση επισκεπτών από τα μεγάλα αστικά κέντρα, από όπου προέρχεται άλλωστε το μεγαλύτερο τμήμα των τουριστών. Παράλληλα, υπάρχει η δυνατότητα συνδυασμού της επίσκεψης στο εθνικό πάρκο κατά τη θερινή περίοδο με παραθαλάσσιες διακοπές στην περιοχή του Ιονίου.

Το σχέδιο περιλαμβάνει ένα σύνολο επισκέψεων και δραστηριοτήτων με στόχο την ικανοποίηση του επισκέπτη και την προσέλκυση ατόμων που ενδιαφέρονται να γνωρίσουν την περιοχή και να απολαύσουν τη φύση. Ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των επισκεπτών πρέπει να προσαρμόζεται το πρόγραμμα του αγροτουριστικού πακέτου, ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις τους. Για παράδειγμα, για τους νέους επισκέπτες προτείνονται οι δραστηριότητες στο ποτάμι, ενώ για τα ηλικιωμένα άτομα ενδείκνυται οι επισκέψεις σε θρησκευτικά και ιστορικά μνημεία.

Επίσης, το συγκεκριμένο σχέδιο επιδιώκει τη δημιουργία ενός προγράμματος που θα επιτυγχάνει την επιμήκυνση της διαμονής των επισκεπτών πέραν του σαββατοκύριακου προσφέροντας ευκαιρίες και γεμίζοντας ευχάριστα τις ώρες του επισκέπτη. Όπως προέκυψε από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή, μεγάλο τμήμα της τουριστικής κίνησης εντοπίζεται κατά τη διάρκεια επίσημων αργιών. Η παροχή ενός ολοκληρωμένου αγροτουριστικού πακέτου τεσσάρων ημερών μπορεί να προσαρμοστεί στις περιπτώσεις των τριημέρων, στις οποίες συχνά υπάρχει η δυνατότητα να προστεθεί ακόμη μια ημέρα. Επίσης, στοχεύει στο να παρατείνει την παραμονή αρκετών επισκεπτών που σκόπευαν να μεταβούν στην περιοχή για ένα σαββατοκύριακο. Διευκρινίζεται, ότι μπορούν να δημιουργηθούν ειδικά αγροτουριστικά πακέτα προσαρμοσμένα στα τριήμερα, στα σαββατοκύριακα ή και πακέτα περισσότερων ημερών ανταποκρινόμενα στην αγροτουριστική ζήτηση της περιοχής.

Ένας ακόμη λόγος για την επιλογή των τεσσάρων ημερών είναι η έκταση της περιοχής. Για να μπορέσει ο επισκέπτης να αποκτήσει μια πρώτη τουριστική εμπειρία στην περιοχή απαιτούνται τουλάχιστον τρεις ημέρες περιήγησης, καθώς το πλήθος των χωριών και των αξιοθέατων είναι μεγάλο για να καλυφθεί σε αυτό το διάστημα. Σε περίπτωση που είναι η πρώτη επίσκεψη διαμορφώνεται μια πρώτη εικόνα για τις δυνατότητες αναψυχής που υπάρχουν στην

περιοχή. Εάν ο επισκέπτης έχει ξαναβρεθεί στην περιοχή, το πρόγραμμά του μπορεί να διατηρήσει όσα τον ικανοποίησαν στο παρελθόν και να προστεθούν καινούριες επισκέψεις και δραστηριότητες. Επιπλέον, σημειώνεται, ότι για τους επισκέπτες που προέρχονται από απομακρυσμένα αστικά κέντρα δαπανάται αρκετός χρόνος για τη μετακίνηση από και προς την περιοχή. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με την κούραση του ταξιδιού περιορίζουν τις δυνατότητες αναψυχής και την ικανοποίησή τους, εφόσον η επίσκεψη θα διαρκέσει λιγότερες από τέσσερις ημέρες.

Για τη διευκόλυνση της δημιουργίας ενός τετραήμερου αγροτουριστικού πακέτου, η περιοχή του εθνικού πάρκου μπορεί να χωριστεί σε τρεις κύριες ζώνες. Κάθε ζώνη αποτελεί ξεχωριστό τουριστικό προορισμό. Ο διαχωρισμός αυτός βασίζεται στη γεωγραφία της περιοχής και στις παρούσες δυνατότητες μετακίνησης. Η Βόρεια Ζώνη περιλαμβάνει τις περιοχές των κοινοτήτων Καλαρρυτών, Συρράκου και Χριστών. Κύριο χαρακτηριστικό της Βόρειας Ζώνης είναι οι παραδοσιακοί οικισμοί του Συρράκου και των Καλαρρυτών, που αποτελούν πόλο έλξης σε ολόκληρη την περιοχή. Η Κεντρική Ζώνη περιλαμβάνει τις κοινότητες που βρίσκονται δυτικά από τη γέφυρα της Πλάκας και τις κοινότητες του άξονα Γέφυρα Πλάκας- Αγναντα- Πράμαντα- Μελισσουργοί. Στην Κεντρική Ζώνη και συγκεκριμένα στην τοποθεσία της γέφυρας της Πλάκας μπορούν οι επισκέπτες να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες που έχουν σχέση με το ποτάμι. Τέλος, η Νότια Ζώνη περιλαμβάνει τις υπόλοιπες κοινότητες, δηλαδή αυτές που συναντούμε στον άξονα Καταρράκης- Κυψέλη- Βουργαρέλι- Θεοδώριανα (βλ. Χάρτη 6). Σημαντικοί τουριστικοί πόροι της Νότιας Ζώνης είναι οι καταρράκτες που βρίσκονται στα χωριά Καταρράκτης και Θεοδώριανα. Στον Πίνακα 24 έχουν καταγραφεί τα κυριότερα αξιοθέατα της περιοχής και ταξινομήθηκαν σύμφωνα με τη διαίρεση της περιοχής στις τρεις τουριστικές ζώνες.

Η επιλογή του προορισμού, στον οποίο θα διαμένει ο επισκέπτης γίνεται ελεύθερα, καθώς στόχος του προγράμματος είναι να πραγματοποιείται ανεξάρτητα του τόπου διαμονής του πελάτη. Επιπλέον, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ ενός ή περισσότερων τόπων διαμονής, δηλαδή μπορεί να διανυκτερεύσει σε διαφορετικές τοποθεσίες. Στην πρώτη περίπτωση θα έχει μια σταθερή βάση από την οποία θα πραγματοποιεί τις εξορμήσεις του, ενώ στη δεύτερη μπορεί να διαμένει σε άλλο τμήμα της περιοχής κάθε μέρα. Ανεξάρτητα από αυτό, οι μακρινές μετακινήσεις καλό είναι να προγραμματίζονται και να συνδυάζουν δραστηριότητες και επισκέψεις γιατί είναι χρονοβόρες και κουραστικές. Για παράδειγμα, οι μετακινήσεις μεταξύ Βόρειας και Νότιας Ζώνης διαρκούν από 45 λεπτά μέχρι και 2 ώρες, οπότε για κάποιον που

διανυκτερεύει στους Καλαρρύτες ή στο Συρράκο στη Βόρεια Ζώνη και θέλει να επισκεφτεί τους καταρράκτες, καλό θα ήταν να προγραμματίσει να επισκεφτεί ταυτόχρονα και άλλα αξιοθέατα της Νότιας Ζώνης που τον ενδιαφέρουν.

Για την πρώτη ημέρα (ημέρα άφιξης στην περιοχή), λόγω της κούρασης του ταξιδιού, προτείνεται η γνωριμία με την περιοχή, που μπορεί να πραγματοποιηθεί με περίπατο στο πλησιέστερο χωριό και με την επίσκεψη σε κοντινά αξιοθέατα – μνημεία.

Κατά τις υπόλοιπες ημέρες το πρόγραμμα που θα διαμορφωθεί μπορεί να καταρτιστεί σύμφωνα με τα παρακάτω:

Μια ημέρα μπορεί να περιλαμβάνει παρακολούθηση ή συμμετοχή σε γεωργικές δραστηριότητες. Αυτό μπορεί να οργανωθεί σε αρκετές επιχειρήσεις, καθώς σε όλη την περιοχή εντοπίζεται άσκηση κυρίως της κτηνοτροφίας και της μελισσοκομίας. Απαραίτητο γι' αυτό είναι η συνεργασία των κτηνοτρόφων και των μελισσοκόμων της περιοχής.

Άλλη ημέρα, ο επισκέπτης μπορεί να πεζοπορήσει, καθώς όλη η περιοχή προσφέρεται γι' αυτό. Μια προτεινόμενη διαδρομή είναι η διάσχιση του φαραγγιού μεταξύ Καλαρρυτών και Συρράκου. Επίσης, σε συγκεκριμένα μέρη μπορεί να διοργανωθούν ξεναγήσεις στο δάσος με τη βοήθεια ειδικευμένων οδηγών.

Ακόμη, μια ημέρα μπορεί να αφιερωθεί στην περιήγηση σε άλλα χωριά του εθνικού πάρκου, που βρίσκονται σε άλλη ζώνη και στην επίσκεψη των μνημείων και των αξιοθεατών τους.

Ιδίως για τους νέους επισκέπτες ενδείκνυνται οι δραστηριότητες στο ποτάμι (rafting) στην περιοχή μονολιθίου (Κεντρική Ζώνη). Η φύση των δραστηριοτήτων απαιτεί πολύ χρόνο, οπότε απαιτείται μια ολόκληρη ημέρα αφιερωμένη σε αυτές.

Συμπληρώνοντας το πρόγραμμα, στις ημέρες που θα υπάρχει ελεύθερος χρόνος μπορούν να πραγματοποιηθούν επισκέψεις σε αξιοθέατα και μνημεία. Λαμβάνοντας υπόψη τις αποστάσεις μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο Πίνακας 24 ως οδηγός για τα αξιοθέατα και τα μνημεία που μπορούν να συνδυαστούν με τις υπόλοιπες δραστηριότητες.

Ακόμη, κάτι που θα ενδιέφερε ως επί το πλείστον τις γυναίκες είναι διοργάνωση παρασκευής τοπικών εδεσμάτων, που μπορεί να οργανωθεί στα χωριά που υπάρχουν κάτοικοι. Με αυτή την προοπτική θα μπορούσαν να δημιουργηθούν γυναικείοι συνεταιρισμοί στην περιοχή. Κάτι ανάλογο μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μικρότερο βαθμό και στις επιχειρήσεις που παρασκευάζουν παραδοσιακά γλυκά στο Δήμο Πραμάντων.

Τέλος, σε περίπτωση που συμπίπτουν πολιτιστικές εκδηλώσεις ή θρησκευτικά πανηγύρια ενδέχεται να προστεθούν στο πρόγραμμα και να συμπεριληφθούν στο προσφερόμενο πακέτο.

Κατά τη δημιουργία του προγράμματος πρέπει να υπάρχει πάντοτε η δυνατότητα προσαρμογής στα ενδιαφέροντα και στις ανάγκες των επισκεπτών. Τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αποτελούν ενδεικτικές προτάσεις για ένα σχέδιο που θα μπορούσε να υλοποιηθεί στο άμεσο μέλλον στην περιοχή. Προφανώς τα αγροτουριστικά πακέτα που θα δημιουργηθούν δεν θα περιοριστούν σε όσα προηγήθηκαν, θα πρέπει όμως να χρησιμοποιήσουν αυτό το σκεπτικό για να επιτύχουν μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία των αγροτουριστικών πακέτων είναι η οργάνωση των επιχειρήσεων από κάποιο φορέα με ευρύτερες αρμοδιότητες, όπως είναι οι Νομαρχίες, η Περιφέρεια Ηπείρου ή ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου. Υπό την εποπτεία και την καθοδήγηση του φορέα θα μπορούσαν να δικτυωθούν και να οργανωθούν οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις, ώστε να λειτουργούν συμπληρωματικά και αθροιστικά προσφέροντας ένα ολοκληρωμένο αγροτουριστικό προϊόν. Σαφώς και ο ανεξάρτητος επισκέπτης μπορεί αυτόνομα να πραγματοποιήσει όσα θα περιλαμβάνουν τα αγροτουριστικά πακέτα. Σκοπός όμως, είναι η προσέλκυση μικρών και οργανωμένων ομάδων, στο πλαίσιο της ήπιας και βιώσιμης ανάπτυξης, ώστε να τεθούν οι βάσεις για μια ελεγχόμενη και σταθερή ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή.

Πίνακας 24: Αξιοθέατα της περιοχής ταξινομημένα σύμφωνα με τους τουριστικούς προορισμούς

Προορισμός	Αξιοθέατα	Τοποθεσία
Νότια Ζώνη	Τοξωτό γεφύρι Νεραϊδογέφυρο	Βουργαρέλι
	Κόκκινη Εκκλησιά	Παλαιοχώρι Βουργαρελίου
	Μονή Αγ. Γεωργίου	Βουργαρέλι
	Ιγγλέσιος βιβλιοθήκη	Βουργαρέλι
	Πέτρινα γεφύρια «Τσαγκαράκι», «Μέγα Λαγκάδι» και «Αλευροχιά»	Αθαμάνιο
	Ναός Αγ. Γεωργίου	Θεοδώριανα
	Μονή Γέννησης της Θεοτόκου	Θεοδώριανα
	Καταρράκτες	Θεοδώριανα
	Πέτρινο μονότοξο γεφύρι	Ποταμός Γκούρα
	Νερόμυλος «Κοντογιάννη»	Μεσούντα
	Πέτρινο γεφύρι Καμάρα	Μεσούντα
	Μοναστήρι Αγ. Γεωργίου	Μυρόφυλλο
	Λαογραφικό μουσείο Καράλη	Κυψέλη
	Μονή Ευαγγελιστρίας	Κυψέλη
	Ναός Αγ. Νικολάου	Κυψέλη
	2 Νερόμυλοι - νεροτριβές	Ποταμός Γκούρα
	Νερόμυλος – νεροτριβή	Αγ. Παντελεήμονας
	Μονή Αγ. Αικατερίνης	Καταρράκτης
	Νερόμυλοι νεροτριβές	Καταρράκτης
Δίδυμος καταρράκτης	Καταρράκτης	
Κεντρική Ζώνη	Νερόμυλος –νεροτριβή	Άγναντα
	Μεταβυζαντινό μνημείο της Αγίας Φανερωμένης	Άγναντα
	Γέφυρα της Πλάκας	Μονολίθι
	Μονή της Πλάκας ή Μονή Παναγίας Μουχουστιώτισσας	Μονολίθι
	Σπήλαιο Ανεμότρυπα	Πράμαντα
	Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης	Πράμαντα
	Μονή Αγ. Παρασκευής	Πράμαντα
	Τρύπα του Κατσαντώνη	Μελισσουργοί
	Μονή Εισοδίων και Κοιμήσεως της Θεοτόκου	Μελισσουργοί
Βόρεια Ζώνη	Μονή της Κηπίνας	Καλαρρύτες
	Μονή Βύλιζας	Καλαρρύτες
	Ναός Αγ. Νικολάου	Καλαρρύτες
	Οικολογικό πάρκο	Καλαρρύτες
	Οικία ποιητή Κώστα Κρυστάλλη	Συρράκο
	Νερόμυλος	Χριστοί
	Γέφυρα	Χριστοί

Ολοκληρώνοντας την παρούσα μελέτη και σε μια προσπάθεια συμπύκνωσης των αποτελεσμάτων υπογραμμίζεται ότι η ανάπτυξη του αγροτουρισμού αποτελεί ένα υψηλό όραμα για το μέλλον της ελληνικής υπαίθρου. Όσον αφορά την περιοχή που ερευνήθηκε εντοπίστηκαν αρκετά αναπτυξιακά και διαρθρωτικά προβλήματα που έχουν συντελέσει στην καθυστέρηση της τουριστικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανόμενου και του αγροτουρισμού. Από την άλλη, η διατήρηση της φυσιογνωμίας της περιοχής και ο πλούτος των τουριστικών πόρων που διαθέτει μπορεί να αξιοποιηθούν για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε γερά θεμέλια. Ένα επιπλέον σημαντικό πλεονέκτημα είναι η δημιουργία του εθνικού πάρκου των Τζουμέρκων που ταυτόχρονα προσφέρει την ευκαιρία και τις δυνατότητες, αλλά και επιβάλλει τη δημιουργία ενός πρότυπου ήπιας και βιώσιμης τουριστικής αξιοποίησης. Ο αγροτουρισμός και η προστασία της φύσης μπορούν και πρέπει να συμβαδίσουν και η παρούσα μελέτη επεδίωξε να εξετάσει το πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί αυτό στο εθνικό πάρκο των Τζουμέρκων.

11 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

1. Abraham P., (1994). "Planning a Tourism Research Investigation", in J. R. Brent Ritchie and C.R Goeldner", *Tourism and Hospitality Research - A Handbook for Managers and Researchers* , 2nd ed., pp. 91-104, New York: John Wiley & Sons.
2. Augustyn M., (1998) National Strategies for Rural Tourism Development and Sustainability: The Polish Experience. In *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 6, No. 3, p. 174-191
3. Buckley, R. (1994). A framework for ecotourism. *Annals of tourism research*, Vol. 21(3), 661-669.
4. Carey, C., Dudley, N. and Stolton, S. (2000). *Squandering Paradise? The importance and vulnerability of the world's protected areas*. World Wide Fund for Nature, Gland
5. Chape S., (2004). Systematic assignment of protected area management categories: an opportunity for achieving a measurable framework *Parks The international journal for protected area managers* Vol 14 No3 Protected Area Categories
6. Davey, A.G. (1998); *National System Planning for Protected Areas*, IUCN-The World Conservation Union, Gland, Switzerland and Cambridge, UK
7. Dillon B., 2004 The use of the categories in national and international legislation and policy, *Parks: The international journal for protected area managers*, Vol 14 No 3, IUCN
8. Dritsakis N. (2004). "Agro tourism: A growth measure for the Greek region". *Social Science Tribune*, Vol. 41, pp 51-64
9. Dudley N., Harrison J. and Rosabal P., (2004). The future development of the categories system *Zoning and the categories Parks* Vol 14 No 3 Protected Area Categories p.p. 72-81
10. Dudley, N. [editor] (2008) *Guidelines for applying protected area management categories*, IUCN, Gland, Switzerland, 2008
11. Dudley., N., Gujja, B., Jackson, B., Jeanrenaud, J., Oviedo, G., Phillips, A., Rosabel, P., Stolton, S., Wells, S. (1999). *Challenges for Protected Areas in the 21st Century* in Stolton, S., Dudley, N. (Eds) *Partnerships for Protection: New Strategies for Planning and Management of Protected Areas*. WWF- International. IUCN. Earthscan London

12. Eagles P., McCool S, Haynes C. (2002). Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for Planning and Management. IUCN – The World Conservation Union, Cambridge
13. Ehrenfeld, D. W. (1976). The conservation of non-resources. *American Scientist* 64:648–656., Livingston, J. A. 1981. The fallacy of wildlife conservation. McClelland and Stewart, Toronto.
14. Federation of Nature and National Parks of Europe. (1993). Loving them to death? Sustainable tourism in Europe's nature and national parks. Eupen, Belgium: FNNPE
15. Fennel D., (1999) Ecotourism. New York : Routledge σελ 32
16. Goodwin H. (1996) Biodiversity and Conservation 5, 277-291 (1996) In pursuit of ecotourism. Darrell Institute of Conservation and Ecology. University of Kent, Canterbury CT2 7PD, UK
17. Greffe (1994). X. Greffe, Is rural tourism a lever for economic and social development? *Journal of Sustainable Tourism* 2 (1994), pp. 23–40
18. GULEZ S., (1992). A Method for Evaluating Areas for National Park Status, *Environmental Management* Vol 16 No 6
19. Gunn C., TOURISM PLANNING Fourth Edition. Routledge. New York 2002
20. Harris R., Griffin T., Williams P., 2002, Sustainable Tourism : a global perspective. Oxford : Butterworth - Heinemann, c 2002. p. 36
21. Hockings M. and Phillips A., (1999) How well are we doing? – some thoughts on the effectiveness of protected areas. *The international journal for protected areas managers* Vol 9 No 2. June 1999
22. Holdgate, M and A Phillips (1999); Protected Areas in Context in Walkey M., I Swingland and S Russell (eds.) *Integrated Protected Area Management*, Kluwer Academic Publishers, Boston
23. IUCN (1980) United Nations list of national parks and equivalent reserves. IUCN, Gland, Switzerland, 121 pp.
24. IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources), (1994). *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Cambridge: IUCN. p. 19
25. Lockwood, M., Worboys, G.L., Kothari, A. (2006). *Managing protected areas: A global guide*. IUCN World Commission on Protected Areas. Earthscan, London

26. Nilsen P. and Tayler G. (1997). A Comparative Analysis of Protected Area Planning and Management Frameworks. In Proceedings- Limits of Acceptable Change and Related Planning Processes: Progress and Future Directions. Ed. Stephen McCool and David N. Cole, Gen. Tech. Rep. INT-GTR-000. Ogden, UT: Intermountain Research Station, Forest Service. USDA.
27. Phillips A., (2004). The history of the international system of protected area management categories Parks Vol 14 No 3 Protected Area Categories 2004 IUCN, Gland, Switzerland. Produced by the NatureBureau, UK.
28. Prosser, R (1994) – Societal Change and Growth in Alternative Tourism, in Ecotourism: A Sustainable Option?, edited by E.Cater & G.Lowman, Wiley , UK p. 39
29. Quigg, P., (1978). Protecting natural areas. National Audobon Society, International Series No. 3, New York, 69 pp.
30. Robbins et al., (2003). Robbins, S.R., Bergman, R., Stagg, I. and Coulter, M. (2003). Foundations of managemen. Prentice Hall. Sydney
31. Roome, N.J. 1984. Evaluation in nature conservation decision-making. Environmental Conservation 11:247-252.
32. Sargent, F. O., and J. H. Brande. 1976. Classifying and evaluating unique natural areas for planning purposes. Journal of Soil and Water Conservation 31 : 113-116
33. Smith, P. G. R., and J. B. Theberge. 1987. Evaluating natural areas using multiple criteria: Theory and practice. Environmental Management Volume 11, Issue 4. 11:447-460
34. SMITH, P.G.R., THEBERGE, J.B.. 1986. A Review of Criteria for Evaluating Natural Areas Environmental Management, Volume 10, Issue 6, pp.715-734 Springer New York
35. Stavrakis, D. (1979). Le phénomène touristique international: Demande, organisation, problématique et tendances futures. D’Aujourd’Hui., Paris.
36. Twining-Ward, L. (1999). Towards sustainable tourism development: observations from a distance. Tourism management, 20(2), 187-188
37. UNEP-WCMC (2008). State of the world’s protected areas: an annual review of global conservation progress. UNEP-WCMC, Cambridge.
38. Van der Ploeg and Vlijm, (1978). S.W.F. Van der Ploeg and L. Vlijm, Ecological evaluation, nature conservation and land use planning with particular reference to methods used in the Netherlands. Biol. Conserv. 14 (1978), pp. 197–221.

39. Worboys, G.L. Lockwood, M., and DeLacy, T. (2005). Protected area management principles and practice (second edition). Oxford University Press, Melbourne

Ελληνική

1. Ανθοπούλου Θ., Ιακωβίδου Ο. Κουτσούρης Αλ. Σπιλάνης Ι., Χωρικές και αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Εισήγηση στο 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας με θέμα «Ανασυγκρότηση του αγροτικού χώρου». Θεσσαλονίκη, 1998.
2. Αρχέλων, Μεσόγειος SOS, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, MOM, WWF Ελλάς, (2005) Αναφορά για την κατάσταση του συστήματος προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα, Αθήνα.
3. Ασκέλη Στ. (2005), Επιχειρήστε... αγροτουριστικά, Αγροτουριστική Α.Ε., Κέρκυρα, Αθήνα.
4. Βαρβαρέσος Σ., (1999) Τουριστική Ανάπτυξη & Διοικητική Αποκέντρωση. Προπομπός Αθήνα. σελ. 138.
5. Βαρβαρέσος, Σ., (2000), Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές, Β' έκδοση, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα. σελ. 136, 140.
6. Βασιλειάδου Ε., 2008. Μεταπτυχιακή Ερευνητική Εργασία: Διαχείριση Ποιότητας στον Αγροτουρισμό. Αθήνα
7. Βαφειάδης, Γ. Κοντογεώργος, Χρ. Παπακωνσταντινίδης, Λ.Α. (1992), Αγροτουρισμός και Ισόρροπη Ανάπτυξη. Μελέτες Αγροτικής Οικονομίας 45, Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας.
8. Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Ευρύτερης Περιοχής Τζουμέρκων (2004) Ήπειρος Α.Ε., Ιωάννινα
9. Ελληνική Προδιαγραφή ΕΛ.Ο.Τ. ΠΡΔ 1417, Αγροτουρισμός – Ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχείς υπηρεσιών αγροτουρισμού, ΕΛ.Ο.Τ., Αθήνα, 2003.
10. Ιακωβίδου, Ο.: (2000), «Αγροτουρισμός. Το μικρό και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό», στο Τσάρτας, Π.: (επιμ.), Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, σσ. 69-79.

11. Ιωσηφίδης, Θ., (2001) «Η Μέθοδος των Focus Groups στην Κοινωνική Έρευνα: η Περίπτωση του Ερευνητικού Προγράμματος MEDACTION». Εισήγηση στο «Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: Κοινωνικές Εξελίξεις στην Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων (ΣΕΚ). Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο. 24-26 Μαΐου.
12. Κοκκώσης, Χ. Τσάρτας Π., (2001). Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον. Κριτική, Αθήνα
13. Κομίλης Π., Οικοτουρισμός (2001). Η εναλλακτική προοπτική αιφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Προπομπός. Αθήνα. σελ 31, 49, 51, 52
14. Κομίλης, Π., Βαγιωνής, Ν.: (1999), Τουριστικός Σχεδιασμός: Μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα, σσ. 14 147-168.
15. Κυριαζή Ν. Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών σελ. 54
16. Λαζαρέτου Θ., (2002). Προστατευόμενες φυσικές περιοχές. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα
17. Μπριασούλη Ε., (1998) Οικονομικός και Φυσικός Σχεδιασμός Τουρισμού. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων
18. Μπριασούλη Ε., (2000) «Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης: χαρακτηριστικές προσεγγίσεις», στο Τσάρτας, Π.: (επιμ.), Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, σσ. 69-79.
19. Οδηγία 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 103 της 25/04/1979 σ. 0001 – 0018 Ελληνική ειδική έκδοση: Κεφάλαιο 15 τόμος 1 σ. 0202*
20. Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 206 της 22/07/1992 σ. 0007 – 0050*
21. Σβορώνου, Ε. Αθήνα 2003. Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές, Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων.
22. Σύνταγμα της Ελλάδας

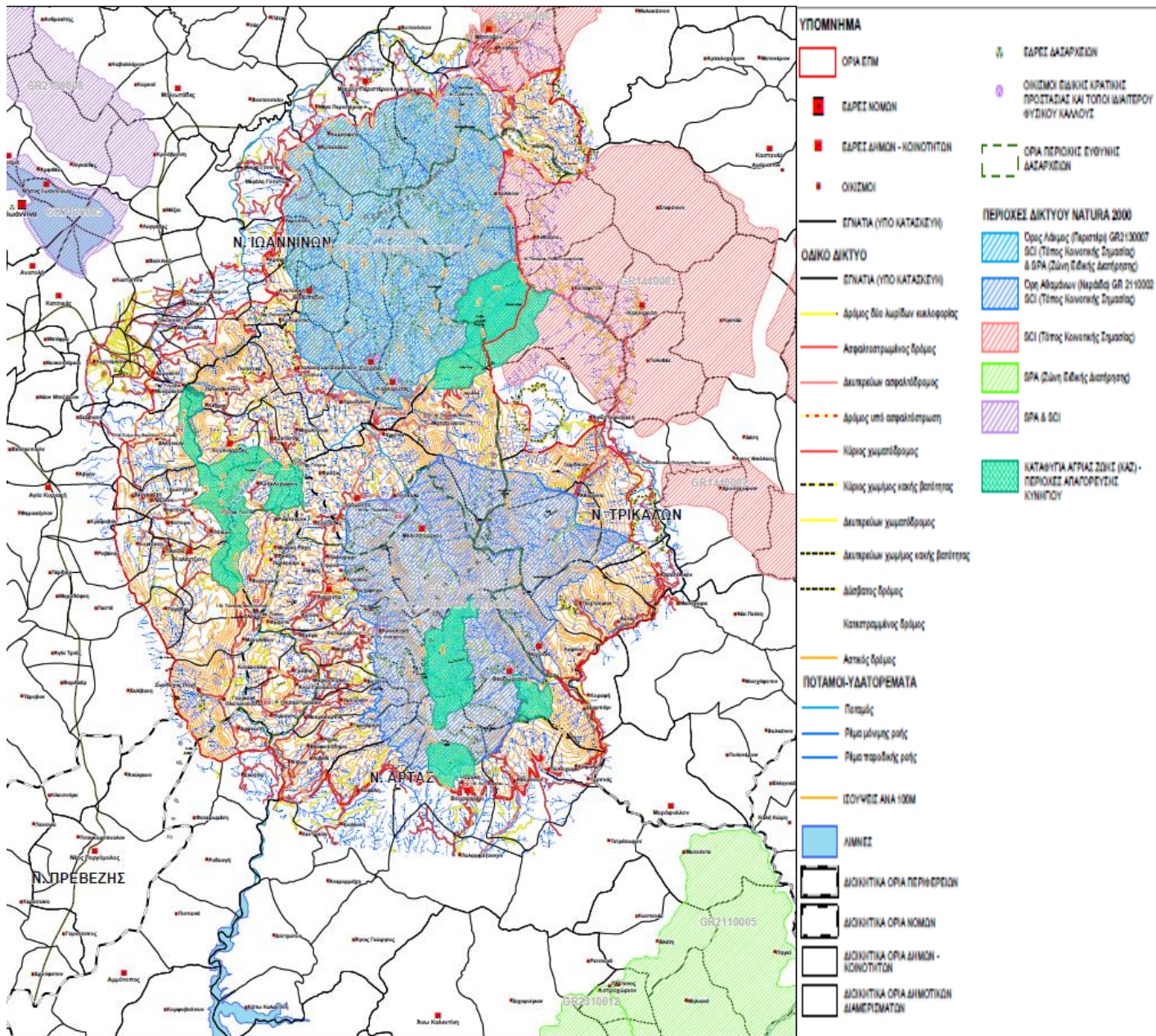
23. Σφακιανάκης, Μ. (2000) Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, Έλλην, Αθήνα 2000. σελ. 48, 49
24. Τσάρτας Π., Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό, Εξάντας, Αθήνα, 1996
25. Υπουργείο Γεωργίας, (2000) Ομάδες Εργασίας για τον Αγροτουρισμό, Έκθεση για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Αθήνα
26. Robson C., (2002), Η έρευνα του πραγματικού κόσμου, Gutenberg, 2007, Αθήνα
27. 1650/86 της 15/16.10.86. Για την προστασία του περιβάλλοντος. ΦΕΚ 160/Α/16-10-86

Διαδικτυακοί τόποι

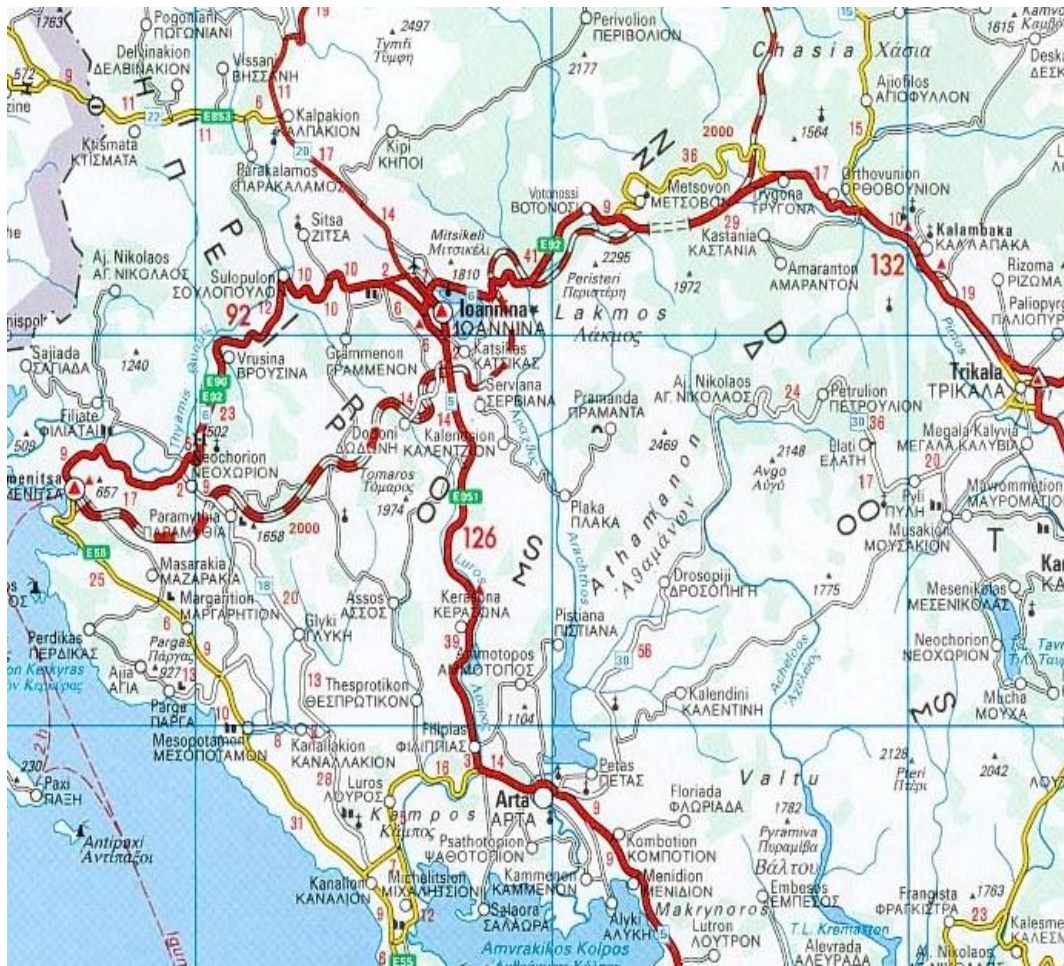
1. http://ec.europa.eu/environment/international_issues/agreements_en.htm
2. http://ec.europa.eu/environment/nature/index_en.htm
3. http://www.agro-tour.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=133&Itemid=97
4. http://www.agrotravel.gr/agro/site/AgroTravel/t_docpage?doc=/Documents/navigationtravel/whoweare
5. http://www.classzone.com/books/earth_science/terc/content/investigations/es0705/es0705page04.cfm (National Science Foundation)
6. http://www.ekby.gr/ekby/el/PP_main_el.html
7. <http://www.in.gr/Reviews/article.asp?lngReviewID=993&lngChapterID=-1&lngItemID=1657>
8. <http://www.infosoc.gr/infosoc/el-GR/services/leksiko/739.htm>
9. <http://www.iucn.org/about/index.cfm>
10. http://www.iucn.org/about/union/commissions/wcpa/wcpa_work/wcpa_strategic/wcpa_science/wcpa_categories/index.cfm
11. <http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300/g121030000000.html>
12. <http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300/g121030000002.html>
13. http://www.ornithologiki.gr/gr/oiwnos/cur/show_article.php?artID=10&locale=gr
14. http://www.unep-wcmc.org/protected_areas/categories/index.html
15. <http://www.unwto.org>

12 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

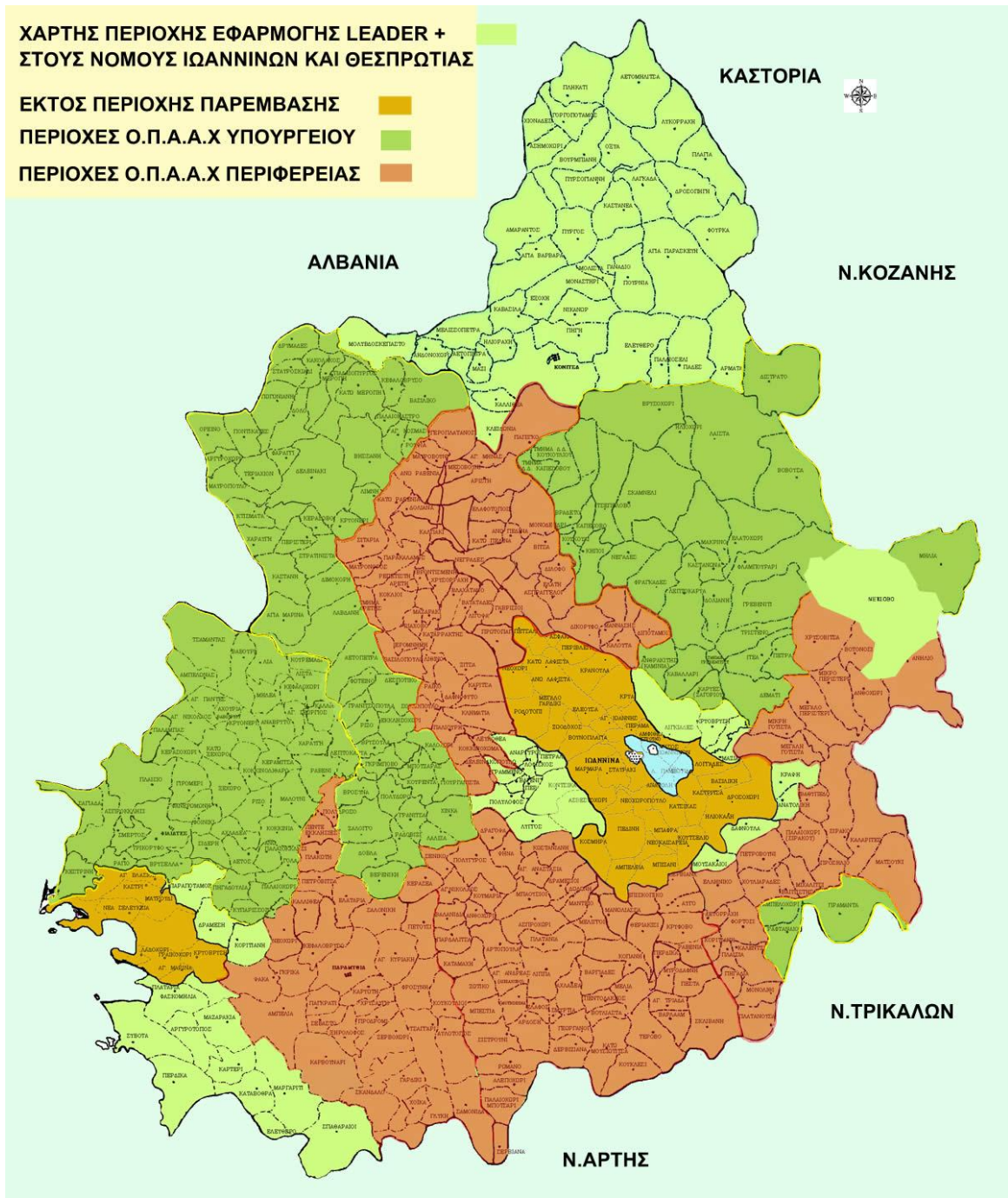
I. Χάρτες

Χάρτης 1: Όρια εθνικού πάρκου (πηγή: Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Ευρύτερης Περιοχής Τζουμέρκων)

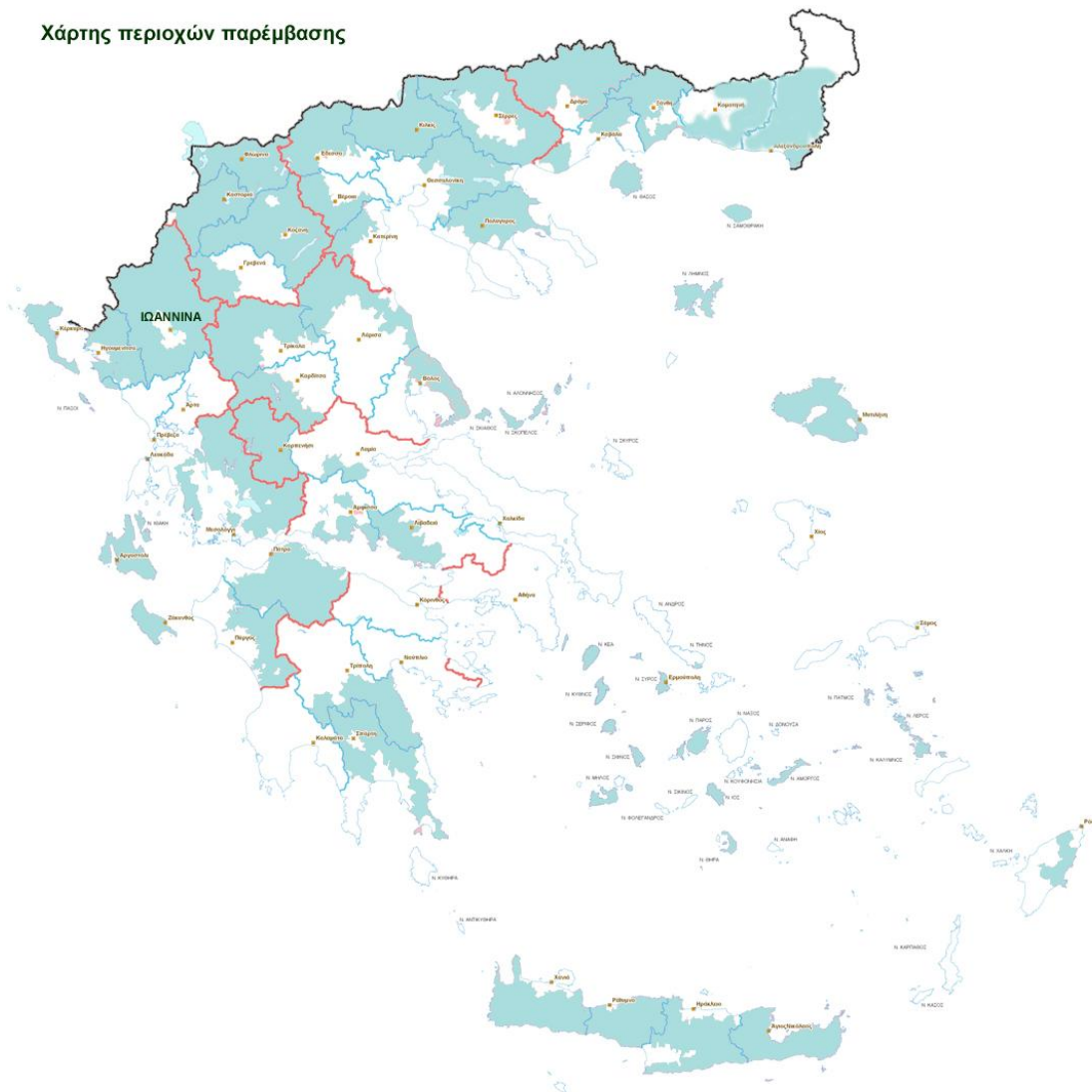

Χάρτης 2: Ευρύτερη περιοχή

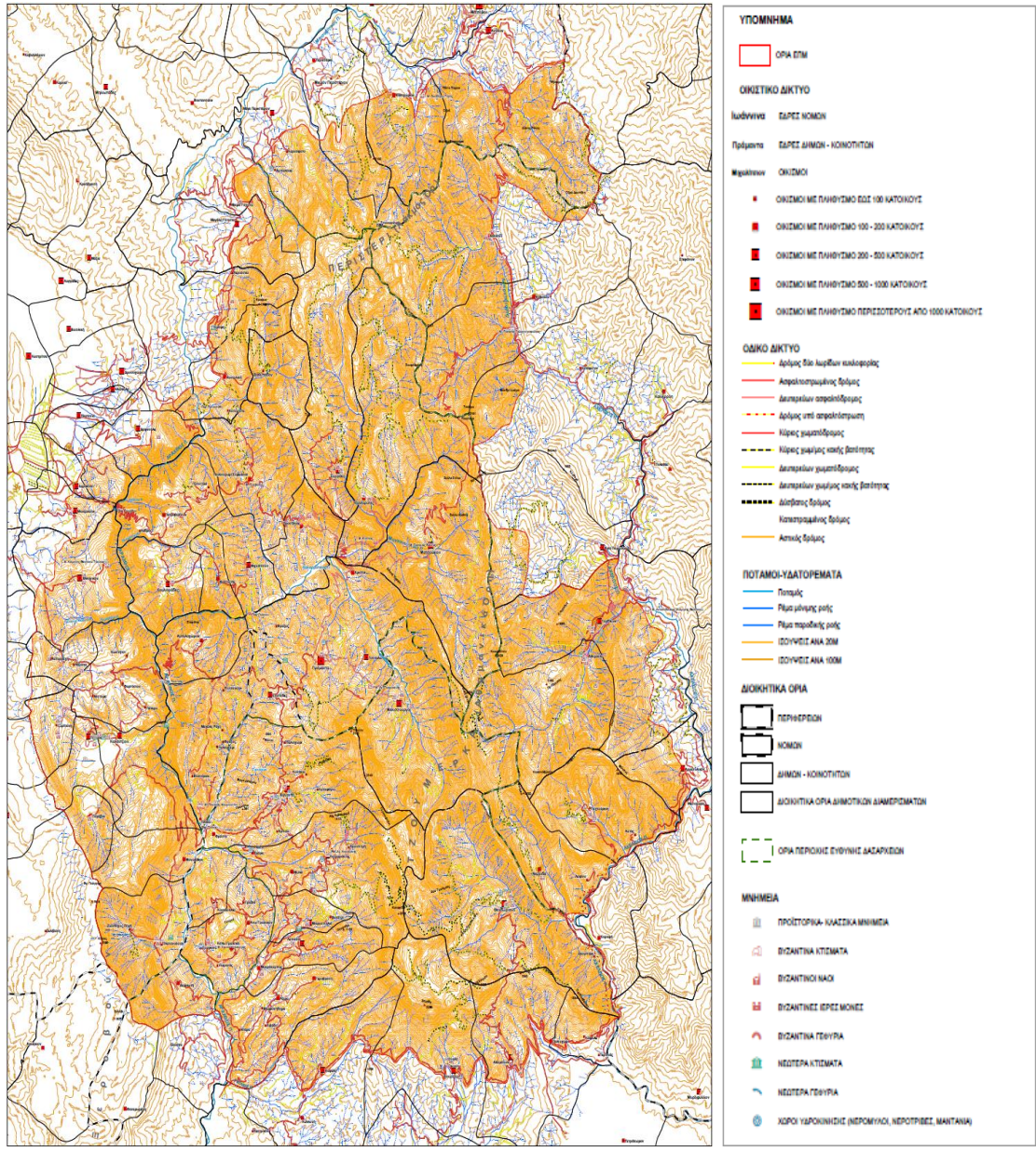

Χάρτης 3: Περιοχές εφαρμογής της Κ.Π. Leader + στους νομούς Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας.
(Πηγή: ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.)

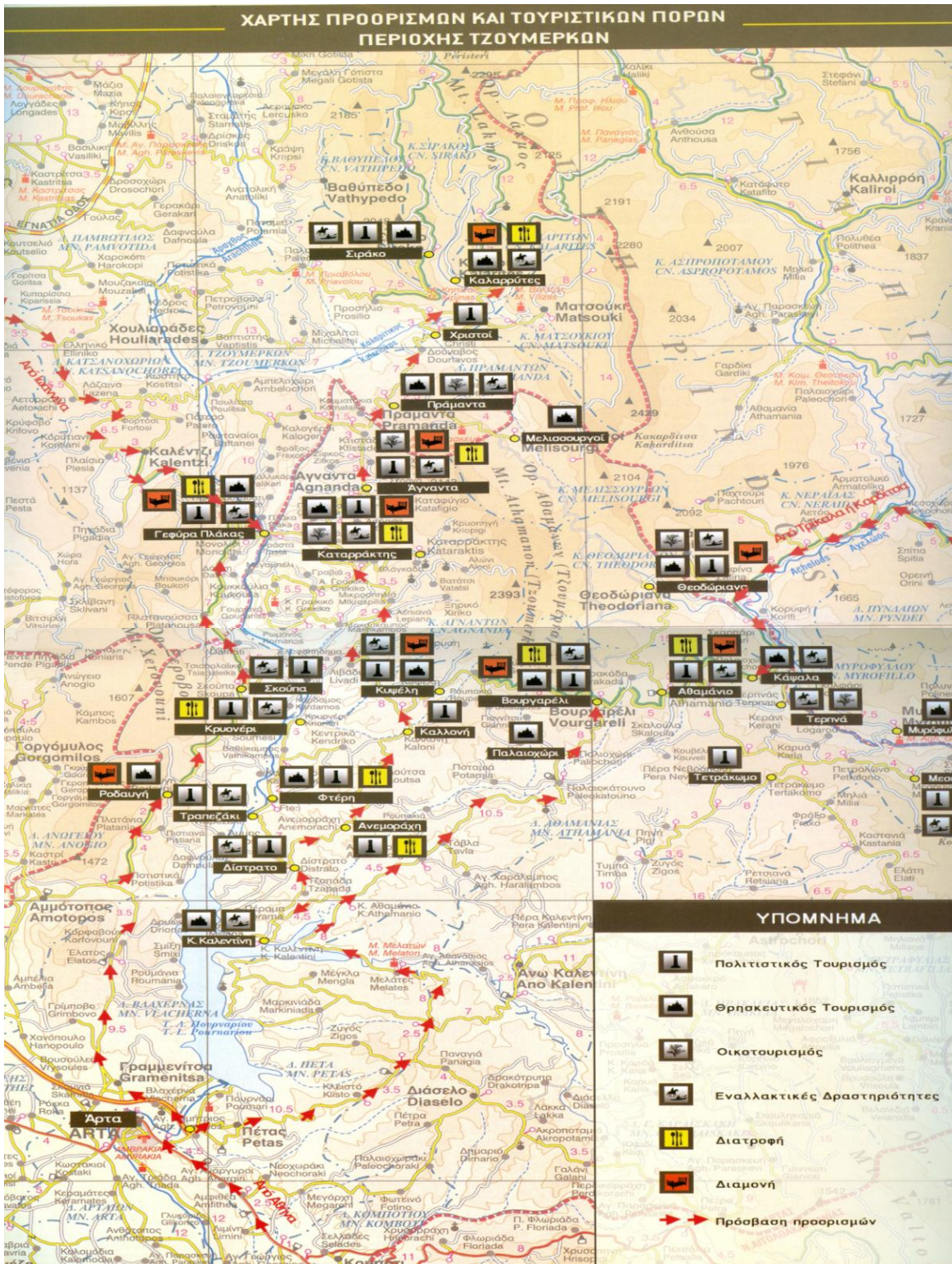
Χάρτης περιοχών παρέμβασης

Χάρτης 4: Περιοχές εφαρμογής της Κ.Π. Leader + στην Ελλάδα. (Πηγή: Περιφέρεια Ηπείρου)

Χάρτης 5: Πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής. (Πηγή: Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη)

Χάρτης 6: Προορισμοί και τουριστικοί πόροι της ευρύτερης περιοχής. (Πηγή: Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας «τα Τζουμέρκα»)

II. Ερωτηματολόγια

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ
ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ
(ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ)

Αριθμός Ερωτηματολογίου:

Κοινότητα:.....

Το ερωτηματολόγιο αποτελεί μέσο συγκέντρωσης στατιστικού υλικού για την μεταπτυχιακή έρευνα του φοιτητή Χρήστου Μπριασούλη στο αντικείμενο της ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην περιοχή των Τζουμέρκων.

Τα στοιχεία που καταγράφονται είναι απρόσωπα, μη ανακοινώσιμα σε τρίτους και θα αξιοποιηθούν κατά την επεξεργασία ενός ικανού αριθμού παρόμοιων ερωτηματολογίων για την εξυπηρέτηση του σκοπού της έρευνας.

Ευχαριστούμε για τη συνεργασία.

Αθήνα, Ιούνιος 2009

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑ

1. Στον παρακάτω πίνακα να κυκλώσετε σε κάθε στήλη την κατάλληλη επιλογή:

Φύλο	Ηλικία: ... ετών	Οικογενειακή κατάσταση	Τόπος μόνιμης κατοικίας	Τόπος κατοικίας πριν λειτουργήσει η επιχείρηση
Γυναίκα	Κάτω των 25	Ανύπαντρος-η	Στην κοινότητα – δήμο που εδρεύει η επιχείρηση	Στην κοινότητα – δήμο που εδρεύει η επιχείρηση
	26 - 35			
	36 - 45	Παντρεμένος-η	Σε άλλη κοινότητα – δήμο του νομού	Σε άλλη κοινότητα – δήμο του νομού
Ανδρας	46 - 55	Χωρισμένος-η	Στην πρωτεύουσα του νομού	Στην πρωτεύουσα του νομού
	56 - 65			
	66 και άνω	Χήρος-α	Σε άλλη περιοχή εκτός του νομού	Σε άλλη περιοχή εκτός του νομού

2. Γραμματικές γνώσεις (σημειώστε αν έχετε ολοκληρώσει):

Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Ανώτερη σχολή (πτυχιούχος)	Ανώτατη σχολή (πτυχιούχος)	Μεταπτυχιακό δίπλωμα	ΔΑ
----------	----------	--------	----------------------------------	----------------------------------	-------------------------	----

3. Τουριστική εκπαίδευση (αναφέρατε π.χ. ΤΕΙ, Σχολή Ξεναγών κλπ)

.....

4. Επιμόρφωση / Επαγγελματική κατάρτιση:

Ναι

Όχι

Αν ναι, συμπληρώστε τον πίνακα που ακολουθεί:

Φορέας	Ώρες	Αντικείμενο	Επιδοτούμενο

5. Απασχόληση πριν την έναρξη λειτουργίας της επιχείρησης

Κύρια

Δευτερεύουσα

6. Απασχόληση μετά την έναρξη λειτουργίας της επιχείρησης

A. Από άποψη χρόνου απασχόλησης:

Κύρια

Δευτερεύουσα

B. Από άποψη εισοδήματος

Κύρια

Δευτερεύουσα

7. Ποιο το ετήσιο εισόδημα από:

	Κύριο επάγγελμα	Δευτερεύον επάγγελμα
Έως 5.000 ευρώ		
5.000-10.000 ευρώ		
10.000-15.000 ευρώ		
15.000-25.000 ευρώ		
Πάνω από 25.000 ευρώ		
Δεν ξέρω / Δεν απαντώ		

8. Ποια ήταν τα κίνητρα που σας οδήγησαν στην ανάληψη της επιχειρηματικής σας δραστηριότητας:

.....

B. ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

1. Έχετε γεωργική εκμετάλλευση

Ναι

Όχι

2. Αν όχι, είχατε παλιότερα και την εγκαταλείψατε;

Ναι

Όχι

3. Αν έχετε γεωργική εκμετάλλευση τι κατεύθυνση έχει κυρίως;

Φυτική

Ζωική

Παραγωγή

παραγωγή

4. Πόσα στρέμματα καλλιεργείτε συνολικά:

5. Πόσα στρέμματα καλλιεργούσατε πριν ανοίξετε την επιχείρηση:

6. Ποιες είναι οι πιο βασικές καλλιέργειες που έχετε:

Είδος	Στρέμματα	Ξηρικά	Αρδευόμενα

7. Τι ζώα εκτρέφετε:

Είδος	Αριθμός

8. Αν έχετε και γεωργική εκμετάλλευση σας είναι δύσκολο ή έχετε προβλήματα να συνδυάσετε τις δύο δουλειές; Αν ναι εξηγήστε τους λόγους.

.....
.....
.....

9. Ποιες είναι οι προοπτικές για τη γεωργική σας εκμετάλλευση στο μέλλον (για τα επόμενα 5 χρόνια):

- Θα συνεχίσει να λειτουργεί όπως και τώρα
- Θα μειωθεί η παραγωγική διαδικασία
- Θα ενταθεί η παραγωγική διαδικασία
- Δεν ξέρω / Δεν έχω σκεφτεί

Άλλο (προσδιορίστε)

10. Τα προϊόντα που παράγει η γεωργική εκμετάλλευση:

- i. Ιδιοκαταναλώνονται
- ii. Εφοδιάζουν την αγροτουριστική επιχείρηση
- iii. Εφοδιάζουν άλλες αγροτουριστικές επιχειρήσεις
- iv. Πωλούνται μέσω της επιχείρησης στους τουρίστες
- v. Πωλούνται ανεξάρτητα από την αγροτουριστική επιχείρηση
- vi. Συνδυασμός κάποιων από τα ανωτέρω (π.χ. i και iv):

Γ. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

1. Στοιχεία της επιχείρησης

Επωνυμία:

Νομική μορφή:

Έτος ίδρυσης:

Έναρξη λειτουργίας:

Τοποθεσία (σε σχέση με τους οικισμούς):

.....

Είδος επιχείρησης

- Αγροτουριστικό κατάλυμα
- Αναψυκτήριο
- Εστιατόριο \ Ταβέρνα
- Επιχείρηση παροχής υπηρεσιών υπαίθριων δραστηριοτήτων
- Άλλο (προσδιορίστε):

2. Δυναμικότητα επιχείρησης

Ποιος είναι ο μέγιστος αριθμός ατόμων, στα οποία μπορεί να παρέχει τις υπηρεσίες της η επιχείρηση:

..... αριθμός τραπεζιών (για αναψυκτήρια / εστιατόρια / ταβέρνες)

..... αριθμός κλινών (για αγροτουριστικά καταλύματα)

..... άτομα για υπαίθριες δραστηριότητες

..... άτομα για υπηρεσίες άλλων αγροτουριστικών επιχειρήσεων (προσδιορίστε):

.....

3. Έχουν εκπαιδευτεί οι εργαζόμενοι στην επιχείρηση σε θέματα σχετικά με τον τουρισμό / αγροτουρισμό:

Ναι

Όχι

Αν ναι συμπληρώστε τον ακόλουθο πίνακα:

Θέση εργαζομένου που έχει εκπαιδευτεί	Αντικείμενο εκπαίδευσης	Φορέας	Διάρκεια	Επιδοτούμενο

4. Αν έχετε παρακολουθήσει εκπαιδευτικά προγράμματα ή σεμινάρια σχετικά με τον αγροτουρισμό ποια είναι η γνώμη σας: (θετική / αρνητική, προβλήματα / αδυναμίες, πιθανές βελτιώσεις)

.....

.....

.....

Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Εφόσον έχετε ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης συμπληρώστε τον ακόλουθο πίνακα:

Πρόγραμμα	Έτος	Ποσό επένδυσης	Ποσοστό χρηματοδότησης μέσω του προγράμματος	Είδος επένδυσης

2. Αξιολογήστε τη συμβολή του / των προγράμματος / προγραμμάτων που συμμετείχατε στην τωρινή κατάσταση της επιχείρησης:

- Εξαιρετική
- Μεγάλη
- Μέτρια
- Μικρή
- Ελάχιστη / ανύπαρκτη

Ε. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

1. Διάρκεια λειτουργίας της επιχείρησης

α. Όλο το έτος

- Καθημερινά
- Κυρίως Σαββατοκύριακα, γιορτές κ.λ.π.

β. Εποχικά: Μήνες από έως

- Καθημερινά
- Κυρίως Σαββατοκύριακα, γιορτές κ.λ.π.

2. Ποιες είναι οι περίοδοι αιχμής:

.....

3. Βαθμός πληρότητας

Αριθμός πελατών ανά έτος

Αριθμός πελατών κατά τη θερινή περίοδο (τουριστική σαιζόν)

4. Ο αριθμός των πελατών κάθε χρόνο:

- Αυξάνεται
- Μειώνεται
- Παραμένει ο ίδιος

5. Πόσο ικανοποιημένος είστε από την απόδοση της επιχείρησης:

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Μέτρια
- Λίγο
- Καθόλου

6. Τόπος προέλευσης αγροτουριστών:

Ελλάδα (ιεραρχήστε τους στις ακόλουθες κατηγορίες ξεκινώντας από την κατηγορία με το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής):

..... Ντόπιοι

..... Ευρύτερη περιοχή κοντά στην επιχείρηση

..... Λοιπή Ελλάδα

Εξωτερικό (σημειώστε τις τρεις κυριότερες Χώρες προέλευσης:)

i.

ii.

iii.

7. Χαρακτηριστικά περισσότερων αγροτουριστών :

i. Φύλο

Περισσότεροι άνδρες

Περισσότερες γυναίκες

ii. Ηλικία (σημειώστε με τη σειρά αυξανόμενων ποσοστών % κατ' εκτίμηση από 1 έως 4):

..... Μικρότεροι από 25 ετών

..... 25 έως 40 ετών

..... 40 έως 60 ετών

..... Μεγαλύτεροι από 60 ετών

iii. Οικογενειακή κατάσταση (σημειώστε με τη σειρά αυξανόμενων ποσοστών % κατ' εκτίμηση από 1 έως 3):

..... Έγγαμοι χωρίς παιδιά

..... Έγγαμοι με παιδιά

..... Ανύπαντροι

iv. Διακρίνετε κάποια ιδιαίτερα ενδιαφέροντα που χαρακτηρίζουν τους αγροτουρίστες (π.χ. φύση, πολιτισμός, δραστηριότητες, μνημεία κ.λ.π.):

Ελλήνων επισκεπτών:.....

Αλλοδαπών επισκεπτών:.....

v. Οι πιο πολλοί πελάτες είναι:

Τακτικοί

Καινούριοι

ΣΤ. ΠΟΙΟΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

1. Οι εγκαταστάσεις της επιχείρησης είναι:

- Διατηρητέο κτίσμα.
- Παλαιό ή αναπαλαιωμένο κτίριο.
- Σύγχρονη κατασκευή.

2. Αν υπάρχει κάποια πρόβλεψη σχετικά με τις παρακάτω ειδικές κατηγορίες πελατών περιγράψτε την:

Ηλικιωμένοι

Μικρά παιδιά.....

A.M.E.A.

3. Ποια σχέση αναπτύσσετε με τους πελάτες σας; Περιγράψτε κάποιες ενέργειες που κάνετε.

.....

.....

.....

.....

4. Σε περίπτωση που έχετε πιστοποιήσει την επιχείρηση από κάποιο φορέα (π.χ. ΕΛΟΤ, συστήματα HACCP και ISO) συμπληρώστε τον ακόλουθο πίνακα:

Φορέας	Ονομασία πιστοποίησης	Χρηματοδότηση μέσω προγράμματος

Αν όχι σκέφτεστε να πιστοποιηθείτε:

- Ναι Όχι

Αν όχι πάλι, γιατί:

- Η δαπάνη είναι υψηλή
- Δεν το θεωρείτε απαραίτητο
- Δεν το έχετε σκεφτεί
- Η λειτουργία απαιτεί γνώσεις που δεν έχετε

Άλλος λόγος (προσδιορίστε):.....

5. Γνωρίζετε τι είναι τα πιστοποιημένα προϊόντα (ΠΟΠ, ΠΓΕ και βιολογικά προϊόντα):

- Ναι Έχω κάποια σχετική γνώση Όχι

6. Η επιχείρησή σας έχει ελεγχθεί ποτέ από κάποιο φορέα για την τήρηση συγκεκριμένων προδιαγραφών (π.χ. προδιαγραφές Ε.Ο.Τ.):

- Ναι
 Όχι
 Αν ναι, από ποιο φορέα:.....

7. Πόσο συχνά γίνεται έλεγχος:

- Κάθε χρόνο
 Σπάνια
 Δεν έχει γίνει ποτέ ως τώρα

Z. ΠΡΟΩΘΗΣΗ – ΠΡΟΒΟΛΗ - ΣΥΝΕΡΓΙΑ – ΔΙΚΤΥΩΣΗ

1. Από ποια πηγή προμηθεύεστε τα προϊόντα που χρειάζονται για τη λειτουργία της επιχείρησής σας (τροφοδοσία κουζίνας) (σημειώστε με σειρά προτεραιότητας, με 1 το σπουδαιότερο):

- Από δική σας παραγωγή
- Από άλλους παραγωγούς της περιοχής
- Από το σούπερ μάρκετ της περιοχής
- Από την αστική αγορά (π.χ. από την πρωτεύουσα)
- Άλλο (προσδιορίστε):.....

2. Συνεργάζεστε με τοπικούς παραγωγούς για την προμήθεια τοπικών προϊόντων για την επιχείρηση:

- Ναι
- Μερικές φορές
- Όχι

Αν ναι, περιγράψτε τη συνεργασία (π.χ. είδη προϊόντων, ζητήματα που προκύπτουν):

.....

.....

3. Οι επιχειρήσεις που προσφέρουν άλλες υπηρεσίες διαφορετικές από εσάς συμβάλλουν στην αύξηση του αριθμού των πελατών στη δική σας επιχείρηση;

- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

Οι ομοειδείς με τη δική σας επιχείρηση παίζουν ανταγωνιστικό ρόλο;

- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

4. Διαφημίζετε την επιχείρησή σας:

Ναι

Όχι

Αν ναι, με ποιον τρόπο:

Διαφημιστικό φυλλάδιο

Καταχώριση σε εφημερίδα

Στο ραδιόφωνο

Στην τηλεόραση

Μέσω ιντερνέτ

Άλλο (προσδιορίστε:):.....

Αν όχι, γιατί;

.....
.....

5. Διατηρείτε επαφή με τον/τους φορέα/φορείς χρηματοδότησης της επιχείρησής:

Ναι

Όχι

Αν ναι, τι είδους:

.....
.....

6. Ανήκετε σε κάποιο/α δίκτυο/α προώθησης και πώλησης των προϊόντων και υπηρεσιών της επιχείρησής (π.χ. δίκτυο επαγγελματιών στον αγροτουρισμό):

Ναι

Όχι

Αν ναι, σε ποιο/α και τι αποκομίζετε από αυτή την συμμετοχή:

.....
.....
.....

Αν όχι, γιατί:

.....
.....
.....

7. Συμμετέχετε σε Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας:

Ναι

Όχι

Αν συμμετέχετε σε Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας ποιο είναι, είναι ικανοποιητική η λειτουργία του και τι αποκομίζετε από αυτή την συμμετοχή;

.....
.....

Αν όχι, γιατί δεν συμμετέχετε:

.....
.....
.....

8. Η επιχείρησή σας συμμετέχει σε συλλογικά σχήματα (συλλόγους, δίκτυα) ενημέρωσης και προβολής της τοπικής κληρονομιάς:

Ναι

Όχι

Δεν υπάρχει κάποιο σχήμα

Αν ναι, σε ποια ειδικότερα:.....

9. Η επιχείρησή σας συμμετέχει σε εθελοντικές κινήσεις πολιτισμικού χαρακτήρα και διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος:

Ναι

Όχι

Δεν υπάρχουν / Δεν γνωρίζω

Η. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ

1. Η επιχείρησή σας παίρνει κάποια μέτρα για τη μείωση της επιβάρυνσης του περιβάλλοντος από τη λειτουργία της και την ορθολογική διαχείριση των φυσικών και ενεργειακών πόρων:

Ναι Όχι

Αν ναι, τα μέτρα αυτά σε τι ειδικότερα αφορούν:

- Στην κατανάλωση ρεύματος
- Στη διαχείριση απορριμμάτων
- Στην ανακύκλωση υλικών
- Στην κατανάλωση νερού
- Άλλο (προσδιορίστε):

.....

.....

.....

2. Γνωρίζετε για τη δημιουργία του εθνικού πάρκου Τζουμέρκων

Ναι
 Όχι

Αν ναι από πού τη πληροφορηθήκατε;

.....

3. Θεωρείτε τη δημιουργία του εθνικού πάρκου Τζουμέρκων μια σωστή ενέργεια; Σε τι νομίζετε ότι μπορεί να συμβάλει στην περιοχή και τι αρνητικά αποτελέσματα μπορεί να προκαλέσει;

.....
.....
.....
.....

I. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕ ΤΗΝ
ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ

1. Πώς μπορεί κατά τη γνώμη σας να αξιοποιηθεί με σωστό τρόπο από
τουριστικής άποψης η περιοχή;

.....
.....
.....

2. Να αναφέρετε τα σημαντικότερα από τουριστική άποψη πλεονεκτήματα της
περιοχής (ξεκινώντας από το σημαντικότερο):

- i.
ii.
iii.
iv.
v.

3. Κατά την άποψή σας ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που
αντιμετωπίζει ο τουρισμός – αγροτουρισμός στην περιοχή (ξεκινώντας από
το σημαντικότερο):

- i.
ii.
iii.
iv.
v.

4. Πώς μπορεί να αντιμετωπιστούν τα παραπάνω προβλήματα;

.....
.....
.....

5. Τι παραμένει ανεκμετάλλευτο στην περιοχή, ενώ θα μπορούσε να βελτιωθεί/αξιοποιηθεί για την τόνωση της τουριστικής κίνησης:

.....
.....
.....

6. Τι δυνατότητες θα προσφέρει η δημιουργία του εθνικού πάρκου όσον αφορά την αγροτουριστική ανάπτυξη;

.....
.....

7. Να αναφέρετε ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα σημαντικότερα οφέλη ή μειονεκτήματα από τη δημιουργία του εθνικού πάρκου (ξεκινώντας από το σημαντικότερο):

- i.
- ii.
- iii.
- iv.
- v.

8. Ποια είναι η συμβολή των φορέων στην αγροτουριστική ανάπτυξη της περιοχής:

- Θετική
- Περιοριστική
- Αρνητική
- Αδιάφορη

Κατά τη γνώμη σας ποιες είναι οι ενέργειες που θα μπορούσαν να γίνουν ώστε να συμβάλλουν θετικότερα;

.....
.....

9. Εκτιμάτε ότι η πολιτεία στηρίζει επαρκώς τον αγροτουρισμό; Τι άλλο θα περιμένατε;

.....
.....
.....

10. Πώς εκτιμάτε ότι θα εξελιχθεί ο αγροτουρισμός στην περιοχή; Ποιο είναι το όραμά σας για τον αγροτουρισμό στην περιοχή;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ
ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗΝ
ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ
(ΦΟΡΕΙΣ)

Αριθμός Ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο αποτελεί μέσο συγκέντρωσης στατιστικού υλικού για την μεταπτυχιακή έρευνα του φοιτητή Χρήστου Μπριασούλη στο αντικείμενο της ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην περιοχή των Τζουμέρκων.

Τα στοιχεία που καταγράφονται είναι απρόσωπα, μη ανακοινώσιμα σε τρίτους και θα αξιοποιηθούν κατά την επεξεργασία ενός ικανού αριθμού παρόμοιων ερωτηματολογίων για την εξυπηρέτηση του σκοπού της έρευνας.

Ευχαριστούμε για τη συνεργασία.

Αθήνα, Μάιος 2009

Στοιχεία φορέα

Επωνυμία φορέα:

.....

Διεύθυνση έδρας του φορέα:

.....

Ατομικά στοιχεία στελέχους του φορέα

Όνοματεπώνυμο στελέχους (προαιρετικό):

.....

Ιδιότητα στο φορέα:

.....

Μορφωτικό επίπεδο (Τίτλος σπουδών):

.....

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

1. Ποια είναι η γενική εικόνα της ανάπτυξης του τουρισμού - αγροτουρισμού στην περιοχή (π.χ. τι είδους επενδύσεις έγιναν τα τελευταία χρόνια, ποιο είδος επενδύσεων κυριαρχεί και για ποιο λόγο);

.....
.....
.....
.....
.....

2. Τι βαθμό δίνετε στην αγροτουριστική ανάπτυξη της περιοχής σε μια κλίμακα βαθμολόγησης με 1=ανεπαρκής, 2=μέτρια, 3=καλή, 4=πολύ καλή, 5=άριστη αγροτουριστική ανάπτυξη; Σχολιάστε το βαθμό:

.....
.....
.....
.....

3. Ποια είναι η τάση ως προς την τουριστική κίνηση στην περιοχή. Αυξάνεται και σε ποιο βαθμό χρόνο με το χρόνο, προς ποιες περιοχές κυρίως κατευθύνεται και πώς το ερμηνεύεται;

.....
.....
.....
.....
.....

4. Ανταποκρίνονται οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις της περιοχής στις ανάγκες της τουριστικής ζήτησης για την περιοχή (Είναι πολλές ή λίγες, προσφέρουν ποιοτικό προϊόν);

.....
.....
.....

5. Ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα μας επέτρεπαν να πούμε ότι μια επιχείρηση είναι αγροτουριστική; Τι θα πρέπει να εξασφαλίζει ώστε ένας τουρίστας να μπορεί να την επιλέξει;

.....
.....
.....
.....

6. Τι είδους τουρίστες έρχονται στην περιοχή (π.χ. κυρίως έλληνες/ξένοι, νεαρής ηλικίας, οικογενειάρχες):

.....
.....
.....

7. Συνδέεται ο αγροτουρισμός με την τοπική οικονομία (όπως π.χ. με τη γεωργία για την τροφοδοσία των επιχειρήσεων, δημιουργεί θέσεις εργασίας, συγκρατεί πληθυσμό στον τόπο κλπ) και με ποιους τρόπους;

.....
.....
.....
.....

ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ - ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Ποια είναι η σχέση του φορέα που ανήκετε με την προώθηση του αγροτουρισμού στην περιοχή; Ποιο/α πρόγραμμα/τα χρηματοδότησης αγροτουριστικών επενδύσεων διαχειρίστηκε ή τι άλλες ενέργειες και δράσεις έχει υλοποιήσει στην περιοχή ο φορέας σας και διαχειρίζεται ως και σήμερα; Ποια είναι η εικόνα που έχετε σχηματίσει;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Σε τι βαθμό θα είχαν κινητοποιηθεί οι επιχειρηματίες χωρίς τα προγράμματα; Ποια η συμβολή των χρηματοδοτικών προγραμμάτων στις αγροτουριστικές επιχειρήσεις;

.....

.....

.....

.....

3. Ποιοι κάνουν ή ενδιαφέρονται να κάνουν επενδύσεις αγροτουρισμού στην περιοχή των Τζουμέρκων; Είναι εύκολο να κινητοποιηθούν κάτοικοι της περιοχής; Ποιοι είναι οι ωθητικοί ή ανασταλτικοί παράγοντες;

.....
.....
.....
.....
.....

Διακρίνετε ορισμένες από τις παρακάτω κατηγορίες, οι οποίες δραστηριοποιούνται εντονότερα στον αγροτουρισμό;

- Γεωργοί
- Λοιποί κάτοικοι της κοινότητας
- Καταγόμενοι από την κοινότητα που ζουν όμως σε αστικό χώρο ή αλλού
- Ξένοι ως προς την καταγωγή
- Σύλλογοι
- Δήμοι
- Άτομα κάποιων συγκεκριμένων επαγγελμάτων (π.χ. μηχανικοί κλπ)
- Άλλοι (προσδιορίστε):

.....

4. Τι δράσεις - προγράμματα θα μπορούσαν να λειτουργήσουν από διάφορους αναπτυξιακούς φορείς στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ, ώστε να ενισχύσουν τον αγροτουρισμό στην περιοχή; Γνωρίζετε ενδεχομένως προγράμματα ή φορείς που πρόκειται να υλοποιήσουν ενέργειες;

.....
.....
.....
.....

ΟΡΓΑΝΩΣΗ – ΔΙΚΤΥΩΣΗ- ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1. Υπάρχουν διασυνδέσεις - δικτυώσεις μεταξύ των διαφόρων επιχειρηματιών που ασχολούνται άμεσα ή έμμεσα με τον αγροτουρισμό ή την προώθηση τοπικών προϊόντων; Γνωρίζετε ποιες είναι αυτές και τι αποτελέσματα προκύπτουν; Τι ακόμη πιστεύετε ότι θα μπορούσε να γίνει;

.....
.....
.....
.....
.....

2. Σε ποιο βαθμό υπάρχει συντονισμός και συνεργασία των δυνητικά εμπλεκόμενων φορέων στην τουριστική / αγροτουριστική ανάπτυξη στο νομό (νομαρχιακή, τοπική αυτοδιοίκηση, επαγγελματικές οργανώσεις, αναπτυξιακή εταιρεία κλπ) και που οφείλεται αυτό;

.....
.....
.....
.....

Με αριθμούς 1 ανεπαρκής συντονισμός έως 5 εξαιρετικός τι βαθμό θα δίνετε;

.....

3. Τελευταία δημιουργήθηκε ένα Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας (Τ.Σ.Π.) στην περιοχή. Γνωρίζετε σχετικά; Πώς βλέπετε την εφαρμογή ενός τέτοιου Τ.Σ.Π. (Τα πλεονεκτήματα, τις δυσκολίες εφαρμογής του);

.....
.....
.....

4. Σε τι βαθμό και με ποιους τρόπους προβάλλεται η περιοχή στην Ελλάδα ή και στο εξωτερικό ως αγροτουριστικός προορισμός; Είναι ικανοποιητική η προσπάθεια, τι επί πλέον θα μπορούσε να γίνει;

.....
.....
.....

5. Υπάρχουν προβλήματα / αδυναμίες που δυσχεραίνουν την αναπτυξιακή διαδικασία στον αγροτουριστικό τομέα της περιοχής και ποια είναι αυτά (γενικότερα προβλήματα, π.χ. προβλήματα υποδομών, απόστασης, οδικού δικτύου ή ειδικότερα προβλήματα, π.χ. προβλήματα ανεπαρκούς σχεδιασμού κ.τ.λ.);

.....
.....
.....

ΕΘΝΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1. Γνωρίζετε για το Εθνικό Πάρκο στην περιοχή; Τι σημαίνει για την περιοχή; Τι δυνατότητες προσφέρει η δημιουργία του εθνικού πάρκου για την οικονομία της περιοχής και την ανάπτυξη του αγροτουρισμού ειδικότερα;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Οι πολίτες γνωρίζουν για το χαρακτηρισμό της περιοχής ως εθνικού πάρκου; Είχαν κληθεί πολίτες σε διαβούλευση; Σε ποιο βαθμό έγινε ενημέρωση ή ζητήθηκε η γνώμη τους; Γνωρίζετε πώς εκλαμβάνουν τη δημιουργία του εθνικού πάρκου οι πολίτες, οι αγρότες ή άλλοι επαγγελματίες;

.....
.....
.....
.....
.....

3. Θα δημιουργήσει η τουριστική ανάπτυξη στο εθνικό πάρκο ενδεχομένως και προβλήματα; Που πρέπει να δοθεί προσοχή για να μην υπάρξουν ανεπιθύμητα αποτελέσματα για το χώρο του εθνικού πάρκου, τον αγροτουρισμό ή τις άλλες οικονομικές δραστηριότητες (π.χ. κτηνοτροφία, δασοκομία);

.....
.....
.....
.....

4. Ποιος ή ποιοι πρέπει να είναι υπεύθυνοι για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στα όρια του εθνικού πάρκου; Με ποιο τρόπο θα την κατευθύνουν και θα την ελέγχουν; Έχει ο φορέας σας κάποιες προτάσεις σχετικά με τη στελέχωση και τη λειτουργία (αρμοδιότητες) του Φορέα Διαχείρισης του εθνικού πάρκου;

.....
.....
.....
.....

5. Τι προοπτικές πιστεύετε ότι έχουν οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις ενόψει και της δημιουργίας του εθνικού πάρκου;

.....
.....
.....
.....
.....

6. Τι ρόλο μπορούν ή πρέπει να επιτελέσουν οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις όσον αφορά την προστασία της περιοχής; Πιστεύετε ότι θα λειτουργήσουν με τρόπο που να μην υποβαθμίζουν το χώρο και πώς αυτό θα μπορούσε να αποτραπεί;

.....
.....
.....
.....

7. Αξιοποιούνται επαρκώς οι πόροι και τι πόρους (φυσικούς, πολιτισμικούς, θρησκευτικούς, λαογραφικούς, κ.λπ.) έχει η περιοχή που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν περαιτέρω;

.....
.....
.....

8. Πέρα από τα προηγούμενα, ποιο άλλο σχόλιο έχετε να προσθέσετε σχετικά με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων;

.....

.....

.....

.....

.....